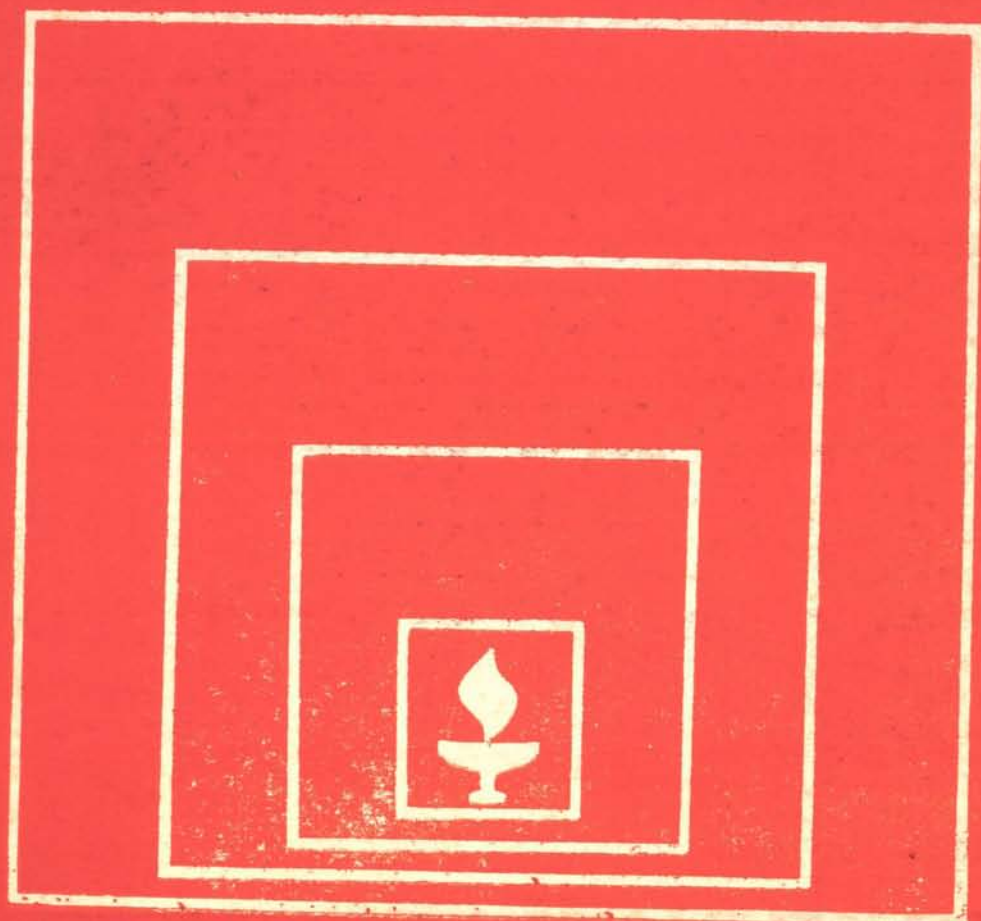

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

Arzobácsi György

96. ÉVFOLYAM ● 1990.

3

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

96. évfolyam • 1990 • 3. szám

KOLOZSVÁR

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Paul Tillich: A hit dinamikája: A hit igazsága 5. rész	137
Dr. Erdő János: Vallás az egységes világ szolgálatában	148
Dr. Rend Aranka: Lelki tényezők szerepe az orvoslásban	154
Szabó Miklós: Gedő József magánkönyvtára	161
Dr. Gaal György: Orbán Balázs halála és temetése	168
Dr. Erdő János (közlő): Orbán Balázs végrendelete és alapítványa a székelykeresztúri unitárius gimnázium részére	176
Zsákó Erzsébet: Hídépítés	181
Dr. Rezi Elek: Együttműködés az egységes világért	182

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Dr. Kovács Lajos: Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla?	185
Dr. Roy Smith: Sok tag van ugyan, de egy test	188
Simén Domokos: Légy kenyér!	190
Isten követői	193
Pálfi Dénes: Kincsörzés, szentlélek által	195
Hálaadás	197
Bibliai fogalmak	200
Eszmék, gondolatok	202
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	204
KÖNYVSZEMLE	208

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős-szerkesztő), dr. Erdő János (felelős-szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), Andrásfi György, Mikó Lőrinc, dr. Rezi Elek és Szász Ferenc.

Szerkesztőség: Kolozsvár, December 22 út 9 szám. Telefon: 1 52 71

Postacím: 3400 Cluj, Bdul 22 Decembrie nr. 9.

PAUL TILLICH

A HIT DINAMIKÁJA*

V. A HIT IGAZSÁGA

I. HIT ES ERTELEM

Rámutatunk a szimbólumok korlátlan változatosságára és a hit sok egymással ellentétes fajára. Mindebből látszólag annak teljes tagadására lehet következtetni, hogy ezeknek a szimbólumoknak és típusoknak lenne jogosultságuk a hittel kapcsolatban. Ezért most azt a kérdést kell megvitatnunk, hogy vajon a hitet milyen értelemben lehet az igazság mértéke szerint igazolni.

A leggyakrabban előforduló kérdés a hitnek az értelemmel való szembeállítás, és hogy vajon azok egymást teljesen kizárják-e, vagy pedig egy ésszerű hittel egybekapcsolhatók. Ha az utóbbi lehetséges, az ésszerűség és a hit elemei miképpen kapcsolódnak egymáshoz? Nyilvánvalóan, amennyiben hit alatt azt értjük, amire már utaltunk, a hit és az értelem egymást kizárják. Ha azonban úgy értelmezzük a hitet, mint amely a végső dolgokra utal, ellentétnek nem kell adódnia.

Ez a felelet azonban nem kielégítő, mert az ember lelki élete egy egység és nem fogadja el azokat az elemeket, amelyek azokkal ellentétesek. Az ember minden szellemi eleme, azok határozott jellege ellenére egymással kapcsolatban áll. Ugyanez áll a hitre és az értelemre is. Ezért nem elegendő, ha utalunk arra, hogy a végső ok állapota nincs az emberi elme értelmi voltával ellentétben. Rá kell mutatnunk azoknak tényleges kapcsolatára, vagyis arra, hogy azok miképpen kapcsolódnak egymásba. Legelőször azt kell kérdeznünk, hogy az „értelem“ szót milyen jelentésében használjuk, amikor a hittel szembeállítjuk, hogy amint az ma gyakran történik, a tudományos módszer, logikai kötöttség és technikai számítások alapján értjük-e. Vagy úgy értelmezzük, mint az a nyugati kultúra legtöbb időszakában történt, mint az értelmezés, a normák és elvek forrását? Az első esetben az értelem a valóság elismerésének és ellenőrzésének az eszközeit nyújtja, és a hit megadja annak az irányát, ahogyan az ellenőrzés gyakorolható. Ezt a fajta értelmet technikai értelemnek nevezhetjük, amely szolgáltatja az eszközöket, de nem a végső

---

* Dynamics of Faith. New York, 1958. 74—98; fordította dr. Kovács Lajos

dolgokra vonatkozóan. Az értelem ebben a tekintetben minden ember mindennapi életével kapcsolatos és az a hatalom, amely életünk technikai civilizációját meghatározza. A második esetben az értelem azonos az ember embervoltával, szemben minden más élőlényel. Magában foglalja az ismeret iránti kutatást, a művészettel kapcsolatos tapasztalatokat, az erkölcsi parancsolatok alkalmazását; ez teszi a személyes élet és a közösségben való részvétel kapcsolatát lehetővé. Ha a hit ellentéte volna az értelemnek, az embert emberiségétől fosztaná meg. Ezt a következtetést teológiailag és gyakorlatilag a vallásos és politikai tekintélyen alapuló rendszerek is levonják. A hit, mely lerombolja az értelmet, önmagát és az ember emberiségét rombolja le. Mert csak az a lény lehet kapcsolatban a végtelen lényel, aki különbséget tud tenni a végső és az időleges között, képes megérteni az erkölcsi imperativusz feltétlen parancsait és tudatosítani tudja a szentséges jelenlétét. Mindez csak az értelem második értelmezésével kapcsolatosan érvényes. Az értelem, mint az elme és a valóság értelmezése, és nem az első értelmezés: értelem mint technikai eszköz.

Az értelem a hit előfeltétele; a hit az a ténykedés, amikor az értelem extatikus mértékben önmagán túlra utal. Ez az egymással kapcsolatos életnek az ellentéte. Az ember értelme véges; véges keretek között kapcsolódik a világegyetemhez és magához az emberhez. Minden kulturális tevékenységnek, amelyet az ember ezen a földön végez, és amely által ezt a világot alakítja, a jellege időleges. Ezért azok nem tartoznak a végső érdekhez. De az értelem nincs saját végességéhez kötve. Tudatában van annak, és afölé emelkedik. Az ember megtapasztalja a végtelennel való kapcsolatát, de az nem önmagának egy része, és nem valami, ami hatalmában áll. Annak kell őt megragadnia, és ha ez megtörténik, az a végtelennel való kapcsolatot jelenti. Az ember véges és értelme az időleges viszonylatában áll: de az embernek ugyanakkor tudomása van az ő végtelenségéről is, és ez a tudat úgy jelentkezik, mint végső valóság, mint hit. Ha az értelmet a végső valóság megragadja, az önmagán túlra utal, de nem szűnik meg értelemnek, véges értelemnek lenni. A végsővel kapcsolatos extatikus tapasztalatot nem rombolja le az értelem szerkezete. Az extázis nem más, mint teljesült, nem tagadott értelmi valóság. Az értelem csak akkor teljesül be, ha véges korlátain túlra tekint, és megtapasztalja a végsőnek, a szentségesnek a jelenlétét. Az ilyen tapasztalat nélkül az értelem kimeríti magát és véges tartalmát. Végezetül megtéltődik irracionális és démoni tartalommal és általa megsemmisítődik.

Az új időnként a hittel teljes értelemről a hit nélküli értelemhez vezet, amely démonikus romboló hitté válik. A második fokozat csak átmeneti pont, mert nincs vákuum a szellemi életben éppen úgy, mint a természetben. Az értelem a hit előfeltétele, és a hit az értelem beteljesülése. A hit a végső dolgokkal kapcsolatos állapotában annyi mint értelem extatikus módon. Nincs ellentét a hit természete között, azok egymásba kapcsolódnak.

Ezen a ponton a teológia több kérdést vet fel. Azt kérdezi, hogy vajon a hit természete nem torzul-e el az emberi tapasztalat feltételei között, pl. ha démonikus, romboló erők vesznek rajta erőt, amint erre az előbbieken utaltunk. A teológia azt is kérdezi, hogy vajon az értelem természete nem torzul-e el az embernek önmagától való elidegenülése által. Végül az a kérdés, hogy vajon a hit és az értelem egysége és mind-

kettőnek igazi természete nem állítható-e újra helyre azáltal, amit a vallás „kinyilatkoztatásnak“, „revelációnak“ nevez. És — folytatja a teológia — ha ez a helyzet, az értelem ebben az eltorzult állapotban nem kényszerül-e arra, hogy a kijelentéshez alkalmazkodjék, és ez a kijelentés tartalmához való alárendelés nem igazi értelme-e a „hit“ fogalmának? Az ezekre a kérdésekre adott válasz, amelyeket a teológia kérdez, nem foglalja-e magába az egész teológiát? Ebben a könyvben ezekre a kérdésekre csupán egy néhány alapvető megállapítással adható válasz.

Először is el kell ismernünk, hogy az ember az ő igazi természetétől való elidegenedése állapotában van. Ezért az ő értelmének és a hite jellegének a használata nem az, ami lényegileg kellene legyen. Ez az értelem eltorzult alkalmazása és egy bálványimádó hit közötti ellentéthez vezet. A megoldás, amelyet a hit igazi természetét és az értelem igazi természetét illetően adunk, nem alkalmazható anélkül, hogy az emberi létezés feltételei között a hit és az értelem aktuális életét alapvetően ne elemeznénk.

Ennek az elemzésnek az a következménye, hogy a hit és az értelem önmagukban való elidegenedését és azok egymáshoz való viszonyát helyre kell állítanunk. A tapasztalat, amelyben ez végbemegy, egy kinyilatkoztató tapasztalat. A kijelentés népi értelmezésben isteni tudósítás az isteni dolgokról, amelyeket próféták és apostolok fogadtak, és amelyeket az isteni szellem diktált a Biblia vagy a Korán íróinak vagy más szentkönyveknek. Egy ilyen isteni tudósítás elfogadását, bármilyen képtelen és értelemellenes legyen is, hitnek nevezik. Ennek a fejtegetésnek minden egyes szava, a kijelentés értelme ilyen eltorzításnak ellentmond. A kijelentés mindenekelőtt az a tapasztalat, ami által a végső létező szimbólumokban, képzeletben vagy gondolatban kijelenti magát. Ahol egy ilyen kijelentéssel kapcsolatos tapasztalat végbemegy, a hit és az értelem egyaránt megújul, azok belső és kölcsönös ellentéte kiegyenlítődik, és az elidegenedés helyét elfoglalja a megbékülés. Ezt jelenti vagy kellene hogy jelentse a kijelentés, amely egy olyan esemény, amelyben a végső dolgok kinyilvánítódnak végleges módon, átalakítva az adott helyzetet vallássá és kultúrává. Az ilyen tapasztalatban a hit és az értelem között nem lehet ellentét. A kijelentés az embernek a megromlott hitből és megromlott értelemből ebbe az állapotba való felemelkedése. Ez a megromlott hit, ha végső ereje meg is törik, el nem távolítható. Belép az új kijelentési tapasztalatba éppen úgy, ahogyan belépett a régibe. A hitet bálványimádássá formálja, összekavarva a végsőnek a hordozóját magukkal a végső dolgokkal. Megfosztja az értelmet extatikus hatalmától és attól a törekvésétől, transzcendenssé váljon a végső dolgok irányában. E kettős rombolás következményeként megrontja a hit és értelem közti viszonyt, lecsökkentve a hitet egy előzetes állapotba, amely szembe kerül az értelem előzetes állapotával és felemelve az értelmet a végső dolgok állapotába, annak lényegbeli végső volta ellenére. E kettős rombolásból keletkezik a hit és értelem közti ellentét, és ezért a sóvárgás egy új és magasabb rendű kijelentés után. A hit története állandó küzdelem a hit megrontása ellen, és annak az értelemmel való ellentéte egyike a legnyilvánvalóbb tüneteknek. Ebben a küzdelemben a nagy kijelentésbeli események végén a végső kijelentés kell legyen, amikor végképpen megszűnik a hit és értelem ellentéte. A kereszténység azt igényli, hogy ez a kijelentés létezésének az alapja. Ez az igény állandóan ki van téve a történelem pragmatikus vizsgálatának.

2. A HIT IGAZSÁGA ÉS A TUDOMÁNYOS IGAZSÁG

Nincs ellentét a hit és értelem között azok igazi természetét illetően. Ez magában foglalja azt a megállapítást is, hogy nincs lényegbeli ellentét a hit és az értelem megismerési módja között. Az ismeret, annak minden formájában, úgy van felfogva, mint az ember értelmének az a tevékenysége, amely a hittel legkönnyebben kerül összeütközésbe. Ez így volt különösen akkor, amikor a hitet az értelem alacsonyabb fokának tekintették és azért fogadták el, mert annak igazságát az isteni tekintély biztosította. Mi elvetettük a hit értelmezésének ezt a megrontását és ezáltal eltávolítottuk a hit és tudás közti ellentét egyik leggyakoribb okát. De ezen túlmenően, ki kell mutatnunk a hitnek a megismerő értelem különböző formáival való kapcsolatát: tudományos, történeti és filozófiai formáival egyaránt. A hit igazsága különbözik az igazság értelmezésétől, a tudás minden ilyen formájától. Minden esetre az igazság, amelyet mindnyájan el akarunk érni, igazság a „valóban reális” értelemben, amelyet az emberi elme megismerő szerve megfelelő módon nyújt. Tévedés áll fenn, ha az ember megismerő törekvése nem fogja fel a valóban reálist, és azt fogadja el valónak, ami csak látszólag való, vagy ha a valóban reálist felfogja ugyan, de megromlott formájában fejezi ki azt. Gyakran nehéz megállapítanunk, hogy vajon a valódi felfogás téves, vagy csupán a kifejezése nem megfelelő, mert a tévedés két formája egymással egybekapcsolódik. Minden esetre, ahol van kísérlet az ismeretre, van igazság vagy tévedés, sokféle fokozata az igazságnak és tévedésnek. A hitben az ember megismerő ténykedése van munkában. Ezért meg kell kérdeznünk, hogy mi az igazság értelmezése a hitben, mi annak előfeltétele, és hogyan kapcsolódik az igazság többi formáihoz más kritériumok szerint.

A tudomány megpróbálja leírni és megmagyarázni a szerkezeteket és kapcsolatokat a világegyetemben, amilyen mértékben azok bizonyíthatók kísérletek által, és kiszámíthatók mennyiségi formában. Egy tudományos megállapítás igazsága a szerkezeti törvények leírásának a hitelességén és a gyakori kísérletek megállapításain nyugszik. Minden tudományos igazság időleges és változásnak van kitéve a valóság megragadását és annak megfelelő kifejezését illetően. Ez a bizonytalansági elem nem csökkenti az ellenőrzött tudományos tétel igazságát. Csupán megakadályozza a tudományos dogmatizmust és abszolutizmust.

Ezért nagyon gyenge módszer a hit igazságának a védelmezése a tudomány igazságával szemben, ha a teológusok minden tudományos megállapítás időleges jellegét hangsúlyozzák azért, hogy helyet adjon a hit igazsága előtti visszavonulásnak. Ha a tudományos fejlődés a bizonytalanság alapján állana és a hitnek kellene helyét elfoglalnia, egy méltatlan és szükségtelen folyamat kezdődne, mert a tudományos igazság és a hit igazsága nem az értelmezés ugyanazon dimenziójába tartoznak. A tudománynak nincs joga és hatalma a hit dolgaiba beavatkozni, és ugyanakkor a hitnek sincs ereje a tudományba belenyúlni.

Ha ezt megértjük, a hit és tudomány korábbi ellentéte egészen más megvilágításba kerül. Az ellentét tulajdonképpen nem a hit és tudás között állott fenn, hanem amikor a hit és az értelem nem voltak tisztában a hozzájuk tartozó dimenziókkal. Amikor a hit képviselői akadályozták a modern csillagászat kezdetét, nem voltak annak tudatában,

hogyan a keresztény szimbólumok, amelyeket az arisztotelészi, a ptolemeuszi asztronómia felhasznált, nem voltak az asztronómiához kötve. Másfelől, ha a modern fizika képviselői az egész valóságot lecsökkentik az anyag legkisebb részecskéi mechanikus mozgására, tagadva az élet és az értelem igazi értékeit, objektív és szubjektív szempontból elfogadhatatlan hitet fejeznek ki. Szubjektíve a tudomány végső dolgokat igényel és ezért kész feláldozni mindent, beleértve az életet is. Objektív tekintve megteremt egy szimbólumot, amely szerint, beleértve a saját tudományos érveiket is, mindent elnyel egy értelmetlen mechanizmus. Amikor a hitnek ezt a szimbólumát támadja, helyes úton jár a kereszténység.

A tudomány csak a tudománnyal és a hit csak a hittel állhat ellentétben. A tudomány, ha tudomány marad, nem kerülhet ellentétbe a hittel. Ez érvényes a tudományos kutatás többi területeire is, mint az élettan és lélektan. A híres küzdelem a fejlődés elmélete és bizonyos keresztény csoportok teológiája között, nem a tudomány és a hit közti küzdelem volt, hanem olyan tudománnyal való harc, amelynek hite megfosztotta az embert emberiségétől, és olyan hit között, amelynek kifejezését megrontotta a Biblia betű szerinti értelmezése. Nyilvánvaló, hogy az a teológia, amely a teremtés történetét úgy magyarázza, mint egy olyan eseménynek tudományos leírását, amely valamikor megtörtént, összeütközésbe kerül a módszeresen ellenőrzött tudományos kutatással.

Ugyanez mondható el a jelenlegi és jövőbeli ellentétről a hit és a jelenlegi lélektan között is. A modern lélektan fél a lélek fogalmától, mert az szerinte egy olyan valóságot látszik megteremteni, amely tudományos módszerrel meg nem közelíthető, és beleavatkozhatik annak eredményeibe. A félelem nem alap nélküli; a lélektannak nem kell elfogadnia semmi olyan fogalmat, amelyet nem a tudományos munka teremtett meg. Az a feladata, hogy leírja az emberrel kapcsolatos folyamatokat olyan pontosan, amennyire az lehetséges és legyen készen arra, hogy ezeket a leírásokat bármikor megváltoztassa. Ez áll az ego, szuperego, az ön-maga, a személyiség, a tudatalattiság, az elme, valamint a lélek, a szellem, az akarat stb. hagyományos fogalmaira is. A módszeres lélektan függ a tudományos hitelesítéstől, amiképpen ez a helyzet minden más tudományos törekvés esetében is. Minden fogalma és meghatározása, még a legérvényesebbnek tűnő is, csupán átmeneti.

Amikor a hit beszél a végtelen dimenziójáról, amelyben az ember él, és amelyben az ember megnyerheti vagy elveszítheti lelkét, vagy létezésének végső értelmét, nem avatkozik bele egyáltalán a lélek felfogásának tudományos elutasításába. A lélek nélküli lélektan ezt nem tagadhatja, és a lélekkel kapcsolatos lélektan se erősítheti meg. Az ember örökös értelmezésének az igazsága más dimenziókhoz tartozik, mint a megfelelő lélektani felfogások igazsága. A jelenlegi analitikus vagy mélylélektan sok esetben ellentétbe kerül a hit teológia előtti és teológiai kifejezéseivel. Ugyanakkor nem nehéz a mélylélektan megállapításában különbséget tenni a többé-kevésbé hitelesített megfigyelések és hipotézisek között az ember természetét és sorsát illetően, amelyek világos módon a hit kifejezései. A naturalisztikus elemek alapja, amelyekket Freud a 19. századból áthozott a 20. századba, az ő alapvető puritanizmusa a szeretet iránti tiszteletet illetően, az ő kultúrával kapcsolatos pesszimizmusa és a vallásnak leszűkítése az ideológiai fogalmakra; mindezek a hit kifejezései és nem a tudományos kutatás eredményei. Nincsenek kétségbe vonni a tudósnak, aki az emberrel és az ő problémáival fog-

lalkozik, azt a jogát, hogy hittal kapcsolatos elemeket vezessen be. De ha ő támadja a hit más formáit a tudományos lélektan nevében, amint azt Freud követőivel együtt teszi, összezavarja a dimenziókat. Ebben az esetben azok, akik egy másfajta hitet képviselnek, joggal védekezhetnek ezekkel a támadásokkal szemben. Nem mindig könnyű a hit elemeit megkülönböztetni a tudományos hipotézisektől a lélektan területén, de lehetséges és gyakran szükséges.

A hit igazsága és a tudomány igazsága közti különbségtétel egy, a teológusok felé hangzó figyelmeztetést tartalmaz, hogy a hit igazságainak a bizonyításakor ne hivatkozzék a legújabb tudományos felfedezésekre. Mikrofizikusok megkérdőjeleztek bizonyos tudományos hipotéziseket a világegyetem kiszámíthatóságát illetően. A quantum-elméletnek és az indeterminizmus elvének megvolt a hatása. Vallásos írók ezt azonnal felhasználták, hogy saját elveiket igazolják az emberi szabadsággal, az isteni alkotó képesség és csodák tekintetében. De az ilyen eljárásnak egyáltalán nincs jogosultsága, se a fizikai elméletek, se a vallás szempontjából. A teológia, amely fizikai elméleteket használ fel, összekavarja a tudomány dimenzióját a hit dimenziójával. A hit igazsága a legújabb fizikai, élettani vagy lélektani felfedezésekkel nem igazolható, amiképpen nem is tagadható.

3. A HIT IGAZSÁGA ÉS A TÖRTÉNETI IGAZSÁG

A történeti igazságnak a jellege a tudományos igazság jellegétől nagy mértékben különbözik. A történelem egyes eseményeket és nem megismétlődő folyamatokat közöl, amelyek újra meg újra igazolhatók. A történelmi események nincsenek a tapasztalatnak alávetve. A történelemben a fizikai kísérletekkel való egyedüli hasonlatosság az adatok összehasonlítása. Ha egy független eredetből származó adatok egymással egyeznek, a történeti állítás igazolható saját hatáskörében. De a történelem nem csupán a tények sorát közli. Igyekszik megérteni ezeket a tényeket eredetükben, viszonyulásukban, értelmükben. A történelem leír, magyaráz és értékel. Ez a különbség a történeti és a tudományos igazság között. A történeti igazságban kapcsolat áll fenn az érintett tárggyal; a tudományos igazságban ez külön áll. Minthogy a hit igazsága teljes bekapcsolódást jelent, a történeti igazságot gyakran hasonlítják össze a hit igazságával. A történeti igazságnak a hit igazságától való teljes függése egy ilyen azonosítás eredménye. Ezen az úton hangsúlyozódott ki gyakran, hogy a hit szavatolja egy kétségbe vont történeti igazságnak az állítását. De az, aki ilyen dolgot állít, elfelejti, hogy a valódi történeti munkában az ellenőrzött megfigyelés éppen úgy gyakorlatban van, mint az élettani vagy fizikai gyakorlatokban. A történeti igazság elsősorban tényleges igazság; ezért különbözik az elbeszélés költői igazságától és a legenda misztikus igazságától. Ez a különbség döntő a hit igazságának a történeti igazsággal való kapcsolatát illetően. A hit nem igazolhatja a tényleges igazságot. De magyarázhatja és kell magyaráznia a tények értelmét az embernek a végső dolgokkal való viszonyát illetően. Amikor ezt teszi, áthelyezi a történeti igazságot a hit igazságának dimenziójába.

Ez a probléma azzal a népi és teológiai gondolkozással kapcsolatban került előtérbe, hogy a történeti kutatás felfedezte a Biblia írásainak irodalmi jellegét. Kimutatta, hogy az Ó- és Újszövetség elbeszélő részeiben vegyíti a történeti, legendai és mitológiai elemeket, és igen gyakran lehetetlen ezeket az elemeket egymástól a valószínűség legteljesebb mértéke szerint elválasztani. A történeti kutatás nyilvánvalóvá tette, hogy nem lehetséges semmi módon a történeti események leírásával kapcsolatban Jézus bibliai képét, akit Krisztusnak neveznek, megalkotni a valószínűség fokán felül. Hasonló kutatások a nem-keresztény vallások részéről a szentkönyveket és legendai hagyományokat illetően ugyanezt állapították meg. A hit igazságát nem lehet függővé tenni a történetek és legendák történeti igazságától, amelyben a hit fejeződött ki. Katasztrófális elferdítése a hit értelmezésének, ha azt a bibliai írások történeti hitelességével azonosítjuk. Ez történik azonban magas és alacsony szinten egyaránt mind a mai napig. Sokan azt hirdetik, hogy a keresztény hitet nem fogadhatják el, mert nem hisznek az Újszövetség csodáinak igazolásában. Valóban, a bibliai történetek valószínűsítését illetően alkalmaznunk kell egy alapos nyelvtani és történeti módszert. Nem a hit kérdése eldönteni, hogy a moszlim Korán jelenleg használt kiadása azonos-e az eredeti szöveggel, bár Mohamed hívei túlnyomó többségének ez a megingathatatlan hite. Nem a hit kérdése eldönteni, hogy a Penta-teuch nagy része a babilóniai fogság utáni papi bölcsesség terméke-e, vagy hogy a Genézis könyve több mítoszt és szent legendát tartalmaz mint tényleges történelmet. Nem a hit kérdése eldönteni, hogy a világegyetem végső katasztrófájára való várakozás, amelyet az Ó- és Újszövetség későbbi könyveiben olvashatunk, a perzsa vallásból ered-e. Nem a hit kérdése eldönteni, hogy mennyi legendai mitikus és történeti anyag vegyült össze Krisztus születésével és feltámadásával kapcsolatban. Nem a hit kérdése eldönteni, hogy az egyház legelső idejéből származó tudósítások közül melyeknek a hitelessége a legvalószínűbb. Mindezeket a kérdéseket, több vagy kevesebb valószínűséggel, a történeti kutatásnak kell eldöntenie. Ezek a történeti igazságnak és nem a hit igazságának kérdései. A hit mondhatja, hogy az ószövetségi Törvénynek, amely úgy maradt fenn, mint Mózes törvénye vitathatatlan érvényessége van azok részére, akik ezt így fogadják el, függetlenül attól, hogy egy történeti alak vagy név mennyiben igazolható. A hit mondhatja, hogy a valóság, amelyben Jézusnak mint Krisztusnak megváltó hatalma kinyilvánított, érvényes mindazok számára, akik abban hisznek, attól függetlenül, hogy milyen mértékben nyomozható ki a názareti Jézus történeti alakja. A hit bizonyíthatja saját fundamentumát, a mózesi Törvényt, Jézust mint Krisztust, Mohamed prófétát vagy Buddhát, a megvilágosodottat. A hit nem igazolhatja a történeti körülményeket, amelyek lehetővé tették a végső dolgokkal kapcsolatban az emberiség nagy részének a fel-fogását. A hit igazolja a saját alap bizonyosságát — pl. egy eseményt a történelemben, mely átalakította a történelmet — a hívő ember részére. De a hit nem foglalja magában a történeti ismereteket azzal kapcsolatban, ahogyan azok végbementek. Ezért a hit nem ingatható meg a történeti kutatás által, még akkor sem, ha annak eredményei bírálják bizonyos hagyományoknak a hitelességét, amelyekben az események megtörténtek. Ez a történeti igazságtól való teljes függetlenség a legfontosabb következmények egyike a hitnek, mint a végső dolgokkal kapcsolatos tényezőnek a részére. Megszabadítja a hívő embert attól a teherből,

amelyet nem tud hordozni a tudós becsületesség követeléseit illetően, és amely lelkiismeretét irányítja. Ha ez a becsületesség szükséges ellentété válna a hitbeli engedelmességet illetően, Isten képe meghasonlana démoni erők hatására. És az eredmény nem a végső dolgokhoz való kapcsolódás lenne, mert az ilyen hit, végső elemzéseképpen bálványimádássá válna.

4. A HIT IGAZSÁGA ES A FILOZÓFIAI IGAZSÁG

Sem a tudományos, sem a történeti igazság nem állíthatja vagy tagadhatja a hit igazságát. De felmerül a kérdés, hogy vajon a filozófiai igazságnak ugyanez-e a kapcsolata a tudomány igazságához, vagy ez a kapcsolat bonyolultabb-e. Valóban ez a helyzet. Sőt, a filozófiai igazság és a hit igazsága közti viszony bonyolult volta a tudományos és történeti igazság viszonyát még bonyolultabbá teszi, mint ahogyan az az eddigi vizsgálódásból kitűnt. Ez a magyarázata a számtalan vitatkozásnak a hit és a filozófia egymáshoz való viszonyát illetően és annak a népi véleménynek, hogy a filozófia a hit ellensége és lerombolója. Még teológusokat is, akik filozófiai fogalmakat használtak egy vallásos közönség hitének a kifejezésére, az a vád érte, hogy elárulják a hitet.

A filozófiával való minden vitatkozás nehézsége abban áll, hogy minden filozófiának a meghatározása annak a filozófusnak a nézetét tükrözi, aki a meghatározást adja. Van azonban egy előzetes filozófiai megállapodás a filozófia értelmével kapcsolatban, és az egyedüli dolog, amit egy ilyen vitatkozásban, mint a mostani, tehetünk, az, hogy ezt az előzetes filozófiai fogalmat használjuk arra vonatkozóan, hogy mi a filozófia. Ebben az értelemben a filozófia kísérlet a legáltalánosabb kérdések megválaszolására a valóság és a létezés természetével kapcsolatban. A legáltalánosabbak azok a kérdések, amelyek nem kérdeznak a valóság egy különleges területének a természetéről (mint a fizikai vagy történeti terület), hanem a valóság természetéről, ami általános minden vonatkozásban. A filozófia megpróbálja megtalálni az egyetemes kategóriákat, amelyeket a létező megtapasztalt.

Ha a filozófiának egy ilyen értelmezése van feltételezve, meghatározható a filozófiai igazságnak a hit igazságához való kapcsolata. A filozófiai igazság, igazság a létező szerkezetével kapcsolatban. A hit igazsága, igazság a végső dolgokkal kapcsolatos szerkezet területén. Eddig a pontig a viszony nagyon hasonlóknak tűnik a hit igazságát és a tudományos igazságot illetően. A különbség azonban abban áll, hogy van egy identitási pont a filozófiai kérdés végső volta és a vallásos terület végső volta között. Mindkét esetben a végsővel kapcsolatos valóság kutatásáról és kifejezéséről van szó, fogalmilag a filozófiában, szimbolikusan a vallásban. A filozófiai igazság a végsővel kapcsolatos fogalmakból, a hit igazsága a végső dolgokkal kapcsolatos igazi szimbólumokból áll. Foglalkoznunk kell a kettő közti viszonytal.

Fel kell tennünk a kérdést: miért használ a filozófia fogalmakat és a hit szimbólumokat ugyanazon végső dolgok kifejezésére? A válasz természetesen az, hogy a végső dolgokkal kapcsolatos viszony nem ugyanaz minden esetben. A filozófiai kapcsolat elvileg egy külön leírása az alap-

szerkezetnek, amelyben a végső megnyilatkozik. A hit viszonya elvileg egy magában foglaló kifejezés a hívő embernek a végső dolgokkal kapcsolatos értelmezésére. A különbség nyilvánvaló és alapvető. De amint a kifejezés „elvileg“ mutatja, van egy különbség, ami nem tartható fenn a filozófia és a hit tényleges kapcsolatában. Nem tartható fenn, mert a filozófus emberi lény, a végsővel való kapcsolatával, titokban vagy nyíltan. És a hívő ember is egy emberi lény, a gondolkodás hatalmával és a fogalmi megértés szükségével. Ez nem csupán bibliográfiai tény. Következményei vannak a filozófusnál a filozófia életét és a hit életében a hívő embert illetően.

A filozófiai rendszerek és bármilyen eszmék vagy azok töredékei mutatják, hogy az irányt, amelyben a filozófus kérdez, és az előszeretettel, amellyel választ ad a különböző kérdésekre, meghatározza a megismerő szándék és a végső dolgokkal kapcsolatos helyzet. A történetileg legjelentősebb filozófiák nem csupán a gondolkodás nagy erejét mutatják, de a legszenvedélyesebb viszonyulást is a végső dolgok leírását illetően. Csupán emlékeznünk kell a görög és indiai filozófusokra, szinte kivétel nélkül, és a modern filozófusokra Leibniztől és Spinozától Kantig és Hegelig. Ha úgy is tűnik, hogy a filozófusok pozitivista iránya Locketól és Hume-tól a ma logikus pozitívizmusáig kivétel is a szabályból, azt kell mondanunk, hogy a feladat, amelyre ezek a filozófusok összpontosítottak, az ismeret elvének különleges problémái, és különösen a mi időnkben a tudományos ismeret nyelvi eszközei. Ez bizonyosan igazolható és nagyon tiszteletreméltó törekvés, de nem filozófia a hagyományos értelemben.

A filozófiával eredeti értelmében olyan emberek foglalkoznak, akiknél a végső dolgokkal kapcsolatos szenvedély egyesül a végső valóság világos és elkülönült megfigyelésével, ahogyan az a világegyetem folyamatában jelentkezik. Ez a végső dolgokkal kapcsolatos elem a filozófiai eszmék mögött, amely a hit igazságát nyújtja. A filozófia nem csupán az anyaméh, amelyből kiáradt a tudomány és a történelem, hanem egy állandóan jelenlevő elem az aktuális tudományos és történelmi tevékenységben. A keret, amelyben a nagy filozófusok látták és látják kutatásaik egyetemet, filozofikus, még akkor is, ha jelenlegi tájékozódásaik meg-alapozottak. Az semmiképpen nem felfedezéseik eredménye. Az mindig a lények egészének a víziója, amely tudatosan vagy tudattalanul meghatározza gondolkodásuk keretét. Minthogy ez így van, igazolva látszik lenni annak a kijelentése, hogy még a valóság tudományos szemléletében is megtalálható a hitnek egy eleme. A tudósok joggal próbálják akadályozni a hitnek és a filozofikus igazságnak ezeket az elemeit, hogy azok a tényleges kutatásba beleavatkozzanak. Ez sok tekintetben lehetséges, de még a legjobban védett kísérlet sem teljes mértékben „tisztá“ a beavatkozó tényezők kizárásával. Az amit elmondottunk a filozófusról, vonatkozik a tudósra is. Még tudományos munkájában is egy élő lény, akit megragadott a végső dolog és kérdése filozofikus.

A történész is tudatosan vagy tudattalanul filozófus. Teljesen nyilvánvaló, hogy a történész minden feladata a tények felkutatásán túl függ a történeti tények kiértékelésétől, különösen az ember természetét, szabadságát, döntését stb. illetően. Kevésbé nyilvánvaló, de szintén igaz, hogy még a történeti tények felkutatásánál is a filozófiai előfeltételezés jelen van. A történész továbbmenően arra kényszerül, hogy kiértékelje a forrásokat és azoknak megbízhatóságát, amely nem független az em-

beri természettel kapcsolatos felfogásától. Végül abban a pillanatban, amelyben egy történeti munka közvetlenül vagy közvetve megállapításokat közöl az emberi létezésről érintő történeti tényekről, a történelem filozofikus előfeltételezése nyilvánvaló. Ahol van filozófia, ott kifejezésre jut a végső tényező. Van a hitnek egy eleme, ha elrejtve is, a tiszta tények történéskének a szenvedélyén keresztül.

Mindezek azt mutatják, hogy lényegbeli különbségeik ellenére van a filozófiai igazságnak és a hit igazságának egy tényleges egysége minden filozófiában. És ez az egység fontos a tudós és történész számára is. Ezt az egységes „filozófiai hit”-nek nevezik. A kifejezés megtévesztő, mert úgy néz ki, hogy összezavarodik a két elem, a filozofikus igazság és a hit igazsága. Továbbá úgy tűnik, hogy azt látszik igazolni, hogy egy filozófiai igazság van, az ún. „philosophia perennis”. De csak a filozófiai kérdés állandó és nem az arra adott válasz. Állandóan folyamatban van a filozófiai és hitbeli elemnek, és nem egy filozófiai hitnek a magyarázata.

Van hitbeli igazság a filozófiai igazságban. És van filozófiai igazság a hit igazságában. Ahhoz, hogy láthassuk ezt a pontot, szembe kell állítanunk egymással a filozófiai igazság fogalmi kifejezését a hit igazságának szimbolikus magyarázatával. Vannak, akik azt mondják, hogy a legtöbb filozófiai fogalomnak mitológiai őse van, és a legtöbb mitológiai szimbólumnak vannak olyan fogalmi elemei, amelyek kifejezhetők és kifejezendők, mihelyt az filozófiai öntudatként jelentkeznek. Isten fogalmában a létezés fogalma, az élet, a szellem, az egység és sokféleség mind megtalálható. Az „Ádám bűne” szimbóluma magában foglalja az ember lényegbeli természetének a fogalmát, az önmagával való harcát és az önmagától való elidegenedést. És mert minden vallásos szimbólumnak van fogalmi potenciálja, lehetséges a „theo-logia”. A hit minden szimbólumában benne van a filozófiai gondolkodás. De a hit nem határozza meg a filozófiai gondolkodást éppen úgy, amiképpen a filozófia nem determinálja az ember végső érdekének a jellegét. A hit szimbólumai kinyithatják a filozófus szemét a világmindenség minőségét illetően, amit különben nem ismernek fel. De a hit nem követel határozott filozófiát, habár azt egyes egyházak és vallási mozgalmak igényelték és felhasználták a platonì, arisztotelészi, kanti és Hume általi filozófiát. A hit szimbólumának a filozófiai vonatkozásai sok irányban fejlődhetnek, de a hit igazságának és a filozófia igazságának nincs egymás felett tekintélye.

5. A HIT IGAZSÁGA ÉS ANNAK ISMERVEI

Ezek után milyen értelemben beszélhetünk a hit igazságáról, ha az nem bírálható el semmi más igazság által, legyen az tudományos, történeti vagy filozófiai? A válasz a hit természetéből adódik, mint amely a végső érdek állapotában van. Két oldala van, mint az érdek fogalmának: szubjektív és objektív oldala. A hit igazságát mindkét oldalon meg kell vizsgálnunk. Szubjektív oldalról azt kell mondanunk, hogy a hit igaz, ha a végső érdek megfelelő módon fejezi ki. Objektív oldalról azt kell mondanunk, hogy a hit akkor igaz, ha az valóban a végső érdek. Az első válasz elismeri az igazságot minden tiszta szimbólumával és hit-

beli fajaival. Igazolja a vallás történetét és érthetővé teszi mint a végső érdek történetét, mint választ a szentség megnyilvánulásaira, sok helyen és sokféle módon. A második válasz a végső érdek kritériumára, ami által bírálat alá esik a vallás története, nem az elutasítás, hanem az igen és a nem formájában.

Hit addig van, amíg a végső érdeket helyesen ki tudja fejezni. A kifejezés „helyessége“ jelenti a hatalmat a végső érdek kifejezésére olyan formában, hogy alkot, feleletet, cselekvést, közvetítést. Azok a szimbólumok, amelyek ezt megtenni képesek élők. De a szimbólumok élete korlátozott. Az embernek a végső érdekekkel kapcsolatos viszonya változik. A végső érdek tartalma eltűnik vagy behelyettesítődik, más érdekek által. Az isteni alak megszűnik a felelet megteremtésében, megszűnik mint közös szimbólum, és cselekvési ereje elvész. Vannak szimbólumok, melyek bizonyos időszakban vagy egy bizonyos helyen kifejezték a hit igazságát egy bizonyos csoport részére, és az ma a múlt hitévé lett. Elvesztették igazságukat, és nyílt kérdés, hogy halott szimbólumok életre keltethők-e. Valószínűleg nem azok részére, akikért meghaltak. Ha ilyen szempontból nézzük a hit történetét, beleértve a mi korunkat is, a hit igazságának kritériuma az, hogy vajon élő-e vagy nem. Ez természetesen nem pontos kritérium semmilyen tudományos vonatkozásban, de pragmatikus kritérium, amit lehet vonatkoztatni a múltra, nyilvánvalóan halott szimbólumaik miatt. Ez nem alkalmazható könnyen a jelenre, mert az ember soha nem mondhatja egy szimbólumról, hogy az végérvényesen halott, habár még mindig elfogadott. Lehet alvó, de képes a felébredésre.

A hit szimbóluma igazságának másik kritériuma az, hogy kifejezi a végső érdeket, amely valóban végső. Más szóval, hogy az nem bálványimádás. A hit történetének ilyen kritériuma teljesen ítélet alatt áll. Minden hit gyengesége abban áll, hogy könnyen válik bálványimádássá. Az emberi elme, amint Kálvin mondta, állandóan működő gyára a bálványoknak. Ez a hit minden formájára áll, és ha a protestáns teológia azon a ponton áll, hogy különböző típusaik összekeverednek, könnyen válik bálványimádási romlássá. Ezért alkalmaznia kell magára ugyanazt a kritériumot, amit a hit más formái ellen alkalmaz. A hit minden típusának megvan az a törekvése, hogy tényleges szimbólumait abszolút érvényűvé tegye. A hit igazságának a kritériuma az, hogy ön-tagadást tartalmazzon. Az a szimbólum hiteles, amely nem csupán a végső érdeket fejezi ki, hanem annak hiányát is. A kereszténység egy olyan szimbólumban fejezi ki magát minden más vallással ellentétben, mely a Krisztus keresztje. Jézus nem válhatott volna Krisztussá, ha nem áldozta volna fel magát. A hit igazságának egyetlen, csalhatatlan kritériuma az, hogy az az igen vagy a nem ítélete alatt áll.

Ez által a kritérium által vezetve a protestantizmus megbírálta a római katolikus egyházat. Dogmai formulák nem választották el egymástól az egyházakat a reformáció idején. Újra felfedezése lett annak az elvnek, hogy az egyháznak sincs joga magát a végső helyre helyezni. Igazságát a végső ítéli meg. Ugyanilyen módon a bibliakutatás a protestantizmusban felmutatta a bibliai irodalom sokféle színvonalát és annak a lehetetlenségét, hogy a Biblia tartalmazza a hit csalhatatlan igazságát. Ugyanez a kritérium érvényes a vallás és kultúra egész történetére. Tartalmaz egy igen-t, nem veti el a hit igazságának bármilyen formáját, bármilyen formában jelenik is az meg a hit történetében, és tartalmaz

egy *nem*-et, nem fogadja el a hit bármely igazságát, mint végsőt. Mert azzal egy ember sem rendelkezik. Az a tény, hogy ez a kritérium azonos a protestáns elvvel és valósággá lett a Krisztus keresztjén — alkotja a protestáns kereszténység felsőbbrendűségét.

(Folytatása következik)

Dr. ERDŐ JÁNOS

VALLÁS AZ EGYSÉGES VILÁG SZOLGÁLATÁBAN

Az Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallások Világszövetsége — IARF — 1990. július 27 — augusztus 2. között tartotta 27. kongresszusát Hamburgban. Témájában — *Vallások együttműködése az egységes világért* — a humánus síkján, egymással összefüggő fontos kérdések összegződtek, mint: alkalmas-e a vallás arra, hogy az egységes világ összekötő ereje legyen? Hogyan tud, illetve kell a vallásnak viszonyulnia a világhoz? Mit tehet a vallásos ember az egységes világért?

A hat napon át tartó plenáris ülésen és jórészt tanulmányi munkacsoportokban folyó, pluralisztikus teológiai tanácskozás lehetővé tette, hogy a résztvevők a problémakört részletesen megtárgyalják és egyben hosszútávú programot készítsenek a Világszövetség részére. A kongresszus által elfogadott öt tanulmányi munkacsoport megállapításai a következőkben foglalhatók össze.

1. ISTENORSZAGA: AZ EGYSÉGES VILÁG VIZIOJA ÉS IGAZSÁGERTEKE

Az első tanulmányi munkacsoport a kongresszus témájának teológiai alapállását fogalmazta meg. Istenországa — Jézus tanításának és az unitárius kereszténységnek központi tétele — annyi mint Isten uralma a világ fölött és az ember életközössége Istennel. Inkluzív valóság, magában foglalja a szentség, igazság, jóság, szeretet, szépség abszolút értékeit, melyek áthatják a világot és az emberiség életét. Az új világba új ember kell; az Istenországába való eljutás alapfeltétele, hogy az ember megtérjen és eddigi gondolkodásával s evilági értékeivel szakítson. Legfőbb gondja az ország legyen, mely megköveteli a hitet, a szív tisztaságát, Isten akaratának cselekvését, az igazságos életet, a gondolkodás és cselekvés új útját, vagyis egy teljesen új életet.

Az ország Isten ajándéka, mert Ő a kezdeményező. Ez nem jelenti az ember kirekesztését, ellenkezőleg, az ország megvalósulásában mindenki Isten munkatársa lehet, a hívő éppenúgy, mint a világi humanizmus képviselője.

Az ország transzcendens és immanens dimenziója szoros egységet képez. A transzcendens dimenziójában megnyilvánul Istenországának minden földitől eltérő, világfölközi és világtól különböző valósága. Általa Isten az emberhez jön azzal a transzcendens követelménnyel, hogy „legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletes“ (Mt 5,48). Amikor az ember azt elfogadja, akkor lelkében kezdetét veszi Isten uralma és országának megvalósulása.

Az immanens dimenziójában kifejezést nyer az isteni valóságnak mindenütt és mindenben való jelenléte, az emberiséghez való közelsége és a világban való munkálkodása, anélkül, hogy elveszítené transzcendenciáját.

Feladatunk úgy látni mindig az országot, mint amely már eljött, itt van közöttünk, bennünk van és ugyanakkor még eljövendő. Kicsiny kezdetből kell növekednie és Istenben elérnie a teljességet. Mint dinamikus folyamat némelykor lassú, fokozatos evolúció útján, máskor meg radikális átalakulásokon keresztül megy végbe. Az embernek minden erejét latba kell vetnie, hogy az ország terjedjen, még pedig kifelé: egyre több embert, intézményt, közösséget kell meghódítania; befelé pedig: egyre teljesebb tartalommal és jelleggel kell kibontakoztatnia értékeit.

Istenországa, az egységes világ víziója, egy új, magasabb rendű humanitás felé vezet, ahol többé nem vagyunk díszkordáns egyedek, hanem egy nagyobb élet öntudatos részei: az emberi lélek egy lesz önmagával, az étellel és Istennel.

Az egységes világ lehetséges, mivel az embereknek közös humanitásuk és közös biológiai, társadalmi és szellemi igényeik vannak, melyek az embereket egyetemes közösségbe fogják össze, és arra indítják, hogy egymással találkozzanak, együtt dolgozzanak és cselekedjenek, egyszóval: „mindnyájan legyenek“.

A vallások együttműködését elősegítik: a béke, az emberi jogok és az abszolút értékek tisztelete, környezetvédelem, emberszeretet. Együttműködést kívánnak a nagy erkölcsi kérdések is, mint pl. az alkoholizmus, AIDS, euthanazia, születéskorlátozás, társadalmi biztonság stb. Az egységes világ megvalósulását akadályozzák: a bűn és következményei, az embernek Istentől, felebarátjától és önmagától való elidegenedése, a szabadság téves értelmezése, a hagyományos és modern, a régi és új viszonyának téves értelmezése. Mindezekből következik, hogy a kialakuló egységes világ az embertől gyökeres megújulást kíván gondolkodásban, magatartásban és életstílusban.

A világvallások alapítói és prófétái — Zarathusztra, Buddha, Mózes, Jézus, Mohamed, az Upanishadok látnokai — tanításaik különbözősége ellenére, hittek az egységes világ eszméjében, mint a lét végső igazságában és vezető életelvében.

Az egységes világ víziója a történelem folyamán reformokat és forradalmakat sugalmazott, egyének és társadalmak igazságtalanságait és nyomorát feltárta, a szegények, gyengék, elnyomottak ügyét támogatta. Ugyanakkor az embereket arra ösztönözte, hogy ne csak újraértékeljék vallásos szemléletüket, hanem hogy felülvizsgálják állásfoglalásukat is más vallásokkal szemben, és kezdeményezzenek párbeszédet a tőlük eltérő más vallást követőkkel az egységes világ érdekében.

2. VALLASKÖZI SPIRITUALITÁS ÉS AZ EGYSÉGES VILÁG

A második tanulmányi munkacsoport a vallásosság és az egységes világ kapcsolatával foglalkozott. Spiritualitás nem más, mint a vallásos tudat, a mélyebb, teljesebb vallásosság megnyilvánulása, az Istenből folyó akarata szerinti élet kiteljesedése bennünk. Külső megnyilvánulása: a hit, jóság, szeretet, megbocsátás, engedelmesség, hűség. Tartalmát a hívő alanyisága és vallásának eszmetartalma és szertartási formái alakítják és színezik. Fő eleme: az imádság és a meditáció.

Az imádság központi helyet foglal el a vallásos életben; az igazi vallásosság vele áll vagy bukik. Alapállása az Istentől való függésünk felismerése. Központi élménye: Isten szeretetének átélése, a szív kiöntése Isten előtt, az ember érintkezése Istennel párbeszéd formájában. Végző fokon híd, mely a Teremtő és teremtmény, a végtelen és véges világot köti össze, úgy, hogy az imádkozó ember lelke Istenben marad és az Isten öbenne. Az imádkozás személyiségünket formálja és az Istennel való munkatársi viszonyunkat erősíti.

A meditáció alanyi élmények foglalata, melyben az elmélkedő lélek a vallás lényegét, tárgyi értékeit és igazságait vizsgálja, értékeli. Célja az erkölcsi tökéletesedés, az erkölcsileg nemes szándékok, cselekvések létrehozása.

A vallás vizsgálatának eredménye a belső megvilágosodás, melyben az elmélkedő léleknek a lét mélységével való egyesülése valósul meg. A meditáció nem jelent világtól való elfordulást, hanem befogadást és aktivitást. Az erkölcsi értékek elismerése és a vallás igazságtartalmának intuitív átélése az embert Istenhez való hasonulásra és cselekvésre indítja.

Az ima és meditáció nem zárja ki egymást, mert mindkettő Istenközpontú, és az ember megváltoztatására irányul. A spiritualitás nem cél önmagában, hanem eszköz, út az egységes világ felé. Határtalan szeretetet és együttérzést nyilvánít ki minden ember irányában; kifejezést nyer benne, hogy az emberek vallásuk különbözőségei és dogmáik korlátai ellenére összetartoznak, mint egy test tagjai. Egymás igazságait elfogadják, anélkül, hogy vallásos indentitásukat és hitbeli elkötelezettségüket feladnák.

A spiritualításban a lélek és a cselekedet egysége valósul meg, a világ pedig a vallás szellemével telítődik.

3. BÉKE, LESZERELÉS ÉS EMBERI JOGOK

Az emberiség egzisztenciális problémáit vizsgálta a harmadik tanulmányi munkacsoport. A 20. századot a háború rontotta meg példa nélküli mértékben. A 2. világháború befejezése óta mintegy 120 kisebb-nagyobb fegyveres konfliktus volt a világban, legkevesebb 30 millió halálesettel, többségük fegyvertelen polgári személy. Napjainkban is 12 konfliktus létezik, mérhetetlen szenvedést és elszegényedést okozva az érintett népeknek. A békét fenyegető veszélyek növekednek. A fegyverkezés nagy iramban folyik. Az emberi jogok megsértése, társadalmi igazságtalanság, elnyomás, éhség — csak fokozzák a feszültséget és fenyegetik a békét. A háború megakadályozása, a leszerelés és a béke biztosítása az emberiség egyik legégetőbb feladata lett.

A háború — állapította meg a kongresszus — ellenkezik Isten akaratával és erkölcsileg nem igazolható. A béke érdekében el kell fogadni minden eszközt, mely a leszereléshez vezet. A béke nem merül ki abban, hogy nincs háború, feltételezi a társadalmi igazságosság és az emberi jogok tiszteletben tartását. Az Unitárius Világszövetség a háborút mindig elítélte, a béke mellett következetesen állást foglalt, és szolidaritást vállalt azokkal a mozgalmakkal és népekkel, melyek az igazságos békéért harcoltak. A béke az emberiség egyetemes törekvése a humánus felé; a vallások is csak a béke szolgálatában állhatnak. A nemzetek közötti béke feltételezi a vallások közötti békét — emelte ki a tanulmányi munkacsoport.

Jogok és felelősségek határozzák meg az egyén és a közösség életét. Az emberi jogokban való hit először 1948-ban nyert kifejezést az „Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában”. Az emberi jogokat nem lehet a béke, az igazságosság és fejlődés nagyobb ügyeitől elkülönítve kezelni. Keresnünk kell éppen ezért az utat olyan társadalomba, amelyben az emberek egyenlő jogok birtokosai és szolidaritásban élnek egymással.

Bűnnek tartjuk az emberi jogok megsértését — szögezte le a kongresszus, és küzdeni fogunk minden olyan társadalmi struktúra ellen, amely előmozdítja az emberi jogok megsértését. Ugyanakkor támogatjuk azokat a népeket és nemzeti csoportokat, melyeknek a kultúrájukhoz, politikai rendszerükhöz és vallásukhoz való joguk nincs elismerve vagy csak korlátozott mértékben. Felkaroljuk erőfeszítéseiket emberi jogaik megvalósítására, kultúrájuk és vallásuk érdekében.

A kongresszus kiemelte a lelkiismereti- és vallásszabadságot, mint amely a jelentősebb emberi jogok között foglal helyet. Ez a jog sok helyen csak korlátozott formában érvényesül. A lelkiismereti- és vallásszabadságot komolyan veszélyeztetik egyfelől a politikai totalitarizmus és szélsőséges nacionalizmus, másfelől a vallási fundamentalizmus. Az Unitárius Világszövetség alapítási okmányában szerepel a lelkiismereti- és vallásszabadság védelme. A kongresszus a Világszövetség feladatává tette, hogy összpontosítson továbbra is erre az alapvető emberi jogra: védelmezze a vallás szabad gyakorlatát; támogassa a toleranciát és összhangot a különböző vallások között; kezdeményezzen párbeszédet a vallások között, hogy egymást jobban megismerjük, egymás iránt türelmesek legyünk és egymástól tanuljunk.

A kongresszus támogatja a romániai demokratizálási folyamatot azal, hogy:

a) a lelkiismereti szabadság és a vallás szabad gyakorlata alkotmányosan biztosítva legyen minden állampolgárnak és vallásfelekezetenek;

b) az állam az összes vallásokkal egyformán bánjon, ne legyenek semmiféle módon hátrányosan megkülönböztetve vagy különlegesen előnyben részesítve;

c) az 1948 évi államosítási törvényt vonják vissza, és az egyházi épületeket, iskolákat, más ingatlanokat, alapítványokat, könyvtárakat stb. melyeket az állam átvett, az egyházaknak adják vissza.

A kongresszus maga a dialógus élményét jelentette a résztvevők számára. Ez a tapasztalat arra indít — állapította meg a tanulmányi munkacsoport —, hogy kezünket nyújtsuk ki embertársaink felé, egymásra figyeljünk és egymástól tanuljunk. Dialógust kell folytatnunk más vallásokkal, kultúrákkal, világnézetekkel. Ehhez pedig az szükséges, hogy jó emberi kapcsolatokat teremtsünk az egyházak és vallások között.

4. FÖLDUNK MEGMENTÉSE

A negyedik tanulmányi csoport az ember és környezete kapcsolatával foglalkozott. A környezetvédelem problémaköre bonyolult terület, amelyen még a szakértők számára sem könnyű az eligazodás. A globális szennyeződés következtében földünket ökológiai katasztrófák fenyegetik. Szembe kell néznünk a pusztuló élővilággal: növények és állatok fajainak ezrei már kipusztultak. Az emberiség helyrehozhatatlan kárt okozott a természetnek. A környezet védelmében folytatott küzdelem ma már nemzetközi méreteket öltött; természetvédelmi törekvések jelentkeznek a különböző társadalmi és politikai mozgalmakban is. A válságból kivezető egyetlen lehetséges módozatot: az egyén és a társadalom megváltoztatása, valamennyiünk felelősségének átérzése és gyakorlattá válása jelentheti.

Szükséges érvényre juttatni az ökológia három alapelvét: menteni a még menthetőt; fékezni a föld, a víz, a levegő további károsítását; megakadályozni a további károsodást előidéző tényezők keletkezését, és az eddig okozott károkat helyreállítani. Mindezt globális szinten, a földtől a sztratoszféráig terjedően kell megvalósítani. Emellett intézkedések szükségesek avégre, hogy védjük földünk ózonrétegét, küzdjük le a „melegházi effektust“, őrizzük meg az esőket keltő őserdőket, és vegyük elejét az elsivatagosodásnak. Végül nemzetközi szabályozásra van szükség a nukleáris és más veszedelmes hulladékanyagok megfelelő tárolására.

A környezetvédelem hosszú távon összhangban áll a gazdasággal és a kiegyensúlyozott emberi fejlődést is szolgálja.

Mi a vallás szerepe a környezetvédelemben? A tanulmányi munkacsoport megállapítása szerint a vallásnak tudatosítania kell hívei körében, hogy Isten az embert felelőssé tette a világ integritásáért, és egy olyan életmód elfogadására ösztönözte, mely a lehető legkevesebb kárt okozhatja a természeti környezetünknek. Társadalmi síkon a közösségre gyakorolt hatásával befolyásolhatja a környezet védelmét szolgáló döntéseket és azok megvalósítása feletti ellenőrzést.

Az emberi jogok és az ökológiai integritás együtt valósítható meg. Az ökológiai parancs világos: meg kell menteni a földet, vagy az emberiség is elpusztul.

5. GAZDASÁGI ÉLET — A VAGYON ELOSZTÁSA (KIZSÁKMÁNYOLÁS VAGY TÁRSADALMI IGAZSÁGOSSÁG)

Az ötödik tanulmányi munkacsoport tárgyát a világ gazdasági élete és a társadalmi igazságosság problémája képezte. Megállapítása szerint a világ gazdasági életét a mélyülő gazdasági válság jellemzi, mely különösen a harmadik világot, annak kevésbé iparosított országait és népeit sújtja. Több mint 950 millió embernek kell az élet alapvető szükségletei nélkül tengődnie. Milliók lesznek a forradalmak, polgárháborúk, üldözések áldozatai, hálnak meg éhség vagy a legfontosabb egészségügyi szolgáltatások hiánya miatt. Az eladósodott országok mintegy trillió dollárral tartoznak Amerikának és a nyugat-európai országoknak. A gazdasági helyzetet súlyosbítja a fegyverkezés. A fejlődő országok mintegy 200 milliárd dollárt költenek évente katonai kiadásokra, túlhaladva költ-

ségvetésüknek az oktatásra és egészségügyre fordított kiadás összegét. Mindezt tetözi az érvényben levő gazdasági rend, mely kettős mértéket alkalmaz a gazdag és szegény nemzetekkel szemben, ezzel is mélyítve a fennálló gazdasági egyenlőtlenséget.

Az eladósodás és szegénység egy nagyobb gazdasági válság előjele. A kiút csak az egységes emberiség és egy közös világ megteremtése, melyben érvényesül a társadalmi igazságosság, és létrejön egy új nemzetközi gazdasági rend.

A szegénység elleni küzdelem és az igazság érvényesítése a vallás lényegéhez tartozik. A vallásos gondolkodás az emberek figyelmét rég ráirányította erre az etikai alapelvre (vö. Am 5,24 és Mik 6,8). Napjainkban a felszabadítási teológia küzd ennek az elvnek a gyakorlati életben való érvényesítéséért.

A vallások hivatása, hogy munkálkodjanak együtt azokkal a társadalmi mozgalmakkal, melyek a meglévő igazságtalanságok és egyenlőtlenségek megszüntetéséért küzdenek. Dologozzanak együtt annak érdekében, hogy a társadalmi és gazdasági fejlődés biztosítva legyen mindenki számára a béke, szabadság és igazságosság szellemében.

A kongresszus nagy jelentőséget tulajdonít az ENSZ munkájának az egységes világ megteremtése érdekében. Éppen ezért szükségesnek tartja, hogy az egyházak és vallási közösségek támogassák a világszervezetet abban a torekvésében, hogy: országok és nemzetek között békés és segítő koegzisztenciát teremtsen és tartson fenn; az eladósodott országok tartozásának csökkentését, illetve elengedését, valamint a szegény országok megsegítését kezdeményezze; az értékrendszer átalakítását és egy új nemzetközi gazdasági rend bevezetését szorgalmazza. Ez a rend az államok közötti egyenjogúságon, kölcsönös függetlenségen, minden állam kölcsönös érdekén és közös együttműködésén alapszik, a mindenkori gazdasági és társadalmi rendszerekre való tekintet nélkül. Hogy ennek alapján majd lehetővé váljon a világ nyersanyagforrásainak igazságos felosztása az országok között.

A tanulmányi munkacsoport konklúziója: fontos szerep vár a vallásokra a világ emberi szükségleteinek kielégítése, a béke, a Helsinki folyamat fejlesztése és az ember jogainak biztosítása terén.

•

Az Unitárius Világszövetség 27. kongresszusa jelentős eseménynek számít. Bebizonyosodott, hogy az IARF erős szervezet, képes fontos szerepet betölteni az Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallások közösségében, és dolgozni Istenországáért, az egységes új világért és egy fényesebb jövőért az emberiség számára.

A kongresszus eredményei nincsenek arányban az előttünk álló kihívások nagyságával, a jövőre irányuló gondolkodással, és nem felelnek meg teljesen azoknak a várakozásoknak, amelyekkel sokan készültek a nagygyűlésre. Mégis azzal a meggyőződéssel közöljük az eredményeket, hogy azok világosan tükrözik közös bizonyágtételünket az egységes világ eszményéről, a teremtetett világ épségéről, a békéről, az emberi jogokról és a társadalmi igazságosságról.

A nagygyűlés most már az eredmények értékelésével és továbbvitelével folytatódik. Hogy milyen lesz a hatása, azt majd az egyes hívek,

gyülekezetek és az egyház bizonyágtétele és mindennapi élete fogja megmutatni.

A kongresszus állásfoglalása és határozatai számunkra nemcsak tanulság, hanem feladat és útmutatás is, hogy a jövő érdekében elkötelezzük magunkat, hogy igazán emberként, vallásként, egyházként törekedünk élni, és keresni fogjuk az utat kultúrák, vallások igazi pluralizmusához. Erre pedig ma nagyobb szükségünk van, mint bármikor.

Dr. REND ARANKA

LELKI TÉNYEZŐK SZEREPE AZ ORVOSLÁSBAN

„De hol ér véget az egészség, ki mondja meg? Az egészséges embernek szokásai vannak, a betegnek tünetei, de mikor válik a szokás tünetté, ki mondja meg? Csak egy megfogalmazást tartok elfogadhatónak: egészséges az, aki harmonikus békében él tüneteivel — amelyek ez esetben szokások.“

(BENEDEK ISTVÁN)

„A test mindig utána zuhan a léleknek.“

(LOYOLAI SZ. IGNAC)

Századunk gyors technikai fejlődése magával hozta az orvosi ténykedés humanitárius jellegének nagyfokú csökkenését. Ennek ellenhatásaként fejlődött a modern orvostudomány egy új felfogása is, amely szoros kapcsolatot hirdet a biokémia, élettan, kórélettan, valamint a lélektan, kórlélektan, társadalomtudomány és embertan között, a beteg testi-lelki-társadalmi jobb megértése érdekében. A lelki tényezők szerepét kihangsúlyozó felfogást az orvostudományban *pszichoszomatikának* nevezzük.

Célkitűzése, hogy túllépje a beteg szervről vallott egyoldalú felfogást és ezáltal eljusson a beteg emberig. Érdeklődésének tárgya tehát elsősorban a beteg és csak másodsorban a betegség. Az így létrejött orvostudomány a betegséget egy folyamat részének tekinti, amelyet alapvetően befolyásol a beteg ember személyisége, következésképpen a szervezet egészet gyógyító kezelést javasol.

A betegség létrejöttében és a tünetek értelmezésében a pszichoszomatika tekintetbe veszi nemcsak a külső, fizikai tényezők és a környezet hatását, hanem azokat az életeseményeket is, amelyek az egyénre érzelmileg hatottak fejlődése folyamán. Számol még a beteg jellembeli és temperamentális sajátosságaival, ezenkívül az étellel és betegséggel szembeni magatartásával. Ezek a kapcsolatok azonban nagyon bonyolultak és nem teljesen tisztázottak, ezért a pszichoszomatikus orvostudománynak nemcsak híve, hanem számos ellenzője is van.

1. A pszichoszomatikus felfogás fejlődésének történelmi áttekintése.

Az elnevezést 1818-ban használta először J. C. Heinroth. Az egyiptomiak már felismerték az erős érzelmek hatását a szervi megbetegedésekre. Sigerist szerint a primitív társadalomban még egyáltalán nem választották külön a testi és lelki megbetegedéseket. Nem tehetők ezt azért sem, mert még nem különítették el az egyes betegcsoportokat.

A Kos-i orvosi iskola megalapítója Hippokratesz (i.e. 460—377) igazi úttörője volt a pszichoszomatikus orvoslásnak. Közismert tétele, hogy ha az emberi szervezet zavarait meg akarjuk ismerni, ezek összes lehetséges okát fel kell tárnunk. Hippokratesz javasolja a beteg testi felépítésének lelki beállítottságának, fizikai és társadalmi környezetének ismeretét. Ő volt az első, aki idegalkati típusokat próbált meghatározni. Szerinte az idegalkati jellegzetességek az emberi szervezetben lévő négy alapfolyadék (vér, limfa, sárga és fekete epe) kombinációjának függvénye.

Az antik Róma legismertebb orvosa, Galenusz (i.sz. 120—201) tovább fejleszti Hippokratesz alkati típusait. Kolerikus, szangvinikus, melankolikus és flegmatikus típusainak leírása máig jól ismert és sokak által ma is elfogadott. Galenusz hívta fel elsőként a figyelmet arra a tényre, hogy az ember testi felépítése és szellemi megnyilvánulásai között szoros kapcsolat van. Ugyancsak ő állította először, hogy a testi tüneteket a lelki zavarok befolyásolhatják.

Nagy általánosságban elmondhatjuk, hogy az ókor, felismerve a test és szellem egységét, egy egészben vett, holisztikus orvostudományt művelt, amelyben a beteg lelki sajátosságait döntő jelentőségűnek tartották a betegség keletkezésében és a gyógyításban. A test és lélek számtalan kapcsolatának fontosságát felismerték mind a babilon-asszír civilizációban, mind a görög-rómaiban, azonban a kulturális tényezők ezeket különböző módon értelmezték.

A középkorban, a katolikus egyház növekvő hatalmával szemben, a nagy orvosok ismeretei egy animisztikus világnézetten át érvényesülhetnek. Az ókor szerény orvosi ismereteit a perzsiai nesztóriánus, a görög orvosi iskola az V. sz. végén, az arab orvosi iskolák a X—XI. században, a salernói és a montpellier-i orvosi iskolák a XI—XII. században „mentik át” az újkori orvostudományba.

A XVII. században Sydenham angol orvos felhívja a figyelmet azokra a megfigyeléseire, miszerint lelki és szervi megbetegedések hasonló tünetekkel jelentkezhetnek, ezért hasznos ezeket elkülöníteni egymástól.

Baglivi, aki a XI. Kelemen pápa udvari orvosa volt, tovább fejlesztette Sydenham megfigyelését, mivel felismerte, hogy az erős érzelmek nemcsak kísérik a szervi tüneteket, hanem azok közvetlen kiváltói is lehetnek. Szerinte „nyilvánvaló tény, hogy a betegségek egy nagy részét azok a gondok-bajok okozzák vagy legalábbis tartják fenn, amelyek mindenki vállát nyomják”.

Annak ellenére, hogy a pszichoszomatika elnevezést először 1818-ban használta Heinroth, a modern pszichoszomatikus irányzat alapjait csak egy negyedszázaddal később, 1843-ban tette le Cabanis „A testi és szellemi közötti kapcsolatok” című dolgozatában.

Fabre 1880-ban megállapítja, hogy az „idegbetegségek” esetében mindig tekintetbe kell venni kapcsolatukat más betegségekkel, mert szerinte „egy idegrendszeri zavar szervi elváltozást okozhat, egy szerv kóros működése mindig visszahat az idegrendszerre”.

1892-ben Féré kiadja „Az emóciók kórtana“ című könyvét, ebben korát meghaladó megállapítása, hogy az érzelmek hatására megjelenő szervi tünetek hasonlóak azokhoz, amelyeket fizikális tényezők okoznak.¹

Charcot világhírű francia ideggyógyász élete utolsó szakaszát a hisztéria tanulmányozásának szentelte. Ez a betegség a lelki zavarok testi tünetei által előtérbe állítja a pszichoszomatikus gondolkozást.

1883-ban Freud és Breuer ismert dolgozatukban, „A hisztériás tünetek lelki mechanizmusai“-ban fogalmazzák meg először a lelki trauma jelentőségét az egyén életében, amelyet a neurózisok és a pszichoszomatikus betegségek keletkezésében döntő jelentőségűnek tartanak.²

A XX. század elején sok klinikai megfigyelést dolgoztak fel. Ezek alapján megkísérelték elkülöníteni az ún. funkcionális (szervi alap nélküli) betegségeket azoktól, amelyeket jól meghatározott fizikai, kémiai vagy biológiai tényező okoz. Heyer kísérletesen befolyásolni tudta a gyomornedv-elválasztást érzelmi hatásra. Pavlov feltételes reflextanának kidolgozásáért 1904-ben Nobel-díjat kap.

Kretschmer német elmeorvos híres típusának megalkotása során tanulmányozta a test felépítése és a pszichés tulajdonságok közötti összefüggést, és jellegzetesnek vélt bizonyos lelki sajátosságok jelentkezését egy adott külső alakban; tehát itt már nem csupán egy szerv, hanem a szervezet egészéről van szó.

A test—lélek kapcsolatát tekintve K. Jaspers egzisztencialista filozófus és pszichiáter 1928-ban megállapította, hogy vannak élettani jelenségek, amelyek idegi hatástól függenek (pl. az emésztés), és vannak lelki megnyilvánulások, amelyeket kisebb vagy nagyobb mértékben fizikális tényezők befolyásolnak.

Magyar vonatkozásban kiemelendő a néhány évvel ezelőtt Svájcban elhunyt ideggyógyász Völgyesi Ferenc, aki „Minden a lélek“ című könyvében szinte minden betegség esetében a lélek, a lelki előfeltételek elsődlegességét, túlsúlyát és döntő szerepét vallja pszicho-kondicionizmusnak nevezett világszemléletében. Megállapítja, hogy a lelkileg kiegyensúlyozatlan, idegeskedő, ingerlékeny embernél ezek az idegrendszerbeli hibák előbb-utóbb hatással lesznek az egyes szervekre is.³

A freudi pszichoanalízis megjelenése sok kutatót arra ösztönzött, hogy ezt az orvosi elméletet és módszert szervi betegségek tanulmányozására is felhasználja, főleg azokéra, amelyek keletkezése a monokauzalitás alapján nem magyarázható kielégítően.

2. A pszichoszomatika és a személyiségtípusok

A pszichoszomatika művelői közül sokan a hippokrateszi—galenuszi idegalkati típusokhoz hasonlóan megkíséreltek személyiség-típusokat meghatározni a leggyakoribb pszichoszomatikus betegségekre, így az asztmára, fekélybetegségekre, magas vérnyomásra, szívkoszorús érszűkültre és másokra. E célból lélektani módszereket és klinikai vizsgálatokat használtak. Kiemelkedő képviselője ennek a törekvésnek F. Dunbar amerikai pszichoanalitikus volt.

Dunbar 1943-ben kiadott munkájában, a „Pszichoszomatikus diagnosztiká“-ban rámutatott arra, hogy az egyének élete folyamán, életköri tényezői által befolyásolva, kialakul egy sajátos lelki felépítése. Ez nem függ örökletes és hajlamosító tényezőktől. Ezért egy személyiség-típusnak a pontos megismeréséhez az illető élettörténetét kell feltérképezni,

külön hangsúlyozva a fontosabb eseményeket, az életről, betegségről, halálról vallott felfogását, önértékelését, családi, szakmai és társadalmi kapcsolatait.

Ebben a lelki feltárásban a pszichoanalitikus kutatók az első élet-évek eseményeire helyezték a hangsúlyt, a gyermek első kapcsolataira a környezettel, szüleivel, főleg anyjával; ezeknek az életeseményeknek döntő hatásuk van az egyén későbbi fejlődésére.

Az utóbbi években azonban egyes pszichoanalitikusok — kevésbé fundamentalista freudisták — már nem tartják annyira fontosnak az első életévek tapasztalatait, felfogásukban a későbbi lelki sérüléseknek nagyobb szerepe van a testi-lelki egészség megőrzésében.

Pszichoszomatikus betegségben szenvedőknél Dunbar megpróbálkozott személyiség-profil meghatározásával. Így például szívkoszorú érelmeszesedésben megfigyelte a nagyfokú, állandó tevékenységi lázat, kezdeményezőkézséget, a viselkedés alárendelését a pillanatnyi követelményeknek, sikerorientációt stb.

Hasonlóképpen jellegzetes lelki alkatot véltek felfedezni azokon az egyéneken, akiknek életük folyamán több alkalommal volt balesetük. Több kutató feltételezte, hogy létezik egy balesetre hajlamosító pszichés profil. Ezek hasonlítanak a pubertáskor lelki tulajdonságaira, amelyek azonban tovább fennmaradnak az egyén élete folyamán. Ide tartozik a hiperaktivitás, függetlenségre való törekvés, gátlástalan felszabadulás-érzés, éretlen döntési képesség, azonnali és kézzelfogható értékek megszerzésére való törekvés stb. E tulajdonságok meglétének ma is nagy az előrejelző értéke, amelyet főleg a szakmai irányításban lehet értékesíteni.

Számos statisztikai adat is alátámasztja a fenti megállapításokat. Megfigyelték, hogy azok a személyek, akik életük folyamán már szenvedtek balesetet, további néhány év alatt újabbat is el fognak még szenvedni, mint annak az összehasonlítási csoportnak a tagjai, akiknek előzőleg nem volt balesete. Felhasználva ezt a megfigyelést, és eltávolítva a veszélyes munkahelyekről ezeket a munkásokat, a balesetek száma a félére csökkent.⁴

A lelki profil megállapításának egyéb gyakorlati következménye, hogy ennek alapján meg lehet határozni az emberek hajlamát bizonyos betegségekre. Fejlődése folyamán ugyanis mindenkiben kialakulnak állandó, csak az illető személyre jellemző sajátosságok, vagyis egy bizonyos életstílus. Ez a betegség feldolgozásában és elviselésében is egyéni módon nyilvánul meg. Az egyéni stílus alakíthatja a betegséget, és annak egyéni sajátosságokat is kölcsönözhet. Mindez ma lényeges kutatási területe az orvosi pszichológiának. A személyiség lelki jellemzőinek tanulmányozása alapján kidolgozhatunk előrejelzéseket arra vonatkozóan, hogy az illető milyen pszichoszomatikus betegségekre hajlamos és azt a módot, ahogy betegségét majd elviseli.

Sajnos, ezeknek a lelki profiloknak a meghatározása a számos átfedés miatt a gyakorlatban nem igazolta a hozzá fűzött reményeket. Így például mindenkiben találunk némi lelki éretlenséget, függőséget, túlzott szeretetigényt, a környezettel való harmonikus kapcsolat kiépítésének nehézségeit, félelmet, elnyomott agressziót stb. Ezáltal a lelki alkat egy betegségekre jellemző fajlagossága elvesz.

Nem igazolja az egyes pszichoszomatikus betegségben létező, jellegzetes lelki alkat jelenlétét az a tény sem, hogy ugyanannak az embernek

élete folyamán több pszichoszomatikus betegsége is lehet, így például gyermekkorában asztma, később magas vérnyomás, cukorbetegség vagy ekcéma.

3. A lelki trauma jelentősége az egyén életében

Közismert az a jelenség, hogy egy lelki megterhelésre, stresszre, minden egyén más-más módon válaszol, amelyből megállapítható, hogy ez a válasz nagyobb mértékben függ a lelki szervezettségtől, mint a konfliktus erősségétől. Ebből az következik, hogy a környező valóságnak különböző jelentősége van az egyes ember számára. Az egyén élete során kidolgoz egy jelentésrendszert, amely feltételez egy bizonyos lelki rezonanciát annak megfelelő nagyságú választ. Ez nem egyforma minden embernél.

A konfliktus sajátosságait két szempontból vizsgálhatjuk:

— külső szempont, amely szerint csak bizonyos lelki megterhelések — amelyeknek az egyén számára jelentőségük van — válhatnak ki pszichoszomatikus mechanizmust;

— belső szempont, amely felveti a specifikus modell problémáját. E szerint egyes személyek mindig ugyanolyan választ adnak különböző élettani és kórélettani ingerekre, így néhányan a gyomornedv fokozott elválasztásával, mások magas vérnyomással reagálnak. De előfordulhat az is, hogy bizonyos konfliktushelyzetre ugyanazon személy gyomorsav-tútelengéssel válaszol, egy más megterhelésre allergiás reakcióval.

Annak ellenére, hogy még nem teljesen ismertek azok a tényezők, amelyek a specifikus modell természetét meghatározzák, mégis ez összhangba hozható sok elméleti feltételezéssel az élettantól a pszichoanalízisig. Így például, ha a specifikus válaszadás képessége az egyén élete folyamán alakul ki, nincs nagy különbség e között és a jellegzetes egyéni alkat között, amely szintén az egyén élettörténetének eredménye.

A konfliktus fajlagosságának elmélete, szemben a pszichoszomatikus lelki alkat eleve meghatározott felfogásával, emberközelségbe hozza a problémát azáltal, hogy a specifikus konfliktus az egyéni szubjektivitást hangsúlyozza, sajátos választ a környezet hatására.

4. A pszichoszomatikus betegségek és a „kiválasztott” szerv

A betegség „rögzülése” egy bizonyos szervben a pszichoszomatikus orvostudomány egyik legvitatottabb kérdése. Modern szerzők szerint a szerv megválasztása a pszichoszomatikus folyamat szervülését jelenti. Ez meghatározott jelentőség alapján jön létre: a megbetegedett szerv tünetei emlékeztetnek a pszichés konfliktusra. Így az asztmás krízis elnyomott sírógörcsöt fejezhet ki. Az asztmás krízis, a kilégzési nehézség, a légzési funkció leépüléssel beidegződéséből származik. Egyes krízisek bizonyos félelmek elfojtásának allergiás megfelelői.

Szimbolikus jelentése van sok esetben az egész pszichoszomatikus betegségnek, nemcsak a tünetnek. Így a gasztro-duodenális fekély szimbolikus megjelenése egy „kiégett” embernek, aki vágyait és törekvéseit nem tudta megvalósítani. Szimbolikus összefüggéseket keresve lelki törekvések és szervi tünetek között, Alexander amerikai pszichoanalitikus kidolgozta az ún. pszichoszomatikus „szillogizmusokat”. Ennek értelmében az „áldozatként” kiválasztott szerv az, amely kifejezi a lelki konfliktus lényegét. Később, az 1950-es évek folyamán, pszichoanalitikus kutatók felvetik egész mondanivalók szervi kifejezésének lehetőségét. Sze-

rintük a tünet mindig egy gondolat, amely nem jut el a tudatos kifejezésig.⁵

Megfigyelhetünk egy fokozott közeledést a pszichoanalitikus feltételezések és a szervezet élettani működése között. Összefüggést próbálnak kimutatni a tudattalan törekvések és a szervi zavar között. Így a pszichoszomatikus mechanizmus centripetális haladást mutat a konfliktus helyzettől (külső és tudatos) a nem tudatos jelenségeken át a kiválasztott szervig. A tudattalanban történik az ismeretlen „kulcsjelenség“, a nem tudatos elemek „híradása“ az idegrendszer legmélyebb rétegein át. Ez a „közlélmélet“-hez hasonló, amely szerint azok a személyek, akik pszichoszomatikus betegségben szenvednek, nem dolgozták ki a külvilág felé való közlés módozatait, a kellő szóhasználatot és a kifejező taglejtést. Ezek a személyek belső közlési lehetőségeiknél maradtak, vagyis a pszichoszomatikus beteg a belső szervein keresztül beszél.

A szerv megválasztásának elméletét számtalan kutató támadta. Szerintük semmi nem bizonyítja, hogy a vegetatív idegrendszer hálózata vagy a belső szervek ki tudnak fejezni egy gondolatot.

Nem lehetett bebizonyítani azt a feltételezést sem, hogy egy szellemi folyamat hatása egyetlen szerve, vagy szervrendszerre korlátozódhat. Ennek ellentmond az a tény is, hogy hiába kezeljük a beteg szervet, ennek nem lesz eredménye, ha nem alkalmazunk általános hatású gyógyszereket és gyógy módokat is. Ha a beteg szervet kioperáljuk (gyomor), a szervezet a gyomorcsonkon megjelenő új fekélyt, vagy más pszichoszomatikus betegséget képezhet.

A pszichoszomatikát ért számtalan támadás ellenére megfigyelhetjük, hogy az élettani, vagyis mai ismereteink szerint a tudományos alap felé történő haladás egyre gyorsabb. Így határozott lépést jelentett a pszichoanalízis és az élettan összekapcsolásában a „vektoriális“ elmélet. Ez abból a tudattalan vágyból indul ki, hogy az ember minél többet igyekszik magának megszerezni, „bekebelezni“, ennek következménye a kifejlődő agresszivitás lehet. Az agresszivitás büntudatot von maga után, amellyel tétlenség és visszahúzóds jár együtt. Ennek következménye a szégyenérzet, amely megint agresszivitást és versenyszellemet eredményez. Tehát ennek a pszichoszomatikus ciklusnak két része van: egy agresszív, versenyszellemű és egy másik, passzív-befogadó.

A szervi zavarok, amelyek az agresszív-kompetitív fázis erősödésével járnak, a szimpatikus idegrendszer izgalmát okozzák, amely izomösszehúzódást, vérnyomás emelkedést, szívdobogást és más szimpatikotónusos tünetet okozhat, ezek megnyilvánulási formája lehet a reumás ízületi gyulladás, magas vérnyomás, szívinfarktus stb.

A passzív-receptív fázis, a szervezet felépítő ciklusának túlsúlya a paraszimpatikus-vagus idegrendszeren keresztül nyilvánul meg, eredménye izomellazulás, a mirigyműködések fokozódása, értágulat és más hasonló vagoton jelenség lesz, amelyek a szervezet felépüléséhez lebontott anyagai újrafelraktározásához vezetnek, mindez asztmában, fekélybetegségben, vastagbélgyulladásban nyilvánulhat meg.

Újabb, az élettani alap felé való közeledést fejeznek ki a pszichoimmunológia területén elért eredmények. Amint azt az 1989. nov. 9—11. között Giessenben tartott, a Német Pszichoszomatikus Orvostudományi Kollégium 31. munkaülésén is megállapították, emocionális, lelki tényezők befolyásolhatják a szervezet ellenanyag képzését. Az új pszichoimmunológiai kutatások kiegészítik ezt a feltevést, és magyarázatot adnak

mind a klasszikus pszichoszomatikus betegségek létrejöttére, mind a szervi megbetegedések pszichoszomatikus súlyosbodására, vagy átértékelnek ezen az alapon egyes, a kezelésben észlelhető megtorpanásokat.

Michael von Rad kutatásai új szempontokat hoztak az emberi kapcsolatok és az emberi szervezet immunológiai állapota közötti összefüggések értelmezésében. Megállapította, hogy ha ezek a kapcsolatok kielégítőek, ez pozitíven befolyásolja az emberi szervezet ellenanyag képzését. Fordítva, ha az interperszonális kapcsolatok nem megfelelőek, vagy hirtelen megszakadnak (például egyik házastárs halála), ez ellenanyag csökkenést eredményezhet, amelynek következtében különböző betegségek jelenhetnek meg.

A giesseni munkaülésen sok beszámoló foglalkozott a rákos megbetegedések keletkezése, súlyosbodása vagy javulása alatt észlelt lelki behatások jelentőségével. E megfigyelések újból ráterelték a figyelmet azokra a régebbi megállapításokra, amelyek szerint a túlélés és a komplikációk megjelenése minden bizonnyal lelki tényezők függvénye.

A fenti megállapítások kihangsúlyozzák a szervezet általános kezelésének és főleg a beteg ember lelki irányításának nagy jelentőségét. Ez alatt a különböző pszichoterápiás eljárásokat értjük, de nagy szerepük van a lelki segélynyújtásra alakult, világi társadalmi csoportoknak, amelyek sok országban már évtizedek óta működnek, és amelyekre a pszichoszomatikus szakemberek tevékenységükben nagymértékben támaszkodnak. A pszichoszomatikának sem lehet csupán hagyományos gyógyító tevékenysége, hanem ez profilaktikusan ki kell terjedjen az egész társadalomra.

A giesseni munkaülésen is kihangsúlyozták a felszólalók, hogy a pszichoszomatikus felfogás alig ismert napjaink gyógyításában. A ma orvostudománya szinte teljes egészében szervközpontú. Ez a magyarázata az emberek egyre növekvő bizalmatlanságának a modern orvostudomány iránt és ezért fordulnak egyre többen az úgynevezett paramedikális — természetes — gyógyítás lehetőségei felé.

Összefoglalóan — számos fenntartással — a pszichoszomatikus orvostudomány következő elméleti és gyakorlati eredményeit tartjuk számon:

— Új magyarázatot ad egyes betegségek keletkezésére, mivel tekintetbe veszi a lelki, főleg érzelmi tényezőket a betegségek lehetséges okai között. Továbbá kölcsönhatást tételez fel ezek és a különféle szervi elváltozások esetében. Ebben a felfogásban a pszichoszomatikus orvostudomány helyesen értelmezi a külső tényezők és az emberi szervezet sajátosságainak jelentőségét és helyesen fogja fel a védekező mechanizmusok szerepét is;

— A betegségek értelmezésében tekintetbe veszi az egyén élettörténete és egyes élethelyzeteinek jelentőségét is, így a betegséget nem véletlen balesetnek fogja fel, hanem a beteg élete törvényszerű megnyílvánulásaként értelmezi;

— A pszichoszomatika legnagyobb jelentősége az a tény, hogy az egyént visszahelyezi az orvostudományba, ami azt jelenti, hogy az orvos nemcsak pontos diagnózis megállapítására törekszik, hanem az orvos—beteg kapcsolat jogaiba való visszaállítására is. Csak ezáltal tűnhet el a személytelen orvosi ténykedés és a mai túlzásba vitt szakosodás és műszerezettség által apró részekre tördelt orvostudomány. E célból kell a

modern orvostudomány tudatosítsa J. Delay axiómáját, amely szerint „műszerezettség nélkül az orvosi tevékenység nem lenne mesterség, de emberség nélkül nem lenne más csak egy mesterség“.

JEGYZETEK

¹ Ionescu G.: Psihosomatică. București, 1975, 43.

² Săhleanu V.: Introducere critică în psihoanaliză. Cluj, 1972, 238, 278—283.

³ Minden a lélek. Budapest, 1942.

⁴ Desmichelle G. — Examen psychologique et accidents du travail chez les apprentis du bâtiment. (Arch.Mal.prof. 1967, vol. 28, 541—553.)

Henderson M.: The accident prove car driver does he exist? (Med.J.Aust., 1971, vol. 2, 909—912.)

⁵ Új paradigma a pszichoszomatikában? A Német Pszichoszomatikai Kongresszus 31. Munkakülése. Giessen, 1989. nov. 9—11., Orv.Httl. 1990. ápr. 14, 813—814.

SZABÓ MIKLÓS

GEDŐ JÓZSEF MAGÁNKÖNYVTÁRA

Erdélyben a XVIII. század végén és a XIX. század első felében a könyvgyűjtés már nem tekinthető rendkívüli szellemi érdeklődés megnyilvánulásának. Gedő József (1778—1855) e korban létrehozott könyvtárának tanulmányozása az erdélyi bibliofília múltjának kevésbé szokványos és kevésbé ismert, ugyanakkor feltétlenül érdekes területére vezet el. Ő nem tartozott ugyanis sem a könyvbarát gazdag főurak, művelt, vagyonos patriciusok, sem a világ tudományos és szellemi életének fejlődésével áldozatok árán is lépést tartó könyvgyűjtő értelmiségiek rétegéhez. Irodalompártoló, elpolgárosodó köznemes volt, akit haladó politikusként is számon tartottak.

I.

Abrudbányára származott székely unitárius kisnemesi család születtje. Törpebánya-részvényesként és kocsmatulajdonosként már nagyszülei és szülei is a polgárosodás útjára léptek.¹ Jogi állapota, rokoni kötelei — anyja a köznemes kénosi Sándor családból ered — és a Torda melletti Alsószentmihályfalván szerzett földbirtok azonban továbbra is a nemességhez kötötték családját.

Szülei a korabeli életfelfogást követve „előkelő“ nevelést akartak az ifjú Gedőnek biztosítani. Az unitáriusok kolozsvári főiskolájában tanították, magántanítót is fogadtak melléje, Kozma Gergelyt, az intézet egyik köztanítóját. Később az ugyancsak kolozsvári „királyi lyceum“ jogi

tanfolyamára írárták be. Apja 1800-ban bekövetkezett halála miatt azonban félbe kellett szakítani tanulmányait.²

Könyvgyűjtését alapvetően meghatározó szellemi fejlődésében különösen az unitárius kollégiumi tanulmányok bizonyultak sorsdöntőnek. Későbbi vallomása szerint is ebben az iskolában nyerte nemcsak „kiképzését“, hanem a „litteratura iránti olthatatlan“ szeretetét és „könyvszerzési buzgóságát“ is.³ És tegyük hozzá, a művelődési ügyek, az erdélyi valóság ügye iránti érzékenységét.

A XVIII. század utolsó évtizedében az unitáriusok kolozsvári főtanodájában — Gedő 1791—1798-ban tanult e tanintézetben — a német és francia felvilágosodás könyvtermékei mellett előszeretettel forgatták a francia forradalmat tárgyaló kiadványokat. Olvasták a forradalommal messzemenően rokonszenvező, erdélyi származású Szacsvai Sándor szerkesztette *Bécsi Magyar Kurir*-t, sőt a forradalom hivatalos lapját, a *Moniteur*-t. Ismerték, többek közt, Thomas Painnek a forradalom védelmére írt nagyhatású művét, *Az ember jogai*-t, melyet elsőként éppen az unitárius főiskola matematika és filozófia tanára, Körmöczy János fordított magyarra.⁴ Továbbá a magyar jakobinusok írásait, köztük Martinovics, akkor félelmetes „Káthéchissime“-t, melyet maga Gedő másolt be egy kiadásra szánt kéziratba⁵, amely ma ritka és értékes forrása az erdélyi forradalmi mozgalmak történetének.

Ez a környezet alakította a polgári eszmék hívévé Gedő Józsefet, akit ifjúkori barátai a francia forradalom iránti lelkesedése miatt egyszerűen „citoyen Gedő“-nek neveztek.⁶

Ámbár a francia forradalommal szembeni rokonszenvét utóbb „az ifjú elme tévedései“-nek minősítette, Gedő élete végéig hitt a polgári haladásban és a polgári erők győzelmében.⁷

Az erdélyi politikai küzdelmekben neve mégis ismeretlen. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy az erdélyi „jakobinus mozgalom“-nak, melynek résztvevője volt, nem maradtak fenn írásos nyomai. Főleg azonban azzal, hogy nem volt eléggé „elpolgárosodva“ ahhoz, hogy köznemesi osztályától elszakadva műveltségét és tehetségét nyíltan a polgári haladás szolgálatába állította volna. Mentségére esetleg csak az szolgálhat, hogy az 1790-es évek politikai küzdelmeit gyermekfővel, az 1848/1849-es forradalmat és szabadságharcot pedig aggastyánként élte meg.

De ahhoz mégsem maradt eléggé köznemes, hogy elfogadja osztálya hagyományos életmódját. Műveltségével egyébként is kimagaslott a köznemesek rétegéből. A nemzeti művelődés és irodalom pártolása a haladásért való küzdelem kevésbé veszélyes, kevésbé kompromittáló és egyben eredményesebben is járható útjának bizonyult a XIX. század eleji Erdélyben. Ezt az életutat járta „citoyen Gedő“ is.

Tudását, műveltségét a közérdek szolgálatában kívánta gyümölcösztetni. Az irodalom pártolás céljából barátaival „litteratori társaság“-ot alakított. *Magyar Aurora* néven havi közlöny kiadásának gondolata foglalkoztatta. Amikor felismerte, hogy e téren mások megelőzték, önzetlenül sietett támogatásukra. Előfizetők toborzásával, pénzadományokkal segítette az *Erdélyi Múzeum* kiadását, s általában a könyvkiadás és „nemzeti litteratura ügyét.“⁸ Kazinczy Ferencsel, Döbrentei Gáborral levelezett, tárgyalt. Ez utóbbi a *Magyar Tudós Társaság* megbízásából felkérte, hogy a bányászattal kapcsolatos „nemzeti elnevezések“-et gyűjtse össze Erdélyben.⁹

II.

Kora ifjúságától szenvedélyes olvasó és könyvgyűjtő volt. Az első ösztönzéseket e téren magántanítójától és barátjától, Kozma Gergelytől kapta. Kortársai úgy tartották számon, mint „ritka alapos műveltségű“ férfit, aki a magyar irodalom termékei mellett eredetiben olvasta az angol, francia és német irodalom remekeit. Könyvvásárlásai kezdetben kizárólag olvasói igényei, szellemi szükséglete kielégítését szolgálták. Művelődési érdeklődése és gyakorlati foglalatossága továbbra is alapvető mozgatórugója maradt ilyen irányú tevékenységének. 1803-tól azonban kimutatható bibliofil szándéka is. Ez évtől ugyanis „magyar könyvtára teljesebbé tétel“-ben igénybe vette barátai, Kozma Gergely, majd pedig Bölöni Farkas Sándor tanácsait és összeköttetéseit is.¹⁰

Később fia, László (1819-ben született) neveltetésének elvei-gondjai is kitapinthatók könyvgyűjtésében, bár 1832-től már fia külön „theca“-járól esik szó levelezésében.¹¹ Gedő László 1841-ben meghalt, és könyvtára beleolvadt apjáéba. Ezzel magyarázható sok mű esetében másodpéldány jelenléte.

Személyes ismerőse, a történetíró Kőváry László jegyezte fel róla, hogy „minden könyvre, hírlapra“ előfizetett, és Tilsch kolozsvári könyv-árussal, illetve Burján Pál antikváriussal „minden értékes könyvet“ megküldetett.¹² Fiához 1826. március 15-én írt levelében hangsúlyozza, meghozattuk, „s meg ezután is mindent a legnagyobb munkától kezdve a legkisebbig, ha egy lap volna is, s ezt már ezelőtt tudtára adtam s általad Tilsch úrnak ezennel újból tudtára kívánom adni...“¹³

Nyilván egy enciklopédikus jellegű könyvtár kialakításához nemcsak hasonló jellegű szellemi érdeklődésre vagy szándéokra volt szükség, hanem megfelelő anyagi forrásokra is. Gedő, lett légyen aranybánya részvényes, kocsmatulajdonos és földbirtokos is, igen véges erőforrásokkal rendelkezett ahhoz, hogy bibliofilként a hírneves enciklopédikus jellegű könyvtárakat alapító főurak (pl. Batthyány, Brukenthal, a Telekiek) nyomdokaiba léphetett volna.

Szándék és megvalósítási lehetőség ellentmondása mellett is feltétlenül igaz, hogy a XVIII. század végén és a XIX. század első felében Erdélyben kevesen foglalkoztak — köznemesi osztályból talán senki — annyira rendszeresen könyvgyűjtéssel, mint ő. Ráadásul olyan céllal, hogy az így alapított könyvtár „valaha többekkel együtt valamely hazai intézetumé (legyen)“¹⁴, és hogy azt már életében mindazoknak rendelkezésére bocsássa, akik mindennapjait nem töltötték ki végzetesen a létfenntartás gondjai.¹⁵

Könyvtárát alsószentmihályfalvi udvarházában állította fel, és amint Kolozsváron tanuló fiához írott leveléből kitűnik, már 1826-ban hozzáfogott annak lajstromolásához. Úgy látszik, a lajstromolással lassan haladt; 1833 májusában e kérdésre újra visszatérően értesíti fiát: „gondoltam, hogy pünkösdre elkészül új thecám, s te ki fogsz Szentmihályfalvára jönni organizatiójára...“ Sőt, 1836 márciusában is folytak még a rendezési és lajstromolási munkálatok. Ekkor ugyanis így írt: „Egész reáadásal dolgozom könyvtáram lajstromán. Most a bővebbet készítem bizonyos rend nélkül, csupán 2., 4., 8., 12. és 16. rétfiekre s így a rételésre figyelmezve. Aztán ebből készítek egy tudományos rendű rövidebbet s másrt ordine alphabetico...“¹⁶

Elkészült-e a lajstrom? Nem tudjuk. Ma ismeretes könyvtárlajstromát Mikó Lőrinc, az unitárius kollégium tanára készítette, miután a

könyvtárat 1849-ben Gedő egykori iskolájának adományozta, illetve 1852 végén azt át is adta. Az ekkor elkészített „polc-lajstrom“ és betűsoros lajstrom nem tartalmazza az utólag gyűjtött és közvetlen halála előtt, 1855 elején átadott könyveket.¹⁷

Leveleiből kiszűrhetően, könyvtára rendjének kialakításában Gedő az erdélyi kollégiumok könyvtáraiban meghonosodott formátumrendszer (a könyvek nagysága szerinti beosztás) vette át. A Mikó Lőrinc készítette „polc-lajstrom“-ból kikövetkeztetően később sem törekedett tematikai jellegű rend kialakítására.

A *Gedő-könyvtár* a már jelzett „polc-lajstrom“ tanúsága szerint 5010 kötetben 3201 művet, 47 nem teljes sorozatú folyóiratot és újságot, 147 térképet, 75 „hadimappá“-t és 182 arcképet, mitológiai képet és rajzot tartalmazott. Az utólag átadott könyvekkel pedig — Gál Kelemen, az unitárius kollégium történetének kiváló ismerője után — végeredményben a könyvgyűjtemény 3874 műből, illetve 5306 kötetből áll.¹⁸

Kétségtelen, e könyvtárat nemcsak az unitáriusok kolozsvári tanintézetének adományozott, hanem a XVIII. század végén és a XIX. század első felében létrehozott, napjainkig fennmaradt legjelentősebb könyvgyűjtemények közt kell számon tartanunk.

A Gedő-könyvtár értékét csak részletesebb és alaposabb elemzés mutathatja ki teljes biztonsággal. Jelen írásunkban csak felszínebb szűrovizsgálatra szorítkozhatunk, hiszen a könnyebben hozzáférhető „polc-lajstrom“ és betűsoros mutatók szintjén megejthető teljesebb bemutatásra sincs lehetőség.

Könyvgyűjtésének területét megszabta egykori iskolájában beleoltott művelődési iránya, mely az ókori klasszikus irodalomtól a felvilágosodás nagyjainak igen széles skálán mozgott. Ez a terület azonban élete folyásával tágult a politikai, közéleti érvényesülésre készülő elpolgárosodott és a polgári fejlődést valló és vállaló köznemes, valamint haladó gazda és bányarésztvevő gyakorlati foglalatosságai megkövetelte szellemi szükségletek kielégítésének megfelelően. Nemkülönböztetve bibliofil szándékai révén.

Amint azt levelei is bizonyítják, előszeretettel gyűjtötte és olvasta a görög és római irodalom nagyjait, Homéroszt, Szophoklész, Euripidész, Xenophónt, Platont, Plutarchost, Sztrabónt stb., illetve Vergilius, Horatius, Ovidius költeményeit, Terentius és Plautus vígjátékait, Seneca tragédiáit, Cicero és az ifjú Plinius leveleit, valamint szónoklatait, Caesar, Cornelius Nepos, Titus Livius, Tacitus, Curtius Rufus és J. Flavius történeti írásait, a természetbúvár idős Plinius munkáit stb.¹⁹ Ritka, értékes kiadványnak tekintette Sztrabón 1539-ben Baselben kiadott *Geographica*-ját, Josephus Flavius ugyancsak Baselben 1540-ben megjelent *Antiquitatum Judaicarum*-át, Terentius 1567-ben Lipcsében kiadott *Comediae Sex*-ét, Cornelius Nepos 1722-ben Augsburgban nyomtatott *De vita excellentium Imperatorum*-át stb. Az ókori „klasszikus becsű“ olvasmányoknak nagy fontosságot tulajdonított az ifjúság jellembeli nevelésében, és ezért azokat megszerezte magyar fordításban is. Így a *Magyar Tudós Társaság* gondozásában 1834—1847-ben közzétett *Római classicusok*, illetve *Helén classicusok* magyar nyelvű sorozatát és más hasonló fordításokat.

Viszonylag kisebb számban található a reneszánsz-kora felvilágosodás termékeny gondolkodása, tudománya és szépirodalma könyvtermékei. Igaz, nem hiányzik Erasmus (*Adagiorum Chiliades* és *Colloquia*), Morus

(az *Utópia* 1518. évi kiadása), Machiavelli (a *Princeps* 1595. évi kiadása), Spinoza (a főművét, *Etica*-t is tartalmazó *Opera posthuma* első 1677. évi kiadása), Hobbes (*Opera*, I—II. Amsterdam 1668), a Leibnitz tanítvány Ch. Wolff (*Elementa Mathematicorum*), Locke (*A gyermek neveléséről*, Kolozsvár 1771), Shakespeare több műve, többek közt a Petőfi Sándor fordította *Coriolanus*, Cervantes (*Don Quijote*), Lope de Vega, J. Milton (*Az elveszett paradicsom*), Corneille (a *Cid*, Teleki Adám fordításában), Racine (*Iphigenia*), Molière, La Fontaine, Lesage (*Gil Blas de Santillane*), J. Swift stb. E felsorolás önmagától beszél.

Összehasonlíthatatlanul gazdagabban van képviselve a francia és német felvilágosodás, a klasszikus német irodalom, a romantika és a kibontakozó angol és francia realizmus. Mindenekelőtt, a francia forradalmat tárgyaló politikai irodalom és történettudomány.

Bizonyára Gedő könyvtárának első darabjai közt kell számon tartanunk Helvetius: *A természet igazi rendszere* című művét, melyet az unitárius kollégiumi tanulmányok idején kéziratban szerzett meg. De talán az aktualitása miatt Erdély-szerte igen népszerű Voltaire: *Henriás-át is* (Pozsony, 1789, Szilágyi Sándor fordításában). A francia felvilágosodás óriása több más művét német kiadásban szerezte meg. Rousseau írásait (*Emil*, *Vallomások*, *Az új Héloise* és *A társadalmi szerződés*) ugyancsak. Nem hiányoznak Condorcet (*Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humaine*), az antik görög művészet esztétikája felé forduló, felvilágosult német Winckelmann (*Geschichte der Kunst des Altertums*), a „német Voltaire“, Wieland, Mendelsohn, a materialista szabad gondolkozású Lessing (*Laokoon*, *Emilia Galotti*, *Nathan der Weise* stb.), Herder, továbbá a „königsbergi óriás“, I. Kant és L. Feuerbach munkái. A kor szépirodalmát többek közt, Klopstock, a világirodalom géniuszaként becsülte Goethe, valamint Schiller és Heine fémjelzik Gedő gyűjtésében. Német kiadásban vette meg Byron munkáit, magyar fordításban Victor Hugo, Dickens, W. Scott, Thackeray, Balzac stb. műveit.

Ha a marosvásárhelyi Teleki Téka tekinthető ma „a francia felvilágosodás és forradalom egykorú emlékei leggazdagabb tárházának országunkban“²⁰, valóság az is, hogy Gedőnek sikerült megszereznie néhány olyan forradalmi művet is, amelyek birtokába Teleki Sámuel sem jutott. Így például, Leonard Meisters: *Kurze Geschichte des französischen Reichstages bis zur Bürgerbewaffnung nebst Neckers Vortage*, Zürich 1789; J. H. Campe: *Brief aus Paris zur Zeit der Revolution*, Braunschweig 1790; *Animadversiones in Revolutionem, novumque sic dictum Systema Democraticum in Gallia*; Viennae 1791; Robespierre und St. Just: *Ueber die politische Lage von Frankreich*, Leipzig 1794 című írásait; nem is beszélve Martinovics *Katéchisise*-ről.

A francia forradalmat és a polgári Franciaországot taglaló, illetve Napóleonnal foglalkozó történelmi munkákat Gedő kedvenc olvasmányai és szerzeményei között kell emlitenünk. Azokat előszeretettel ajánlotta olvasásra fiának is. Erthető, hogy egy szűrővizsgálat is több mint 40 ilyen írást hozott felszínre. Elsősorban Thomas Paine, Migne, Louis Blanc, Lamartine, Thiers stb. munkáit.

Az alapvetően társadalomtudományi érdeklődésű Gedő talán csak James Cook, Alexander Humbold, J. G. Forster és D. Humphry útleírásaival, Ch. W. Hufeland jénai professzor és K. Struwe orvostudományi tanulmányaival, Humphry Davy, Stephanes Henri és J. A. Chaptal agrártudományi műveivel, illetve több gyakorlati-műszaki és népszerűsítő

vegyipari, útépitészeti, mezőgazdasági stb. vonatkozású könyvvel lépte át ilyen jellegű bibliofilijának területét.

A Gedő-könyvtár jelentős hányadát a magyar könyvkiadás termékei teszik ki. Feljegyezték róla, hogy „nemzeti irodalmunk benne Bessenyeitől kezdve, sőt az azelőtti időből is csaknem teljes“.²¹ A „csaknem“ meghatározás viszonylagos értéke a Gedő halálától eltelt öt negyedszázad alatt változott, és ezért legalább egy száraz felsorolással érzékeltetnünk kell e „teljesség“ mértékét. Nos, Tinódi Lantos Sebestyén, Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Faludy Ferenc, Dugonics András, Gvadányi József, Bessenyei György, Barcsai Ábrahám, Péczely József, Báróczi Sándor, Baróti Szabó Dávid, Dayka Gábor, Kármán József, András Sámuel, Révai Miklós, Batsányi János, Szentjóni Szabó László, Versegly Ferenc, Szacsvai Sándor, Virág Benedek, Kazinczy Ferenc, Csokonai Mihály, Kisfaludy Károly, Döbrentei Gábor, Bölöni Farkas Sándor, Berzsényi Dániel, Kölcsei Ferenc, Arany János, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály, Fáy András, Jósika Miklós, Eötvös József, Jókai Mór és Kemény Zsigmond alkotásai töltik ki a „csaknem teljes“ fogalmát.

Gedő gyűjtése nem szűkölt a „magyar széplitteratúra“-ra. Megszerelte a „krónikások“, de főleg a hazai tudományos gondolkodás könyvtermékeit. Az előbbiekből Székely István: *Magyar króniká*-ja (1559), Bethlen János: *Rerum Transsilvanicorum libri quator* és *Historia rerum Transsilvanicorum* című írásai és Cserei Mihály *Jegyzetei*, valamint *Historiája* (ennek eredeti példányát Gedő a *Magyar Tudományos Akadémiának* adományozta) kerültek könyvtárának polcaira. Az utóbbiakból birtokába kerültek Apáczai Csere János 1803-as kiadású *Magyar Encyclopaedia*-ja, Pápai Páriz Ferenc szótára, Bod Péter írásai, köztük a *Magyar Athenas*, Décsy Sámuel: *Osmonographia*, Huszti András: *O és új Dácia* (Bécs 1791) című művei, Budai Esaiás munkái, Rumi Károly: *Monumenta Hungarica* (I—III. Pest 1815—1817) kiadványa, Kőváry Lászlótól többek közt *Erdélyország Statisztikája* (Kolozsvár 1847), a Kemény József—Nagyajtai Kovács István szerkesztette *Erdélyország Történeti Tára*, Teleki Józseftől a *Hunyadiak kora* (I—III., X—XII. kötet), Szalay László, Palugyai Imre történeti tanulmányai, Szilágyi Sándor: *A magyar forradalom története 1848 és 1849-ben* (Pest 1850), Köteles Sámuel: *A philosophia encyclopediája* (Enyed 1829), valamint ugyanazon szerző *Antropologia* című könyve, Gyarmati Sámuel, Brassai Sámuel, Toldy Ferenc, Gregus Ákos tudományos alkotásai, Szokolyai István: *Büntető Jogtana* (Pest 1848), Konek Sándor, Szendrei Veres Dávid, Magda Pál, Fényes Elek és Lassu István elméleti és gyakorlati statisztikai munkái. Továbbá, Köleséri Sámuel: *Auraria Romano-Dáciá*-ja (Cibinii 1717). Benkő József művei, köztük a kéziratban maradt *Transsilvaniae Magni Principatus Specialis Descriptio*, I—II., Friedwaldszky János: *Minerologia Magni Principatus Transsilvaniae* (Claudiopoli 1767), Benkő Ferenc: *Magyar minerologia* (Kolozsvár 1786), Földi János: *Természeti historia a Linné systemája szerint* (Pozsony 1801), Mátyus István: *Diaetetica* (Kolozsvár 1836), Pataki Sámuel: *Descriptio Aquarum mineralium Transilvaniae*, Nyulas Ferenc: *Az erdélyi orvoslásoknak bontásáról és A Radna vidéki vasas borvizeknek bontásáról*, Ercei József: *Torda vármegye flórája*, Fekete István: *Az almási nagy barlang* (Kolozsvár, 1836), Berde Áron: *Légtüneménytan* (Kolozsvár, 1847), Szabó József: *Jegyzetek az ásvány és vegyipar köréből* (Pest 1853) című munkák, nemkülönbön Gorove István, Méhes Sámuel és Andrásy Manó útleírásai.

Az alig kibontakozó agrártudományos gondolkodás termékei is jelen vannak a Gedő gyűjteményében tudományosabb vagy csak empirikus ismereteket összegező művekben. A több tucatnyi ilyen tárgyú kiadványból könyvespolcaira kerültek az erdélyi származású Pethe Ferenc munkái és fordításai és a neves mezőgazdász, Milotai Ferenc: *Gazdasági katekizise* (Kolozsvár 1832) is.

A politikai gyakorlat területén kiemelkedő szerepet játszó Széchenyi István (*Hitel, Világ, Stádium*), Wesselényi Miklós (*Balítéletekről, Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében stb.*), Kossuth Lajos (*Felelet gróf Széchenyi Istvánnak*) írásai, valamint Táncsics (Stancsics) Mihály (*Kritikai értekezetek, Kolozsvár 1835; Rényképek I—III. Kolozsvár 1835; Pazardi, Kolozsvár 1836; Népkönyv vagy polgári katechizmus a nép számára, Lipcse 1846; Hunnia függetlensége, Kolozsvár 1847*) írásainak jutott birtokába.

A teológia területén főleg az unitárius „ritkaságok“ keltették fel figyelmét. Ennek ellenére Szilveszter (Sylvester) *Új testamentuma*, Ujsziget 1541, valamint az 1590. évi „*editio visolyana*“ Biblia stb. nyelvtörténeti érdekességként is számon tartott.

Megőrizte a Gedő-könyvtár a *Kisfaludy Társaság*, valamint a *Magyar Tudós Társaság* évkönyveit és más kiadványait, német és magyar kézikönyveket, szépirodalmi és tudományos folyóiratokat, napilapokat, bányászati almanachokat, naptárakat.

*
* * *

Több ezer kötetnyi gyűjteményből színfoltokként mutattunk be egyetnást, azzal a céllal, hogy egy elpolgárosodott köznemes bibliofil arculatát megvilágítsuk, hogy fénykévében lássuk, mit ölel fel Gedő József szellemi érdeklődése, és hogy egy régi nemes hagyományhoz ragaszkodva mit adományozott egykori alma materjének; nemzedékek olvasmányaként pedig mi vált fáradozásainak gyümölcséből az erdélyi társadalom közkincsévé. Gedő József gazdag hagyatékát a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtára őrzi.

JEGYZETEK

¹ Kőváry László: *Szellemünk képviselője a Milleneum századában. XII. A homoródszentmártoni Gedők = Keresztény Magvető 34/1899. 20—22.* — a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtára, MsU. 938 (A következőkben: RAKvi Kvt).

² Lásd Buzogány Áron: *Homoródszentmártoni Gedő József életrajza.* = *Keresztény Magvető. 6/1871. 81—92.*

³ Uo.

⁴ RAKvi Kvt. MsU — 336; MeU — 1176; MsU — 1655

⁵ Uo. MsU — 336.

⁶ Lásd: Buzogány Á.: i.m.

⁷ Lásd: RAKvi Kvt. MsU — 938/A. 9, 63—64.

⁸ Kozma Ferenc: Döbrentei Gábor levelezése = *Figyelő 2/1977. 41.*

⁹ RAKvi Kvt. MsU — 1279. 4—6.

¹⁰ Kozma Ferenc: Kozma Gergely 1774—1848 (*Életrajz, irodalmi történeti ada-*

lékokkal) = Keresztény Magvető, 9/1876. 39—43 — Jakab Elek: *Böloni Farkas Sándor és kora.* = Keresztény Magvető. 5/1870. 271.

¹¹ RAKvi Kvt — MsU — 938/A. 9.

¹² Kőváry: i.m. 20—22.

¹³ RAKvi Kvt — MsU — 938/A.I.

¹⁴ Kozma: i.m., 43.

¹⁵ RAKvi Kvt. MsU. — 938/A.3.

¹⁶ Uo. 1, 63—64., 125.

¹⁷ V.ö. RAKvt Kvt — MsU — 1177; 1692/II; 2464. Ez utóbbi adatokért szíves köszönet Lakó Elemérnek.

¹⁸ RAKvi Kvt — MsU — 1692/II. — Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története (1568—1900)*. II. Kolozsvár 1935. 191—192.

¹⁹ A Gedő-könyvtár bemutatását a RAKvi Kvt MsU — 1692/II alapján kíséreljük meg. Egyes példányait összevetettük az RAKvi Kvt-ban őrzött könyvekkel. A Gedő-könyvtár kéziratairól legutóbb Lakó Elemér írt: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium Könyvtárának kéziratai a kolozsvári akadémiai könyvtárban* = *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1980. 201—231.

²⁰ Jakó Zsigmond: *Írás, könyv, értelmiség*. Bukarest 1976. 296.

²¹ Buzogány Á. i.m., 90.

Dr. GAAL GYÖRGY

ORBÁN BALÁZS HALÁLA ÉS TEMETÉSE

A híres emberek műveikben, tetteikben élnek tovább, életrajzuk csak annyiban jelentős, ha hozzásegít az alkotások jobb megértéséhez. A 19—20. századi írók, művészek életrajzában aránylag kevés a talány, hiszen a születéstől a halálig mindent bizonyítványokkal, anyakönyvekkel, diplomákkal, évkönyvekkel vagy éppen újságcikkekkel lehet igazolni. Kevés olyan kalandos életű, sok országot megjárt, a történelmi változásoktól befolyásolt sorsú nagy egyéniséget tartunk számon, akinek az életrajza is kalandregénnyel ér fel, önálló alkotásnak tekinthető. Orbán Balázs ez utóbbiak közé tartozik, nem csoda, hogy regényhőssé vált. Számunkra életrajzát még egy külön momentum is érdekessé teszi: Bartók Bélával ők azok a híres unitáriusok, akik nem szülők akaratából, hanem felnőttként, tudatos elhatározásból lettek egyisten-hívókké. Orbán Balázs áttérése 1865-ben történt, közvetlen kiváltó oka Fogarasi Mihály erdélyi katolikus püspök Bécsét kiszolgáló gesztusa volt, de az eredők között unitárius ősökre, személyes meggyőződésre, a szabadelvűség tiszteletére bukkanunk, mint azt Márkos Jenő is kimutatta 1979-ben.¹

Orbán Balázs az életéből hátralevő negyedszázadban nem egy alkalommal ráirányította a figyelmet egyházára, sőt Ferencz József, az áttérőt bevevő lelkész későbbi visszaemlékezése szerint „vallásos missziót gyakorolt vallása körül. Többen általa ismerkedtek meg az unitárius vallással s léptek át az egyházba”². Az utolsó misszió temetése volt. Beszá-

molt róla minden újság, Budapesttől Udvarhelyig követték figyelemmel stációit, idézték az unitárius temetési beszédeket. Aztán úgy megfeledeztek e pár napról, hogy máig is tévesen tartják nyilván halála dátumát.

Az alábbiakban néhány, száz évvel ezelőtti budapesti napilap (Egyetértés, Budapesti Hírlap, Fővárosi Lapok) és kolozsvári újság (Ellenzék, Kolozsvár, Erdélyi Híradó), valamint későbbi megemlékezés alapján foglaljuk össze mindazt, ami Orbán Balázs haláláról és temetéséről feljegyzésre érdemes, amit a — többnyire ismeretlen — nekrológírók egyéniségéről papírra vetettek.

Halálhírét a fővárosi lapok április 19-én, szombaton közlik, részletesebb méltatásokra többnyire a 20-i számban kerül sor. Mindegyik beszámolóból kiderül, hogy tíz perccel éjfél előtt hunyt el Orbán Balázs, úgyhogy a gyászjelentésben között eddig köztudatban élő 19-i dátumot április 18-ra kell kijavítani. Mind a Magyar Irodalmi Lexikon (1965), mind a Magyar Életrajzi Lexikon (1969), sőt Csatári Dániel kísérőtanulmánya a *Székelyföld Leírása*... hasonmás kiadásához (1982) is tévesen tudja a halálozás napját. Az első két helyen a születési év is hibás: 1829 helyett 1830³.

A halált megelőző eseménysort általában keddig vezetik vissza: aznap, mint a függetlenségi és 48-as párt képviselője javaslatot terjesztett elő a Naszód-vidéki erdők ügyében. Rosszul nézett ki, olyan gyenge volt, hogy alig bírta felállni. Egyik képviselőtársának oda is szólt: „Erzem, ez volt hattyúdalom. Többet nem beszélek...⁴ Képviselőtársai biztatták, feküdjék ágyba, hívasson orvost. Károlyi Gábor felajánlotta, hogy nála gondos ápolásban részesülhetne. Orbán délután utolsó erejét összeszedve felment a függetlenségi körbe: adomázott, dohányzott, s minduntalan emlegette, hogy el szeretné készíttetni végrendeletét, mert rövidesen meg fog halni. Szerdán már nem tudta lakását elhagyni. Délután Károlyi Gábor, Hentaller Lajos és Kun Miklós képviselőtársai egy ügyvéd kíséretében itt keresték fel.

A Kálvin tér 7 szám alatti református házbeli II. emeleti lakását így írja le Hentaller Lajos: „Valóságos deákos szállás. Egy matrác nélküli ágy, melyen párna helyett utazótáskájára hajtotta fejét, takaró helyett pedig mentéjét használta; egy rozoga pamlag, szekrény, egy álló fogas, kicsinyke íróasztal a szoba közepén, parányi mosdóasztal és két közönséges faszék — ezek képezték Orbán Balázs bútorzatát. Csizmák, írományok s vizes korsó költői rendetlenségben szanaszét heverték a szoba padlóján⁵. Más leírásból megtudjuk, hogy ágya felett képviselőtársai miniatűr képe és egy kard függött, ez valamikor Kiss Ernő honvédtábornok tulajdona volt.

A képviselőtársak megdöbbenve látják, hogy az erős, szívós ember 24 óra alatt 20 évet öregedett. Napok óta képtelen volt enni. A kihívott orvos, dr. Poór Imre pezsgőt rendelt neki, de ő csak szódavizet hajlandó hozatni. Elkészült végrendeletét „fatalista rezignációval“ írja alá. „Elpusztulok, érzem, hogy meghalok“ — mondja barátainak. De nem tűri, hogy valakit mellé rendeljenek, aki gondját viseli. Csütörtökön, mikor a Naszód-vidéki erdők ügyének a záróvitája folyik a parlamentben, s ő nem jelenik meg, mindenki sejti, hogy nem sok van hátra életéből. Valamennyi újság szerint Orbán gyomorrákban szenvedett.

Pénteken már fekete atillájába öltözve erőtlenül feküdt ágyán. Este Irányi Dániel, a függetlenségi párt elnöke a kör egyik szolgáját küldte Orbán lakására érdeklődni. Az annyira aggasztónak találta a beteg álla-

potát, hogy ott maradt. Este 11-kor Károlyi Gábor kereste fel, s mellette ült rövid agóniát követő haláláig, ő fogta le szemeit.

Az újságok többnyire elmesélik Orbán Balázs kalandos életrajzát, s különösen szívesen időznek el az utolsó, képviselői évtizedek eseményeinél. Orbán 1871-ben ellenzéki programmal Marosvásárhely küldötteként lett a tisztelt ház tagja. 1872-től Udvarhelyszék alsó kerületét (Székelykeresztúr) képviselte, míg 1881-ben vereséget nem szenvedett a kormánypárti Szentkeresztí báróval szemben. Ez a szülőföldjén elszenvedett vereség nem gyógyuló sebként élt emlékezetében. 1881-től haláláig Berettyóújfalu képviselője volt. Több ízben parlamenti jegyzőnek is megválasztották.

„A parlamentben sokat beszélt, jóformán minden javaslatához hozzászólt, szeretett nagyokat mondani, kifejezéseit nem igen válogatta meg, s gyakran el is szólta magát. Amikor a pártnak szüksége volt rá, mindig kész volt beszélni, egy ülésen háromszor-négyszer is.“ Beszédeit többnyire leírta, „a haragosan kiemelendő részeket vörös, a gúnyos részeket kék ceruzával húzván alá“.⁶ Különösen korteshadjáratokon tett nagy szolgálatot pártjának: „rendesen diszmagyarban, hatalmas fekete bajuszát kifelve dörgött utcán, teremben, színben, ahogy jött, a kormány és a mamelukok ellen... Barnás ónszínű arcával, sas orrával, kétfelé nyúló kacskaringós fekete bajuszával a szikár alak imponált a népnek, s tény, hogy míg maga kiszorult szülőföldjéről, a Székelyföldről, a Királyhágón innen nem egy kerületben volt főtényezője a függetlenségi párt győzelmének“⁷.

Puritanizmusára nemcsak lakása, hanem öltözködése is jellemző volt. 1860 körül az abszolutizmus elleni tiltakozásként jött divatba a magyaros öltözködés. A kiegyezés után azonban rövid idő alatt áttértek a nyugati divatra. Nem így Orbán Balázs. Ő élete végéig zsinóros nadrágot, mellényt, atillát s alföldi szabású szűrt viselt. Azt is tudni vélik, hogy összesen két rend ruhája volt, egy szürke, székely posztóból készült és egy fekete. Ez utóbbit ünnepekkor vagy szónoklaskor viselte. Öltözetét hosszúszerű magyar csizma s hegyes fekete kucsma egészítette ki. Az előbbit sarkantyú, az utóbbit sastoll díszítette illő alkalmakkor.

Képviselői fizetésének alig felét költötte el, a többi félretette. Nem járt étterembe kosztolni, többnyire szalonnán és kenyeren élt. Bizonyos napokon maga főzött székelyes ételeket kis szobájában, s ilyenkor Pesten tanuló szegény székely diákokat vendégelt meg.⁸ Bort nem ivott. Ugyanakkor kortesutakon se eleje, se vége nem volt a közebédeknek, meghívásoknak, kész csoda, hogy gyomra közel két évtizeden át elviselte ezt a rendetlen életmódot. Gyakran tették fel neki a kérdést, miért nem nősül meg. Erre szokásos válasza volt: „En a népet hordom szívemben, s attól nőnek képe nem fér oda“.⁹

A halálhír közlésekor rögtön elkezdődött a találgatás, mit is tartalmazhat a Sándor József EMKE-főtítkárnak elküldött végrendelet, mekkora vagyont hagyhatott maga után egy ilyen rendkívül takarékos ember. Úgy vélik, hogy szinte egész vagyonát, Szejkét is az EMKE-re hagyja. Mi marad a három testvérnek?

Április 19-én az országgyűlés munkálatait Péchy Tamás elnök Orbán Balázs halálának bejelentésével kezdi. A tisztelt ház elismerését és részvételét jegyzőkönyvileg örökíti meg, s testületileg képviselteti magát a másnapi temetésen. A Magyar Tudományos Akadémia, amelynek 1887-től

levelező tagja Orbán, szintén kitűzeti a fekete zászlót, s elküldi képviselőit, koszorúját a temetésre.

A függetlenségi párt Irányi Dániel vezetésével délután tart ülést, s intézkedik a temetéssel kapcsolatban. A lakásbeli ingóságok, különösen a kéziratok számbavételével Polonyi Géza képviselőt bízzák meg.

Közben a távollevő család is kibocsátja gyászjelentését: Alulírottak megszomorodott szívvel jelentjük, hogy lengyelfalvi ORBÁN BALÁZS, a berettyóújfalusi kerület országgy. képviselője e hó 19-én 60 éves korában meghalt. A boldogultnak hült tetemei e hó 20-án de. 10 órakor fognak lakásán, Kálvin tér 7. sz. a. az unitárius anyaszentegyház szertartásai szerint megáldatni és Székelyudvarhelyre szállíttatni, s az ottani családi sírboltba örök nyugalomra tétetni. Béke poraira! Báró Orbán Bódog, báró Orbán Ottó, Ugron Lajosné Orbán Celesztza.¹⁰

A temetés az elhunyt óhaja szerint a lehető legegyszerűbb volt. A fekete posztóval bevont garzonszoba alacsony ravataláról fél tizenegykor vitték le a koporsót a ház udvarára. Itt szépszámú, előkelő gyülekezet állta körül a ravatalt. Az újságok felsorolta több mint harminc személyiség közül megemlítjük Péchy Tamás képviselőházi elnököt, Apponyi Albert, Hentaller Lajos, Irányi Dániel, Károlyi Gábor, Moccsáry Lajos, Polonyi Géza, Ugron Gábor, Vadnai Károly képviselőket, Leövey osztálytanácsost, Abrányi Emil, Helfy Ignác, Jakab Elek, Szádeczky Lajos, Thaly Kálmán írókat-történészeket. A koszorúk elhelyezése után Derzsi Károly unitárius lelkész mondott könyörgést és beszédet, melyből a sajtó e szavakat ragadta ki:

„Gondolkozni, szeretni és munkálkodni — e háromban nyilatkozik az emberi élet működése; ezeknek aránya jelzi az élet értékét, s lehető összhangja adja meg annak szépségét, nagyságát. Az elhunytban mindhárom tényező kiváló mértékben nyilatkozott. Egyik a másikkal mintegy versenyre kelt, s alig tudnók megmondani, melyikben volt erősebb és nagyobb: a gondolatok világában-e, vagy az érzelmek országában, vagy a munkásság mezején?

Az ész és szív, a gondolat és szeretet e szép gazdagságát ő szüntelen gyűjtögette és osztogatta. Önmagát elfeledve, ritka kitartással, törhetetlen erellyel munkálkodott, küzdött, fáradott s szenvedett mindig magasabb célokért, eszményei valósításáért, egyetemes nemzeti és emberi jólétért. E küzdelemben fejlett ki páratlan jelleme, ebben merülnek fel szemünk előtt ama határozott vonások: az egyeneslelkűség, a nyíltság, a szívjóság.

E jellem emléke élni és hatni fog, és hatása — talán észrevétlenül is — mint titkos erő működni fog, nem szűnik meg soha.“

Bartha Miklós képviselő a függetlenségi párt nevében e hatásos beszéddel búcsúzott:

„Gyászoló gyülekezet!

Búcsúzni jöttünk, de nem élvalni. Egy kipróbált hűségű bajtársunk hagyott minket itt ideiglenesen. Egyedül, majdnem elhagyottan, puritán egyszerűségben szenvedte át az utolsó három napot. Milliókat szeretett, milliókért élt, de a balsors úgy hozta, hogy szívének bő szerelmét végső perceiben egyetlen ölelő kar nem viszonzhatná. Mintha a balsors e végső ítélete is azt akarta volna igazolni, ami élete legfőbb principiuma volt, hogy mindig és mindent másokért, soha és semmit önmagáért.

Kisznevedett drága barátunk! Koporsódat a Székelyföld drága rögeivel hantolandják el. Amint keresztül utazol szülőtte földed falvain,

emlékezetül mindenütt várni fog egy gyászkoszorú s kíséрни fog a bánatos könnyhullatás. Mert nincsen ott senki, aki ne tudná, hogy a Székelyföld legjobb fiát veszítette el. Műveid fennmaradnak. Mert ha van a székelyeknek barátja, úgy te szerezted azt; ha lesz jövője, gazdag és áldásos, úgy annak alapköveit te raktad le. E műveidért a Magyar Tudományos Akadémia keblére, a nemzet szívébe fogadott. Mindig csak jót tettél, mindig nemes voltál, eszményekért hevültél; jellemed salaktalan, szíved makula nélkül való volt. Még sem tudom, hálánk-e nagyobb azért, hogy éltél, avagy bánatunk azért, hogy meghaltál.

Az éltető, a világító, a melengető napnak voltál te egy sugára a materiális küzdelmek és világnézetek sűrű homályában. És mi csüggetően állunk ravatalodnál, bánatosan kérdezve: lesz-e több Orbán Balázs a hazának, a nemzetnek, a Székelyföldnek? Beutaztál messze földrészeket és azt a tapasztalatot hoztad, hogy legnagyobb kincs a hazaszeretet; régmúlt idők porladozó romjait kutattad föl, ezer számra olvastad a könyveket, az okleveleket, és mindezekből azt tapasztaltad, hogy legfőbb teendő a kötelesség hű teljesítése. Családot nem alapítottál, mert nem akartad, hogy valaki még hazádnál közelebb is férjen szívedhez. Akinek éltél 60 éves korodig, annak haltál meg, mert vagyonedat az Erdélyi Közművelődési Egylet útján a nemzetnek hagytad. Mert te haláloed után is a nemzet felvirágoztatásán dolgozol. Úgy cselekszel, miként Kaulbach el-esett hun vitézei, kik a felhők felett, a magasságos égben is folytatják harcukat hazájukért.

Nem mondjuk: Isten veled! — mert köztünk a te haláloed nem az elválás ténye, hanem az emlékezet megszentelt kapcsolata. Együtt maradtunk édes jó Balázs mi ezután is. Példaadásod, szellemed mindig ott lesz abban a gyülekezetben, ahol jót akarnak tenni önzetlenül, kötelességet akarnak teljesíteni jutalom nélkül, és a hazának igaz szeretetét akarják művelni komolyan, férfiasan odaadó buzgósággal... A viszontlátásra, szeretett, drága jó barátunk!¹¹

Tizenegykor az üvegablakos érckoporsót négyfogatú gyászkocsira rakják, s a menet a központi személypályaudvarra indul. Onnan a két órai gyorsvonat viszi a koporsót. Kíséretében egy Ugron Gábor vezette képviselőházi küldöttség. Először Berettyóújfaluban várta koszorúval tisztelő bizottság az egykori képviselőt.

Kolozsvárt is a napilapok már április 19-én közölték a halálhírt, az EMKE külön távirati értesítést kapott, s még a délelőtt folyamán Béli Ákos főispán, EMKE-alelnök vezetésével választmányi gyűlést tartottak. Ezen Sándor József főtitkáron kívül részt vett Bíró Béla apát-plébános, Felméri Lajos egyetemi tanár és Merza Lajos főpénztáros. Táviratban kérték fel a Budapesten tartózkodó Bartha Miklós alelnököt és Ugron Gábor választmányi tagot, hogy képviseljék az egyesületet a temetésen. Mikor pedig ismertté vált a ravatal-vagon útvonala, elhatározták, hogy az EMKE a kolozsvári vasútállomáson is tisztelegni fog nagy alapítványtevője előtt. A függetlenségi párt kolozsvári tagozata szintén kivonult az állomásra. 20-án, vasárnap este tízkor a két küldöttség és számos városi előkelőség az EMKE gyászfátyolos lobogója alatt várta a fél tizenegykor begördülő gyorsvonatot. A kísérek közül kiszállt Ugron Gábor és Orbán Ottó, az elhunyt testvére. A kinyitott ravatal-kocsi előtt Szabó Sámuel tanár az EMKE, Benel Ferenc ügyvéd a függetlenségi párt nevében mondott — eléggé fellengzős — beszédet.¹² Az utóbbi koszorút is helyezett a koporsóra. Majd a Polgári Dalegylet elénekelte a Szózatot,

gyászinduló hangjai mellett zárták le a vagon. A vonatra szállt Sándor József, aki az egyesület cser-havasi gyopár koszorúját is magával vitte, hogy majd az udvarhelyi ravatalra tehesse. Vele tartott még Otrobán Nándor ezredorvos, a halott egykori osztálytársa, jó barátja. Az újságok utalnak rá, hogy Orbán Balázs legutóbb 1889. szeptember 2-án járt Kolozsváron, amikor részt vett a Mátyás király szülőházára helyezett emléktábla leleplezésén.

A gyászvagon következő megállója Székelykocsárdnál volt. Itt Velics Ödön polgármester vezetésével öttagú tordai küldöttség csatlakozott a kísérethez, magukkal hozva a város történetírójának és díszpolgárának ravatalára szánt koszorút. Héjasfalvánál kapcsolták át a kocsit az udvarhelyi vonathoz, s innentől minden faluban gyászünnepélyvel fogadták a székelység nagy halottját. Zúgtak a harangok, az állomáson megjelentek az előjárók, rövid szónoklatot mondtak, koszorút helyeztek a koporsóra.

Újszékely és Alsóboldogfalva „unitárius székelyei“ koszorúval tisztelegtek. Székelykeresztúron szinte az egész város kivonult az állomásra. Az élen fehérbe öltözött gyászszalagos lányok álltak, mögöttük az unitárius gimnázium növendékei. László Ignác tanár a tanoda jötevőjétől, főgondnokától búcsúzott, dr. Grósz Frigyes ügyvéd az iparosegyletek, ifj. Patajfalvi Mózes a földművesek részvétét tolmácsolta. Mindhárman koszorút tettek a ravatalra.

Nagygalambfalván a helyi intelligencia helyezte el gyászkoszorúját rövid beszéd kíséretében. „Bögözön az asszonyok fátyollal bevont botokra akasztották fel ünnepi kendőiket, s eként gyászlobogó tengert rögtönöztek.“ Kivonultak a helyi iskola tanulói is, Pálfalvi Mózes énekező vezér mondott hazafias beszédet a koszorú elhelyezésekor.

Székelyudvarhely volt a ravatal-vagon végállomása. Az egész város gyászpompába öltözött, s minden testülete kivonult a temetésre. Az indóháznál a megyei és városi hatóságok dr. Török Albert alispán vezetésével sorakoztak fel, ott voltak a törvényszék, az állami hivatalok, ipar-területek képviselői, a helyi értelmiség. A Református Kollégium teljes diáksága és tanári kara is megjelent. A tűzoltóság díszöltözékben vonult ki. A városi, a polgári és a tűzoltózenekar, a kollégiumi énekkar valamint egy cigányzenekar az alkalomhoz illő számokat adott elő. A koporsót gyászkocsira helyezték át, s utána a búcsúbeszédnek következtek. Az első szónok, Sándor József, az EMKE hálájának és gyászának adott kifejezést, felsorolta Orbán eddigi négyszeres alapítványtevéseit, melyeket most a végrendelet koronáz meg. Befejezésül a cser-gyopár koszorút a ravatalra helyezte. Demeter Dénes helyettes polgármester a város, Miszkolczy Károly ügyvéd pedig a függetlenségi párt helyi tagozata nevében búcsúzott és koszorúzott.

Gyászzene hangjainál felsorakozott a menet: a református kollégiumi diákság — gyászkocsi — a halott fivérei: Ottó és Bódog; sógora: Ugron Lajos; legközelebbi barátja: dr. Otrobán Nándor — kocsik hosszú sora. Délelőtt tíztől Szombatfalván át déli 12-ig tartott az utolsó út. Végig a zenekarok gyászindulókat játszottak, a lakosság pedig sorfalat állt. Szejkén, Orbán Balázs birtokán, az általa kiépíteni kezdett fürdő főépülete előtt helyezték el a ravatalt. Török Sámuel székelyszentmihályi unitárius esperes mondott imát, majd Lőrinczi István kénosi pap gyászbeszédet. Végül Ugron Gábor vett búcsút a hű baráttól, igaz bajtárstól.¹³ A Polgári Dalegylet gyásznéke mellett a koporsót abba a nem

teljesen befejezett kriptába helyezték, amelyet Orbán Balázs 1883. december 12-én elhunyt édesanyja számára építtetett. A temetés után Celeszta bárónő testvéreivel szejkei otthonukban fogadta a tordai küldöttséget és a további részvétnyilvánítókat.

A temetés után még egyetlen mozzanat maradt, amire a sajtó odafigyelt: a végrendelet felbontása, közzététele. Erre a temetést követő napon, április 22-én került sor az EMKE központi irodájában. „Amint egész életem küzdelem volt a jóért, az igazságért, a haza üdveért, s amiként életemben soha sem kerestem önfeláldozó odaadásomért az öntudatnál más jutalmat: aként már csak a következetességért is oda kell törekednem, hogy halálomból is némi haszon háromoljék e szegény magyar hazára, amelynek egész életem tevékenységét szentelém“ — kezdődik a 16-án kelt végrendelet. Az elosztás módját így indokolja: „földi javaim egy részét, azt a részt, amely leginkább szerzeményem, a hazai közművelődés és faj-megmentés oltárára szentelem. Én családdal nem lévén megáldva, a magyar népet tekintem családomnak, s azt is kívánom főörökösömmé tenni; míg más részről a testvéri szeretet adóját sem kívánom megtagadni azon testvéremtől, ki arra reá van szorulva, s ki gyermekei által családunk tovább folytatására hivatva van“. Így lesz Orbán Bódogé Szejke fürdő és a szombatfalvi házas telek, azzal a kikötéssel, hogy a jövedelemből évente 200—200 forintot kell fizetnie az EMKE-nek és a székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumnak, míg mindkét összeg 4000—4000 forintra nő. Az EMKE fordítsa a pénzt a székely kitelepítésre, a gimnázium szegény tanulók ösztöndíjára és tanári fizetésalapra. Celeszta bárónőre, nővérére kéziratait, ingóságait hagyja, továbbá lelkére köti a kriptá befejeztetését. A 3000 forintot érő tövisi telek a regálejövedelemmel és a hozzá tartozó erdővel lesz az EMKE-é. A sajtó kissé meglepetve szerez tudomást a végakaratról, nagyobbak hitték a vagyont, s többet vártak az EMKE részére. Orbán Bódog perrel támadja meg a járadék-fizetés iránti kötelezettségét, s vagy húsz évi perlekedés után a meghagyott összeg fele körül egyez ki a két haszonélvezővel.¹⁴

Az Erdélyi Híradó című kolozsvári lap volt a leghűségesebb a nagy székely emlékéhez. Nem csak a temetésről közölte a legrészletesebb beszámolókat, hanem még utána is vissza-visszatért Orbán egyéniségére, jelentőségére. Az április 22-i szám Ürmössy Lajos jegyezte vezércikke, *A temetés után* címmel leszögezi: „Orbán Balázs nélkül ma sem volna a Székelyföld ismeretes, ő ismerteté e népet s földjét halhatatlan művével meg, mintegy óvást emelve kicsinylése ellen. Föltárta egyszersmind e kis földrész gazdagságát, s segélyt kiálta annak felvirágoztatására“. A másnapi számban *A székely Diogénes* címmel néhány kedves anekdotát olvashatunk Orbán Balászról. Az április 26-i számban a Kolozsvárral együtt közlik az *Orbán Balázs emléke* című felhívást. E szerint másnap, vasárnap délután Benel Ferenc ügyvéd házába várja mindazokat, akik egy Orbán-émlékünnepély szervezőbizottságában részt akarnak venni. 28-án már arról olvashatunk, hogy Benel Ferenc, Incze József, és Boros György vállalta az ünnepség előkészítését, s erre egy Orbán Balázs-émléklapot állítanak össze. Az Erdélyi Híradó április 30-i száma közli is Boros felhívását: Orbán Balázs „emlékének hódolva, az iránta érzett tiszteletből az Unitárius Közlöny kiadóhivatala elhatározta, hogy a lap júniusi számával egyidejűleg egy emléklapot fog kiadni a boldogult rövid életrajzával és fénynyomatú külön álló arcképével és némely

barátai emléksoraival együtt“. „Abban az esetben, ha az emléklap költségein felül is lesz bevétel, egy a Székelyföldön felállítandó Orbán-emlékre meghozni az áldozatot hazafias kötelességünknek fogjuk ismerni.“

A kis füzet *Orbán Balázs emléke* címmel Boros György szerkesztésében, a Dávid Ferenc Egylet kiadásában még 1890 nyarán megjelent, s úgy látszik, sikeres volt, mert ugyanaz évben második kiadás is készült belőle. Mint az előszóból és az írásokból kiderül, Boros levélben kereste fel mindazokat, akik közelebbről ismerték Orbánt, s ezek írásából, leveleiből állt össze a kiadvány. Több mint 20 cikke ma már forrás-értékű. Itt egyedül az orvos és barát Otrobán Nándor sorait emeljük ki: Orbán Balázs betegségéről ír, s vitába száll azzal a hírrel, hogy gyomorrák okozta halálát, szerinte hülésből kapott akut gyomor- és béllobpusztította el. Arról nincs hírünk, hogy a tervezett kolozsvári emlékünnepléyre sor került-e.

Az Orbán-emlékmű felállítása Boros Györgyön kívül Pap Mózes székelykeresztúri gimnáziumigazgatót is foglalkoztatta, gyűjtött is e célból. Úgy látszik, Celeszta bárónő nem sokat törődött a szejkai kriptával, mert az rövidesen omladozni kezdett, úgyhogy Orbán Balázs, édesanyja és unokanővére csontjait új koporsóba téve 1921. június 19-én a kriptá elé a földbe helyezték.¹⁵ Csak 1932-ben sikerült ezt a sírhelyet egy Haáz F. Rezső tervezte kopjafával megjelölni.¹⁶

Orbán Balázs halálát a Magyar Tudományos Akadémia 1890. április 28-i ülésén jelentik be, nekrológiát az Akadémiai Értesítő 1891. szeptember 15-i (9. sz.) füzetében közlik, szerzője nincs feltüntetve, de bizonyára Jakab Elek lehetett. A Magyar Történelmi Társulat a május 1-i választmányi ülésén Szilágyi Sándor titkári jelentéséből veszi tudomásul Orbán Balázs választmányi tag elhunytát. Erdemeit jegyzőkönyvileg örökítik meg, Thaly Kálmán alelnök kap megbízást Orbán hagyatékának átvizsgálására, emlékbeszéd tartására Jakab Eleket kéri fel. Jakab az október 2-i választmányi ülésen tartja meg felolvasását, melynek 50 lapnyi szövege a Századok 1891-es évfolyamának három füzetében lát nyomdafestéket. Az EMKE a május 12-i választmányi gyűlésen emlékezik nagy alapítványtevőjére, felolvassák végrendeletét s jegyzőkönyvben örökítik meg emlékét.

Zárjuk e krónikát az Egyetértés¹⁷ névtelen nekrológ-írójának méltató soraival: „Törhetetlen becsületesség, férfias nyíltság, odaadó önfeláldozó hazafiság, páratlan munkaszeretet, az idealizmusig menő politikai következetesség jellemezték Orbán Balázst. Demokratizmusa nem volt afféle csinált, affektált demokratizmus, hanem beleette magát vérébe, s áthatotta minden cselekedetét. Ez a demokratizmus bírta arra, hogy úgyszólván letegye bárói rangját, és még rossz néven vette, ha valaki báróságát említette. Egész életét komoly munkának szentelte, s a közügyek önfeláldozó szolgálja volt.“

JEGYZETEK

¹ Márkos Jenő: *Miért lett unitárius Orbán Balázs? Unitárius Élet, XXXIII. évf.* (1979) 6. sz.; említi még e kérdést: Dániel Gábor és Ferencz József (*Orbán Balázs emléke. Kolozsvár, 1890*), Jakab Elek (*Emlékbeszéd báró Orbán Balázs felett. Századok, 1891*), valamint Sándor József (*Báró Orbán Balázs élete és működése. Különlenyomat a Székely Nemzeti Múzeum Emlékkönyvéből, 1929*).

² Orbán Balázs emléke. 13—15 l.

³ A tévedés lehetséges okára utal Minier Albert: *Feljegyzések Orbán Balásról. A Hét, 1981. márc. 27.*

⁴ Orbán Balázs halála. Budapesti Hírlap, 1890. ápr. 20.

⁵ Orbán Balázs. Erdélyi Híradó, 1890. ápr. 21.

⁶ Orbán Balázs halála. Budapesti Hírlap, 1890. ápr. 20.

⁷ K: Orbán Balázs. Fővárosi Lapok, 1890. ápr. 20.

⁸ Vö. A székely Diogénes. Erdélyi Híradó, 1890. ápr. 23.

⁹ M: Gyászszerartáson. Fővárosi Lapok, 1890. ápr. 21.

¹⁰ Az Erdélyi Híradó 1890. ápr. 21-i számából átvett szöveg.

¹¹ Mi az Egyetértés 1890. ápr. 21-i számából másoltuk le mindkét beszédet. Megtalálhatók az Orbán Balázs emléke c. kis kötetben is.

¹² Az Erdélyi Híradó és az Orbán Balázs emléke közli mindkét beszédet, nem tartjuk érdemesnek idézni őket.

¹³ Az újságokon kívül Lőrinczi István is leírja a temetést: *A székelyek között (Orbán Balázs emléke 31—32. l.).*

¹⁴ Orbán Balázs végrendelete. Kolozsvár, 1890. ápr. 22.; *Ua.* Budapesti Hírlap, 1890. ápr. 23.; Sándor József: *Ua. (Orbán Balázs emléke 23—25. l.).* A végrendelet szövegét is közli az „Értesítő az Unitárius Vallásközönség iskoláiról“ 1889/1890-es füzeté. A végrendelet sorsára, eredményére utal Sándor József (*Báró Orbán Balázs élete és működése. I.h.*), Szentmártoni Kálmán (*Báró Orbán Balázs. Keresztény Magvető, XLVIII. évf. (1913) 4. sz.*) és Péterffy Gyula (*Zárószó. In: Orbán Balázs emlékezete. Bp. 1940; Orbán Balázs alapítványa. Keresztény Magvető, XC. évf. (1984) 4. sz.*).

¹⁵ Az újratemetésről Szentmártoni Kálmán ír a *Ki volt Orbán Balázs? (Székelykeresztúr, 1929)* című füzetben közölt centenáriumi megemlékezésében, ugyanott kép is megőrökíti a temetést.

¹⁶ Vö. Sándor József (*Báró Orbán Balázs élete és működése, 1929*) és Minier Albert idézett írásaival.

¹⁷ 1890. ápr. 19.

Dr. ERDŐ JÁNOS
(közlő)

ORBÁN BALÁZS VÉGRENDELETE ÉS ALAPÍTVÁNYA A SZÉKELYKERESZTÚRI UNITÁRIUS GIMNÁZIUM RÉSZÉRE

Orbán Balázs végrendelete halála előtt három nappal, 1890. április 16-án kelt Budapesten és hivatalosan április 21-én bontották fel. Végrehajtóként Orbán Balázs az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet bízta meg.

VÉGRENDELETEM!

Tekintve az emberi élet múlandóságát, a földi élettől való megválásnak bizonytalanságát főleg az oly egészségben megrongált egyénnél, mint a minő én vagyok, szükségesnek tartom halálom bekövetkezhetése

tekintetéből csekély földi javaimra nézve már most megtenni végintézkedéseimet.

A mint egész életem küzdelem volt a jóért, az igazságért, a haza üdvéért s a miként életemben soha se kerestem önfeláldozó odaadásomért az öntudatnál más jutalmat: akként már csak a következetességért is oda kell törekednem, hogy halálomból is némi haszon háromoljék e szegény magyar hazára, a melynek egész életem tevékenységét szentelém; földi javaim egy részét, azt a részét, a mely leginkább szerzeményem, a hazai közművelődés és a faj megmentés oltárára szentelem, én családdal nem lévén megáldva a magyar népet tekintem családomnak s azt is kívánom jó örökösömmé tenni, míg más részről a testvéri szeretet adóját se kívánom megtagadni azon testvéremtől, ki arra reá van szorulva s ki gyermekei által családunk tovább folytatására hivatva van.

E két szempont irányozá elhatározásomat és eljárásomat.

A földi javak a melyekkel rendelkezem a következők:

1. A Szejkefürdő a vele összefüggésben levő taggal és ahhoz tartozó erdőségekkel, az azon levő fürdő, vendéglő és lakházakkal, cseléd és gazdasági épületekkel, malmokkal, a gazda ezer frtra menő tőkét is azonnal exegualtathassa a Szejke fürdőn és tartozandóságain.

Ep ezért szomorúan tapasztaltam, hogy az ily közművelődési hagyományokat az utódok nem mindig szokták respektálni, sőt a mint a M. vásárhelyi Teleki könyvtárnál s másutt is történt — nemes céljaitól elvonják azért én a Sz.keresztúri iskolának tett hagyományom pontos kiszolgáltatását minden körülmények közt biztosítani kívánván a Szejke és tartozandóságainak birtoklását bátyám és fiutódai részére alapítványom pontos kiszolgáltatásához kötöm, s az esetben, ha azt lelkiismeretesen nem teljesítenék, nevezett iskolát megkárosítani avagy kijátszani akarnák az esetben elesnek a Szejke fürdő birtokától s az egészben a Sz.keresztúri unitárium gymnasiumra szállna át.

Kedves Celesta húgomhoz is — a ki mindig gyöngéd testvéri szeretettel viseltetett irányomban hálás kívánok lenni, neki hagyományozom a Szejke fürdői magán lakásomban (Zrinyi Ilona lak) található, minden bútoromat, felkelhetőimet, vertheim szekrényemet, a benne levő ezüstneműekkel egyetemben, sőt az egész Zrinyi Ilona lak felső emeletét a míg ő él, úgy ahogy van lakhatja, használhatja, mint sajátját és tulajdonát, s az csakis halála után fog Bódog bátyám avagy fiutóda birtokába menni. Celesta húgom lelkére kötöm, hogy a kriptának akár jeleni helyén való kiépítése akár mai helyén való felépítése felett öröködjék s hogy úgy az édes jó anyám, mint az én testvéreim abban tisztességes elhelyezést nyerjenek.

A Székely keresztúri iskola alapítványánál Székely nemzetem iránti szeretetem az irányadó, mert én itt is igazán követem Krisztus tanait, hogy a ki követ dob azt kenyérrel dobom vissza, mert nem tagadom, hogy végtelenül fájt lelkemnek, hogy a keresztúri választó kerületben K... F... ármánykodása folytán épen székely testvéreim, azok közt unitárius hitrokonaim buktattak meg: de én e meggyaláztatásomért, e kitagadásomért úgy kívánok bosszút állni, hogy a népnevelés előmozdítása által edzem meg jövőre e népet a hazafiságban.

De ezen felül még többet is akarok székely véreimért tenni, s tövisi birtokomat egész terjedelmében, a benválóval, a határán levő taggal, a Csáklya és Kurety községekben létező minden illetményem-

mel, regále, erdő és közlegelőkből való minden részesedésemmel hagyományozom az Erdélyi közművelődési egyletnek és pedig az egyletnek székely kitelepítési osztálynak, úgy hogy azt bölcs belátása és tetszése szerint fordíthassa a székely kivándorlás meggátolására. Feljogosítom, hogy ha célszerűnek ítéli e jószágot telepítési célra hasznosíthassa avagy el is adhassa s a befolyó összeget akár tőkésítés akár felhasználás által e célra fordíthassa. Csekély mit e nagy célra juttathat az én szegénységem, de porszemekből alakulnak a sziklák, a kiket a sors kegye többel áldott meg azok kövessék az én jóindulatomat s a nagy cél el lesz érve.

Ha a konstantinápolyi házak és telkek kézhez vehetők avagy azokért valamelyes kárpótlás vagy érték megtérítés kieszközölhető lenne úgy azt, vagy ha azt életemben nem foganatosíthatnám az arra jogcímet adó Hodcsetteket (birtokíveket) hagyományozom Celesta hűgornak, úgy neki hagyományozom budapesti szállásomon lévő holmiaimat és pesti részvénytöredékemben levő már fenn jelzett könyveimet és az ugyanazon nyomdában deponált össze meczvényeit a „Székely föld“ és „Torda és környéke“ című munkáim képeinek, melyek tulajdonomat képezik s nevezett nyomdának csak őrzés végett vannak átadva.

Ezen saját kezűleg irt és aláírt végrendeletemben teszem meg intézkedéseimet, melyek, hogy itt kifejezett akaratom és rendelkezésem szerint hajtassanak végre, az megválthatatlan akaratomat képezi; akaratom és intézkedéseim pontos végrehajtása feletti felügyelettel az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Kolozsvárt székelő igazgatóját bízom meg s azért e végrendeletemet is, mely halálom után bontható csak fel, ez igazgatóság kezei közé helyezem el.

Még van a fennebbieken felül 5 vasúti részvényem Ugron Gábor kezei közt, a mire 500 frtot fizettem az Első székely vasút (Héjasfalva Sz.Udvarhely) részvényei ezek.

Ezeket kivül van még 8 drb. Székelyegyleti takarékpénztári részvényem, a melyek ellopottak, de a melyek már Kolozsvárt lakó Novák Fer. orgazdánál felfedezve és beperesítve lévén, vissza fognak kerülni, ezeket is hagyom Celesta hűgornak, úgy hogy életében használja s holta után hadja keresztfiam (Bódog bátyám harmad szülött fia) Balázsnek, úgy hogy azok jövedelmei nagyorúságáig tőkésíttessenek s akkor a részvényekkel együtt kezére adassanak.

Ezen végrendeletem az Emke irattárában helyeztetik el s halálomkor felbontván, annak tartalma másolatilag közöltetik a Székely-keresztúri unitár. koll. igazgatóságával, Sz.-Udvarhelyt lakó B. Orbán Bódog bátyámmal és Abránfalván (Udvarhelymegye) lakó Celesta hűgom férjezett Ugron Lajosnéval.

Bódog bátyámnak törvényes házasságából származó fiutódai érten-dők a fenebbi kedvezmények élvezőinek, ha az ő fiai fiutód nélkül halnának el s az ő ága férfiágon kihalna, az esetben reájuk hagyományozott összes birtokaim és ingóságaim az „Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet“ székely osztályára szállnak.

A Szejke jövedelmezősége emelkedőben lévén, annak már fennebb a keresztúri iskolának rendelt évi 200 frton felül ugyanannyit rendelék az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület székely osztályának 20 éven át, míg az négyezer frt. tőkét fog kitenni.

Ezek az én intézkedéseim halálom esetére, azok szigorú pontos végrehajtására az Emke igazgatóságot kérem fel.

Kelt Budapesten 1890. ápril 16-án.

Orbán Balázs s. k.
ország gy. képviselő

Alólirottak — kik Orbán Balázs orsz. képviselő urat valamennyien személyesen ismerjük, — ezennel bizonyítjuk, miszerint Orbán Balázs orsz. képviselő úr együttes jelenlétünkben előttünk kinyilatkoztatta, hogy ezen okmány az ő végrendeletét tartalmazza és bizonyítjuk, hogy azt sajátkezűleg aláírta.

Mely után ezen végrendelet összefűzve a végrendelkező és az egyik tanú gr. Károlyi Gábor pecsétjével lepecsételtetett.

Budapesten 1890 április 16-án.

Mint meghívott végrendeleti tanúk:

Hentaller Lajos s. k.
orsz. képv. mint tanú.
Kun Miklós s. k.
orsz. képv. mint tanú.

Szabó Ambrus s. k.
ügyvéd mint tanú.
Gróf Károlyi Gábor s. k.
orsz. képv. mint tanú.

A másolat hitelül: P. H.

Molnár István
Emke levéltáros.

ORBÁN BALÁZS ALAPÍTVÁNYA A SZEKELYKERESZTURI UNITÁRIUS GIMNÁZIUM RÉSZÉRE

A nemzetek életképességét és hatalmát ma már nem a nyers erő, nem is kizárólag a hősiesség; hanem a népek műveltségi fokozata s szellemi fejlettsége szabja meg. Napjainkban a nagy hadseregek s roppant fegyverkészletek is, csak úgy nyernek nyomatékot, csak úgy tudhatnak még harctereken is tekintélyt és eredményt előidézni, ha az értelmiség felvillanyzó ereje lehel belé erőt, és erőt fokozó bizalmat; ha a nyers erő felett ott áll a szellem hatalma, melyet nagy tömegek értelmisége mindig megteremt.

Ezért nemzetének ma azon honpolgár teszi a legnagyobb szolgálót, ki az értelmi tőke gyarapítására hat; mert nem frázis, hanem kétségbevonhatatlan igazság az, hogy a franciákat a porosz iskola mesterek győzték le.

Én egy csekély, észrevehetetlen paránya vagyok a nemzet testnek, kit a sors csekély szellemi és anyagi tehetségekkel ajándékozott meg; minden, mit e két téren bírok saját szerzeményem, s mint ilyen felett szabad rendelkezési joggal bírok, s miként korlátolt szellemi tehetségeimet, s ennek ki nem pótolható hiányait, élet tevékenységemet és bizalmamat kizárólag hazám és nemzetem szolgálatára igyekeztem szentelni; úgy csekély vagyonomat is szellemi élet fejlesztésére, a nemzeti értelmesezés fokozására szándokozom áldozni; de amiként a toll és szó: az észnek e gyenge tolmácsai számbavehetlen keveset nyújtanának, úgy

az anyagi áldozat is viszonyaim között nagyon korlátolt lehet csak, az csak is egy szerény eltűnő levélke a nemzet művelődés terebélyes életfáján, az csak is egy észrevehetetlen hajszál a szellem életerős hálózatában; de az ily gyenge szálacskák is, ha sokat egybefogunk, erős kötelet képeznek. Azért az áldozat csekély volta nem tart engem vissza, mert a sok csekélyből nővi ki magát a nagy, a hatalmas, s a jól alkalmazott kevés is mások hozzájárultával, képes némi eredményt is felmutatni.

Mi szegény, kopár hegyek közé szorított, az ország szívéből távol eső székelyek mint minden, úgy a nevelés terén is háttérbe szorultunk, itt is mint egyebekben, az önségélyre vagyunk utalva, azért én csekély alapítványomat egy székely tanodához, imádott szülőföldem egy olyan tanintézetéhez kötöm, mely azt leginkább szükségli, egy oly nevelő tanintézethez, melyben nagyon sok szegény tanuló van, s mely egy kis számú felekezet túlfeszített áldozat készségéből meritett léteelt s annak köszönheti folytonos fejlődését, attól várja jövőjének biztosítását:

Ez a Székelykeresztúri unitárium gymnásium, mely egy sűrű népességű vidék egyedüli középiskoláját képezi, s melyben leginkább szegény falusi nép fiai küzdenek az önfentartás és kiképzetés nyomorával. Az ilyeneknél néha csekélynek tetsző segély is jótékonyan hat, miért alapítványomat ösztöndíj alakjában ez intézettel kapcsolom össze.

A székelykeresztúri unitár. gymnásiumban 5 gymnásialis osztály van rendszeresítve, tesztek tehát: 500 azaz ötszáz oszt. forintos alapítványt, oly formán, hogy mindenik osztályban évenként 100—100 frtnak kamatja a legjelesebb tanulónak nemzet és vallás különbség nélkül ösztön díjként kiszolgáltassék. Ha az osztályok száma e tanintézetben saporitatték, akkor az ösztöndíjak mindig a felső 5 osztályban adandók ki.

Ez ösztöndíjak kiosztásánál azonban minden protectio és részrehajlás útját elzárni kívánván, a tanuló ifjaknak is az ösztöndíjképesek megjelölésére némi befolyást kívánok biztosítani, nem annyira az ellenőrzés, mint inkább az önérzet céljából, s főleg azért, hogy a tanulók fiatal zsenge korukban hozzá szokjanak az érdem méltánylatához, ennek nemesítő érzetét elsajátíthassák.

Ez okon a jelölt ösztöndíjak mindenik osztályban a legfeddhetlenebb magaviseletű, a tudományokban legtöbb szorgalmat és előmenetelt tanúsító ifiúnak adassanak, a következő módozat szerint.

Mindenik ösztöndíjjogosult az osztályban az illető közvizsgát pár nappal megelőzőleg az osztály tanulói titkos szavazat útján az ösztöndíjra három tanulót kijelölnek, a kijelöltekből aztán az illető osztályba betanító tanárok (vagy tanár) az igazgató részvéte mellett szintén titkos szavazat útján jelöljék ki, vagy inkább válasszák ki a három közül a legérdemesebbet, kinek a közvizsga alkalmával az ösztöndíj buzdító szavak kíséretében kézbesítendő.

Ha a tanulók által kijelöltek közül a betanító tanárok (vagy tanár) egyetsem találna jutalomra érdemesnek, ha ebben vagy bár mi ezt érdeklőben contraversia támadna, az igazgató elnöklete alatt egybe ülendő tanári kara fog végérvényesen dönteni.

Az alapítványi tőke most nálam marad annak biztosítására azonban lekötöm bárhol található javaimat mind addig míg a tőkét folyó készpénzben be nem fizetem, a tőke befizetés határidejéül 1883-ik év január 1-ét tűzöm ki, addig netalán elhalálozásom esetében hagyatékomból elsősorban e tartozásom fizetendő ki, mire lehető jog utódaimat átok

terhe és törvényes végrehajtás erejével kötelezem, s megtagadás esetében minden javaim örökölhetésétől eltiltom.

A tőke befizetéséig pedig arra kötelezem magamat (esetleg jogutódaimat), hogy jövő 1877-ik évtől kezdve, minden iskolai év vége előtt két héttel, azaz július hó 15-én a lekötött 500 frtnak 10% kamatját azaz ötven oszt. ért. forintot a Székelykeresztúri unitárius gimnázium igazgatójának kezeihez beszolgáltatom, (illetőleg beszolgáltatják halálom esetében jogutódaim), mit ha elmúlasztanék, (vagy múlasztnának) feljogosítom ama tanoda igazgatóságát, hogy bárhol található javaimból (vagy javaikból) magának e tartozásom erejéig eleget tehessen, vétethessen költségeivel, fáradságaival együtt.

Mind ezek bizonyítása fejében kiadom ezen tanúk előtt saját kezűleg kiállított és aláírt alapítvány leveletemet.

Kelt Korondi fürdőn, 1876 augusztus hó 12-én.

Orbán Balázs s. k.
országgy. képviselő és jegyző

Pakot István sk. tanú, Jakabházi Zsigmond sk. tanú, Jakabházi Béla sk. tanú, Jakabházi Samu sk. tanú, Baló József sk. tanú.

ZSAKÓ ERZSÉBET

HÍDÉPÍTÉS

A Szabadelvű Vallásos Nők Nemzetközi Szövetsége — IALRW — 1990. július 23—27. napjain a németországi Goslarban tartotta konferenciáját. A Szövetség közvetlen utódja annak az angol, amerikai és magyar unitárius Nők Szövetségének, amely 1910-ben Kolozsváron alakult a Dávid Ferenc Születésének 400. évfordulója alkalmából rendezett ünnepség keretében. A szervezet célja: kapcsolatot teremteni az unitárius és szabadelvű vallásos nők között, elősegíteni a barátság és együttműködés kialakítását, elsősorban egészségügyi és nevelési kérdésekben, segíteni társadalmi igazságosság és egyenlőség valóra váltásában, és a béke építésében.

A fennállásának 80. évfordulóját ünneplő konferencia megnyitására július 23-án került sor. A gyűlésen három fő előadás hangzott el: Renate Bauer német lelkész: „A hidak részekből épülnek“; Jutta Reich német lelkész: „A feminista teológia“; Bulbuli Ganguly indiai tanítónő: „A Brahma Somaj alfabetizáló mozgalma“. Az előadásokat vitacsoportokban tárgyalták meg.

A konferencia munkálatai reggeli áhítattal kezdődtek. Július 24-én, a legrégebb unitárius egyház képviselői tartották az első áhítatot, melynek keretében Huszti Jánosné Árkosi Ilona Bibliát olvasott, Orbók Attiláné, Szent-Iványi Ilona meditációt tartott és a csoport tagjai zsoltárt énekeltek. Aznap este egyházunk küldöttsége egy kis erdélyi népművészeti kiállítást rendezett, összekötve dr. Gellérd Judit beszámolójával

egyházunk helyzetéről és a falusi egyházközségek kérdéseiről; Zsakó Erzsébet a Dávid Ferenc Unitárius Nőszövetség múltjáról, jelenéről és jövődöbeli terveiről tartott előadást.

A konferencia keretében választották meg három évre a Szövetség új tisztikarát. Elnök: Gladys McNatt (USA), alelnökök: Lena Baxter (Észak-Írország) és Virginia Cameron (Kanada), titkár: Celia Midgley (Anglia) és pénztáros: Ingrid Tavkart (Anglia).

Egyházunk képviselői a konferencián: Zsakó Erzsébet, dr. Szabó Árpádné Fülöp Magda, Kiss Domokosné Kocsis Rozália és Jakab Dénesné Jánosi Éva voltak. Az utóbbi évtizedekben Nőszövetségünk ismert okok miatt nem vehetett részt a Nőszövetség munkájában. Nagy örömet jelentett hogy végre Nőszövetségünk képviselői is jelen lehetek a goslari konferencián és bekapcsolódhattak a nemzetközi szervezet munkájába.

A konferencia hidépítés volt, hidak épültek ember és ember, népek, országok és kultúrák közt, a barátság és testvéri szeretet hidjai. A konferencia légkörére jellemző volt a türelem, az egymás másságának feltétlen tiszteletben tartása, egymás megismerésére való törekvés. És az ott szövődött barátságokból, segítőkészségből remélhető tartósabb kapcsolatok is születtek.

A konferencia másik nagy tanulsága az, hogy habár a nők problémái alapján azonosak az egész világon, minden ország, minden nép asszonyainak meg kell találniuk a maguk útját, amelyen a társadalomban elfoglalhatják az őket megillető helyet, jogokban és kötelességekben, munkában. Nincs egy általános, mindenkire érvényes recept, minden közösségnek meg kell találnia a maga feladatait, helyi adottságai szerint mindenkinek meg kell találnia a maga hangját, hogy bekapcsolódjék az emberiség nagy kórusába, a maga útján, amelyen előre juthat Istenországának építésében.

A következő konferencia megtartására 1993-ban kerül sor Indiában.

Dr. REZI ELEK

EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ EGYSÉGES VILÁGÉRT

1. Az Unitárius Világszövetség — IARF — kongresszusát előkészítő teológiai konferencia 1990. július 23—27 napjain ülésezett a németországi Klingbergben, a német unitárius közösség nevelési központ épületében. A környezet jó lehetőséget nyújtott az elmélyülésre, a párbeszédre, a lelki és szellemi gazdagodásra. A különböző tagedyházakból 80-an vettek részt a konferencián. Egyházunkat Dr. Erdő János, Dr. Szabó Árpád, Dr. Rezi Elek teológiai tanárok és Szász Ferenc lelkész képviselték.

A konferencia főtémája a „Vallás és politika“ volt. Az előadók a vallás és politika viszonyát értelmezték országuk sajátos helyzetére és az együttműködés konkrét lehetőségeire való tekintettel. Előadók voltak: június 23-án dr. Erdő János és dr. Eckhart Pillick (Németország);

június 24-én dr. Punyabrata Roy Choudhury (India) és Kirit Sinha Roy (Bangladesh); június 25-én Jay Atkinson (USA) és dr. Phillip Hewett (Kanada); június 26-án Olatunji Matimoju (Nigéria).

Az előadásokat megbeszélés követte, majd június 27-én összefoglalták a konferencia eredményeit a vallásszabadságról, az emberi jogokról, a leszerelésről és a békéről, kiemelve az együttműködés fontosságát és a közös felelősséget az emberiség jelenéért és jövőjéért.

A gyűlés határozatai között, melyeket a Világszövetség kongresszusa elé terjesztett, külön helyet kapott a vallásszabadság és az egyházi javak helyzetének kérdése Romániában. A teológiai konferencia jelentős mértékben hozzájárult a Világszövetség kongresszusának előkészítéséhez.

2. Az Unitárius Világszövetség — IARF — 1990. július 27 — augusztus 2 napjain tartotta 27. kongresszusát Hamburgban. A 41 tagcsoportját 612 küldött képviselte 20 országból. Egyházunkat képviselő küldöttség tagjai voltak: dr. Kovács Lajos püspök, dr. Barabássy László főgondnok, dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád, dr. Rezi Elek, Szász Ferenc és Zsakó Erzsébet. A kongresszuson még részt vettek: Andrási György, Nagy Ferenc, Kiss Alpár, Dr. Szabó Árpádné, Jakab Dénesné és Kiss Domokosné.

A kongresszus ünnepélyes megnyitására július 27-én délután került sor. Egyik kiemelkedő mozzanata dr. Hans Küng neves katolikus teológus előadása volt: „Nem lehet béke a világon a vallások közti béke nélkül“.

A nagygyűlés témája: „Vallások együttműködése az egységes viláért“, melyet a résztvevők a következő öt munkacsoportban mélyítették el.

1. „Az egységes világ látomása és megvalósításának problémája“, vezetői: dr. Andreas Rössler (Németország) és Alice B. Wesley (USA) voltak. Egyházunk részéről a munkacsoportban előadást tartottak: dr. Erdő János: „Istenországa: az egységes világ víziója és igazságértéke“; dr. Rezi Elek: „Az egységes viláért történő vallásközi együttműködés elemei és azok kötelessége“; Szász Ferenc: „Az egységes világ akadályai és kísérlet leküzdésünkre“.

2. „Vallásközi spiritualitás és az egységes világ“, vezetői: dr. Peter Gerlitz (Németország) és dr. Doris Hunter (USA), dr. Szabó Árpád képviselte egyházunkat és tartott előadást: „Imádság és elmélyülés“ címen.

3. „Béke, leszerelés és emberi jogok“, vezetői: George Cox (Anglia) és Nobuo Katsuyana (Japán) voltak.

4. „Mentsük meg Földünket“, vezetői: Jeremy Goring (Anglia) és Yoshitsugu Konno (Japán).

5. „Gazdaság: a javak elosztása (Kizsákmányolás vagy társadalmi igazságosság?), vezetői voltak: Natalie Gulbrandsen (USA) és Noboru Nakagaki (Japán).

Augusztus 1-én a munkacsoportok konklúzióit közös ülésen tárgyalta meg a nagygyűlés és azokat egyhangúlag, változtatás nélkül fogadta el, az előterjesztett zárónyilatkozással együtt.

A kongresszus munkálatainak eredményességét szolgálta a csoportos megbeszélés, ahol a résztvevők az IARF tagcsoportjainak életével és tevékenységével ismerkedtek meg. Nagy érdeklődés mutatkozott a közép- és kelet-európai tagegyházak iránt. Július 28-án dr. Kovács Lajos

és dr. Rezi Elek ismertették egyházunk helyzetét az 1989. decemberi események után. Ugyanazon a napon Lucie Meijer tartott vetítőképes előadást egyházunkról. Július 30-án dr. Rezi Elek az „Európai Ház” témakörű plenáris ülés keretében beszélt egyházunk helyzetéről és jövőbeni feladatairól.

Július 29-én került sor a kongresszusi istentiszteletre, melyen dr. Kovács Lajos püspök mondott egyházi beszédet a 8. Zsoltár alapján. Reggel és este a tagcsoportok képviselői istentiszteletet tartottak. Egyházunk képviselői július 30-án, hétfőn este végezték a szolgálatot, amelyen beszédet dr. Erdő János, imát dr. Szabó Árpád és bibliaolvasást dr. Rezi Elek tartott.

Az IARF „Albert Schweitzer emlékdíj”-at dr. Erdő Jánosnak nyújtották át július 28-án, az unitárius és szabadelvű keresztény eszmék odaadó szolgálatának elismeréseként. A kitüntetett válaszbeszédében találoan fejezte ki munkásságának célját: „Jobb egy szál gyertyát meggyújtani, mint átkozni a sötétséget”.

Az Unitárius Világszövetség közgyűlését augusztus 1-én tartotta meg. Targysorozatán szerepelt többek között Diether Gehrman főtitkár beszámolója a Világszövetség 1987—1990 közötti időszakban végzett munkájáról, a pénztáros jelentése az IARF anyagi helyzetéről és a választások.

A közgyűlés Diether Gehrman nyugalomba vonult főtitkárnak, munkássága elismeréseként, a tiszteletbeli főtitkári címet adományozta; a Chicago-i Meadville Lombard Teológiai Intézet pedig díszdoktori címmel tüntette ki. A közgyűlés új főtitkárnak dr. Robert Traer amerikai lelkeszt választotta meg.

Az 1990—1993. évekre a következő választások történtek: elnök: Jr. Punyabrata Roy Choudhury (India); alelnök: Natalie Gulbrandsen (USA); pénztáros: Roy Smith (Anglia). A közgyűlés megválasztotta a Világszövetség Vezető Tanácsát is, amelyben egyházunk részéről dr. Kovács Lajos püspök van jelen. Az egyházunkat megillető négy szavazati jogot a közgyűlésen dr. Kovács Lajos, dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád és dr. Rezi Elek gyakorolták.

A kongresszuson különböző egyházak és egyházi szervezetek képviselői is részt vettek. A Vatikánt Alfons Mappes pápai prelátus, az Egyházak Világtanácsát Dirk C. Mulder professzor (Hollandia), a Vallás és Béke Világkonferenciát dr. Homer Jack lelkeszt (USA), a Keresztény Békekonferenciát dr. Lubomir Mirejowsky (Csehszlovákia), a Keresztény Társadalmi Uniót dr. Jan Zaborowski (Lengyelország), a Nemzetközi Humanista és Etikai Uniót Alexandre M. Dées de Sterio (Luxemburg), a buddhista Brahma Kumaris Szervezetet Maureen Goodman (Anglia) és dr. Gisele Steimel (Németország) képviselték.

Általános megállapítást nyert, hogy a kongresszus munkálatai eredményesek voltak. A vallások közti együttműködés útjait, módjait, lehetőségeit tárgyilagosan és felelősen vizsgálták meg. Az új évezred küszöbén az emberiség problémái iránti törődés, gondoskodás jobban igényli a vallások együttműködését, mint bármikor. Isten velünk van e munkában, de munkatársi viszonyunkról megfélemedezni egy pillanatra sem szabad. Istenországa építői vagyunk, akiknek élete felett kívánatos, hogy így szóljon az isteni minősítés: „Jól van, jó és hű szolgám, a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután” (Mt 25,21). A résztvevők a többre-biztatás vállalására kötelezte el teológiai konferencia és kongresszus.

Dr. KOVÁCS LAJOS

MICSODA AZ EMBER, HOGY MEGEMLÉKEZEL RÓLA?*

Zsolt 8

Csupán nyolc hónap telt el azóta, hogy országunkban, Romániában végbement a forradalmi változás, amely unitárius egyházunkat és személyes életünket is mélyen érintette. A forradalom lefolyásával kapcsolatos képek és tudósítások a történelmi jelentőségű eseményről az egész világot részletesen tájékoztatták. A jelenlegi kongresszuson résztvevő unitárius küldöttség nagyobb számú, mint volt a legutóbbi kongresszusokon. Hálásak vagyunk a nagyszerű alkalomért, hogy a kongresszus folyamán kicserélhetjük tapasztalatainkat és tevékenyen hozzájárulhatunk a kongresszus programpontjaiban szereplő lényeges, időszerű kérdések megvitatásához és egy egységes állásfoglalás kialakításához. Az egyes tagcsoportok között fennálló bensőséges testvéri kapcsolat, amely évtizedekre nyúlik vissza, szellemi erőforrást jelentett számunkra a múltban, és meggyőződésünk szerint minden egyes tagcsoport számára jelenteni fog a jövőben is.

Kedves Testvéreim! Az a megtisztelő feladat ért, hogy a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadságnak Hágában, Hollandia fővárosában 1964-ben tartott ünnepélyes záróistentiszteletén a szószéki szolgálatot végeztem. Egyházi beszédem alapigéje ez volt: „Szükség néktek újonnan születetek“.

Most, huszonhat esztendő után, amikor ismét egybegyűltünk, megkérdezzük, hogy ennek a bibliai versnek hozzánk szóló időszerűsége megmaradt-e mind a mai napig? Világszövetségünknek újjá kell-e születnie, és ha igen, milyen mértékben, hogy feladatát az eddiginél még nagyobb mértékben betöltse? Ezekre a kérdésekre a 8. Zsoltár elemzése alapján próbálunk választ adni.

Világszövetségünk 1900-ban alakult. Létezése hosszú időszakában szüntelenül fejlődött. Nem csupán neve változott meg vagy alakult át, de szerkezetében és fő érdeklődésében is a különböző korok kívánalmai szerint lényeges változásokon ment át. 1969-ben megszűnt a Szabadelvű Kereszténység Nemzetközi Társulatának lenni. Ettől az időtől kezdve magába foglal nem-keresztény szervezeteket is, amelyek a szabadelvű szellem, a szüntelen szellemi reformáció szószólóinak vallják magukat és céljuk a szellemi és erkölcsi tökéletesedés fokozatos megközelítése.

---

* Elhangzott az IARF hamburgi kongresszusának ünnepi istentiszteletén, 1990. július 29-én.

A felolvasott alapige nem csupán a Bibliának, hanem a világirodalomnak is egyik igen értékes része, ha figyelembe vesszük, hogy két és félezer évvel ezelőtt íródott. Csodálatos világossággal tárgyal két alapvető fontosságú kérdést: az embernek Istenhez való viszonyát és az ember hivatását ezen a földön.

A Zsoltár ezeket a kérdéseket úgy oldja meg, hogy egyfelől felmutatja a „dicsőséggel és tisztességgel felruházott ember“ nagyságát, akit a teremtett lények közül egyedül áldott meg Isten élő, lángoló lélekkel, az értelem és a szellem világosságával, birtokolva valamit Isten hatalmából; aki uralkodik az állatokon és növényeken, a tenger halain, egyszóval a természet egészén. De másfelől, habár rendelkezik a világ minden gazdagságával, ugyanakkor el kell fogadnia korlátait is. Ez abban áll, hogy függ Istentől, aki mindenható és örökkévaló, ő maga azonban sem nem mindenható, sem nem örökkévaló. Élete csupán időleges; ki van szolgáltatva a halálnak és hosszabb vagy rövidebb idő elteltével mindent itt kell hagynia. A Zsoltár Isten diaszótésével kezdődik és végződik.

Tudjuk, hogy a zsoltárfírónak ez a felelete sokak részére, akik Világszövetségünkhöz tartoznak, de nem tekintik magukat keresztényeknek, vagy nem nevezik Istent a legfőbb valóságnak, nem kielégítő.

El kell azonban ismernünk és hangsúlyoznunk kell, hogy mi valóságos szervezet vagyunk, és valamiképpen meg kell oldanunk a végső lényvel kapcsolatos viszonyunkat. Máskülönben egyszerű erkölcsi közösséggé válnánk és nem volna jogunk arra, hogy magunkat vallásos embernek nevezzük. Összes tagcsoportjainknak, amelyek ebbe a kategóriába tartoznak, maguknak kell, saját hatáskörükön és érdeklődési körükön belül erre a kérdésre kielégítő vallásos választ adniok.

A zsoltárfíró második kérdése ez: „Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla és az embernek fia, hogy gondod van reá?“ Másszóval: micsoda az ember, aki a teremtés koronája nevezet megérdemli? Erre a kérdésre adott válaszuk teljesen világos. Szervezetünk fennállása óta mindig és mind a mai napig érdeklődésünk fő tárgya az ember, akinek dicsősége, célja, hivatása, sorsa és jövője mindig érdeklődésünk központjában állott, és amivel kapcsolatban tagcsoportjaink és a szervezetünkhöz tartozó egyes személyek is, kivétel nélkül mindnyájan meg-egyeznek.

Es ebben a tekintetben csodálatos, nagyszerű hagyománnyal rendelkezünk. Nemes megalégedéssel mondhatjuk, hogy szervezetünk minden időben az emberiség erkölcsi felelősségét hangoztatta: mindig azoknak a kiváló embereknek az oldalán állott, akik az emberiség jövője szempontjából döntő jelentőségű szellemi mozgalmaknak, mint a 15. és 16. századi reneszánsz, a humanizmus, a radikális reformáció, valamint a 17. és 18. századi felvilágosodás lángoló lelkületű szószólói voltak, akik prófétai lelkesedéssel és megingathatatlan következetességgel a lelkiismereti szabadságnak, a szellem felszabadulásának, a társadalmi fejlődésnek, az igazság és békeség megvalósulásának szent ügyét utolsó lehetőségig hős lélekkel, ha kellett életük feláldozásával is teljes hűséggel szolgálták.

Nemes öntudattal tehetünk tanúbizonyságot arról, hogy Világszervezetünk létezésének minden időszakában az emberiség előhaladását jelentő eszmék öntudatos zászlóhordozója volt, hogy mi, Világszövetségünk tagjai következetesen küzdöttünk minden szűkkörűség, merev dogmatiz-

mus ellen, amelyek hosszú időn át akadályozták, és mind a mai napig akadályozzák az emberiség szellemi fejlődését; hogy nemes küzdelmet folytattunk a rabszolgaság felszámolásáért, a nők egyenjogúságának elismeréséért, minden nép és minden ember szabadságáért, akik el voltak vagy még mindig el vannak nyomva; tiltakoztunk az embertelen vietnámi háború folytatásáért, hangoztattuk a javak egyenlő elosztásának szükségességét; imádkoztunk és harcoltunk a világ minden részén megvalósuló békéért. Nem szüntünk meg hangsúlyozni, hogy soha, semmi körülmények között nem lehet feladatunk az embertársaink feletti tirannizmus alkalmazása háború, vérontás, kegyetlenség vagy az erőszak bármilyen formájában; hogy minden vitatott kérdésünket tárgyalások útján kell megoldanunk; hogy az ember csak akkor válik a teremtés koronájává és csak akkor lesz méltó az ember nevezetre, ha felfedezi és becsüli embertársában a felebarátot, a testvért, az embert; ha családja, egyháza, szülőföldje és közössége iránti nemes felelősségtudattal igyekszik mindennapi kötelességeit az evangélium kettős nagy parancsolata második követelményének a szellemében gyakorolni: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.“

Mindnyájan tudjuk, hogy nem könnyű méltósággal és felelősséggel teljes életet élni. Túl sok a kísértés; az élet terhei súlyosak, és mi újra meg újra gyengékné, erőtelenekné bizonyulunk, amikor emberi méltóságunkról kell tanúbizonyságot tennünk. Újra meg újra alácsúszunk az erkölcsi magaslatokról az erkölcsi alacsonyok mélységeibe és képtelenek vagyunk emberhez méltó életet élni. De optimistáknak kell lennünk. Hinnünk kell, hogy nincs teljesen, véglegesen elveszett ember; hogy az embernek megvan a képessége, hogy erős akarattal, a legnagyobb mélységekből is kiemelkedve, megújuljon, lélekben újjászülessen. Meg vagyunk győződve, hogy mi a helyes úton járunk; hisszük, hogy az emberiség, sok akadály és visszaesés ellenére, fokozatosan, lépésről lépésre mégiscsak közelebb kerül a tiszta, eszményi élethez, Isten országához.

Kedves Testvéreim! Újra meg újra meg kell tanulnunk, hogy csak az a férfi vagy az a nő nevezheti magát a szó igazi értelmében embernek, aki a legmagasabb erkölcsi parancsolatok gyakorlásával igyekszik emberi méltóságáról újra meg újra tanúbizonyságot tenni. Készen kell lennünk az állandó lelki, szellemi újjászületésre. Rá kell eszmélnünk, hogy a múlt, a hagyományok, mint az ihletés fő forrásai kötnek ugyan, de nem minden tekintetben. Elég erőseknek kell lennünk, hogy megszabaduljunk mindentől, ami időszerűtlenné vált, és szellemi, értelmi előhaladásunkban akadályoz. Tudatában kell lennünk annak, hogy az anyagi javak szükségesek ugyan, de létezésünk értelmét nem alkotják. Különbséget kell tennünk a lényeges és lényegtelen dolgok között. Tudatosítanunk kell önmagunkban, hogy a láthatatlan, kézzel meg nem fogható, de életünk lényegét alkotó teremtő erők, mint a szeretet, békesség, jószág, igazságosság, jóakarát és megbocsátás a valódi értékek. Ezért azoknak kell mindennapi életünket irányítaniok. Meg kell éreznünk, hogy mi, Világszervezetünk tagjai egymáshoz tartozunk. Ezért az a feladatunk, hogy együtt munkálkodjunk, egymást becsüljük és szeressük, hogy az igazi ember, a teremtés koronája nevezetre méltóknak találjassunk. Amen.

SOK TAG VAN UGYAN, DE EGY TEST*

1Kor 12,20

Pál apostol a Korintus városi keresztény gyülekezetet második misziói útja során, ott tartózkodásának hosszabb ideje alatt alapította. Néhány évvel később a gyülekezetben sok megoldásra váró kérdés merült fel. Ezért adott a Bibliában olvasható nagyszerű levelében a gyülekezetnek olyan utasításokat, amelyek ma, közel kétezer esztendő múltán is nagy bölcsességről és végtelen szeretetről tanúskodnak.

Ebben a levélben az apostol összehasonlítást tett az általa alapított és fokozatosan erősödő többi gyülekezetek között és hangsúlyozta, hogy számos gyülekezet van ugyan, de azok mind ugyanazon egy test alkotórészei és mind egymáshoz tartoznak.

Amit Pál apostol mondott, érvényes ma is. Ha sok vonatkozásban különböznek is egymástól a vallásfelekezetek, a Lélek ereje mindnyájukat egybekapcsolja. Mert amint alapigénk mondja, sok tag van ugyan, de egy test.

Pál apostol ezzel a kérdéssel kapcsolatban a korintusi gyülekezetnek ezt írta: „A szem nem mondhatja a kéznek vagy a fej a lábnak: semmi szükségem nincs reád.“ Ellenkezőleg, az apostol jelfogása szerint a testnek azok a részei, amelyek a legerőtlenebbnek látszanak, szintén nélkülözhetetlenek, és amelyeket a test legtisztességtelenebb tagjainak tartunk, azoknak nagyobb tisztességet kell tulajdonítanunk.

Az apostol így folytatja: Isten szerkesztette egybe a testet, az alábbvalónak nagyobb tisztességet adván, hogy ne legyen meghasonlás a testben, hanem ugyanazon mértékben gondoskodjanak egymásról a tagok. És ha szenved egy tag, együtt szenvednek a tagok mind, ha pedig tisztesség éri az egyik tagot, vele együtt örülnek a tagok mind.

A mai napon én, feleségemmel, Carrollal együtt nagy örömmel és mély meghatottsággal veszek részt ezen az istentiszteleten. A gyülekezet lelkésze megtisztelt minket meghívásával és szerető figyelmességével, és mi, a szó legszentebb értelmében, mint egy nagy családnak a tagjai, itt ma köztetek itthon érezzük magunkat. Hivatalos és személyes baráti üdvözléseket hoztunk magunkkal mindazoknak a hittestvéreinknek a részéről, akik az angliai unitárius egyházhoz tartoznak. Mi angol unitáriusok többi testvéreinkkel együtt szerte a világon egy testet, egyetlen nagy lelki, szellemi, vallási közösséget alkotunk.

El szeretném mondani, hogy feleségem és én azóta, hogy három esztendővel ezelőtt az erdélyi unitárius egyház több gyülekezetében látogatást tettünk, itt élő unitárius testvéreinkkel együtt szenvedtünk. Szendőtünk, amikor a televízió és rádió híradásain keresztül azokról a szörnyű tervekről értesültünk, amelyek otthonaitokat és egyházaitokat veszélyeztették és a szerető lélekközösségeket szét akarták tépni; szen-

---

* Elhangzott augusztus 26-án a dicsőszentmártoni templomban tartott istentiszteleten; fordította dr. Kovács Lajos.

vedtünk és aggódtunk szellemi és valláserkölcsi értékeitek megmaradásáért; aggódva értesültünk arról, hogy anyagi vonatkozásban mennyire kellett olyan dolgokat nélkülöznotök, amelyek Angliában természetes, minden embernek szóló valóságok; szenvedtünk, amikor tehetetleneknek éreztük magunkat a pusztítás hullámainak közeledő veszélyeivel szemben.

Ugyanakkor politikai és emberieségi mivoltunkban minden időben igyekeztünk a világ következményére hatást gyakorolnunk. Elsősorban azonban szívünkkel, gondolatainkkal és imádságainkkal éreztük magunkat hozzátok közel. Az utóbbi években meghatódott érzésekkel idéztük újra meg újra emlékezetünkbe azt a melegséget és őszinte vendégszeretetet, amelyet 1987-ben több gyülekezet meglátogatásakor unitárius testvéreink részéről élveztünk. Nem kellett a különböző helyeken készített fényképeket elővennünk, hogy lelki szemeink elé idézzük azoknak a férfiaknak, asszonyoknak, fiúknak és leányoknak meleg tekintetét, akikkel végtelenül nagy örömeinkre találkozhattunk. Újra meg újra átéreztük és átéltük azokat a szívből fakadt öleléseket, amelyeket egymással válthattunk.

Feleségem újra meg újra meghatottan emlékezik arra a nagyszerű érzésre, ami őt a magyarszováti hegyen épült templomban megragadta, amikor én a gyülekezetnek a szószékről az evangéliumot hirdettem. Megrendülten értesültünk arról, hogy a buzgó falusi gyülekezet tagjainak egy jó része azon a hétköznapi estén a mezőről egyenesen Isten házába jött, hogy jelenlétével minket megtiszteljen és áhítatos lélekkel hallgassa az ajkaimról feléjük hangzó evangéliumi örömmüzenetet. Egy asszony istentisztelet egész ideje alatt feleségem kezeit szorongatta, könnyek között hallgatva a szeretet, békesség és reménység evangéliumi szavait. Feleségem nem beszélt magyarul, az asszony nem beszélt angolul, de áthatolt, szavakon és nyelveken túl egy kimondhatatlan, áldott közösségi érzés. Feleségemet a legmagasabb és legszentebb vallásos hangulat ragadta meg. Nyilvánvalóvá lett, hogy az Isten országa bennünk, közöttünk van és hogy azt időnként nem is kell keresnünk. Mert amikor szívünk valóban megnyílik a hit és szeretet isteni ajándékának a befogadására, mélyen, őszintén, valóságosan megtapasztaljuk az egymáshoz, egy áldott lelki közösséghez való tartozásunk áldott valóságát, azt, hogy mi mindnyájan egy testnek vagyunk a tagjai.

Feleségemmel együtt már akkor tudtuk, hogy Erdélybe újra visszatérünk, mihelyt az lehetségessé válik, különösképpen akkor, amikor az éter hullámain keresztül annyi mindent láttunk, hallottunk és olvastunk a múlt év decemberében végbement, szinte hihetetlennek tűnt romániai forradalomról, amely más kelet-európai országokban és a Szovjetunióban is végbement. Ezek az egyedülálló történelmi események annak nagyszerű bizonyosságai, hogy az emberiség életében az emberi lélek és szellem előbb vagy utóbb mindig diadalmaskodik.

Újra bizonyossá vált, hogy a lélektelen, kegyetlen politikai rendszerek előbb vagy utóbb megsemmisülnek; hogy az elnyomásnak és kegyetlenségnek egyszer meg kell szünnie; hogy a jónak a rossz felett győznie kell; hogy el kell jönnie annak az időnek, amikor a világot a szeretet és békesség szelleme újjá fogja teremteni. Ez pedig kizárólag rajtunk, embereken múlik.

És íme, ismét itt vagyunk közöttetek. Ez az én harmadik erdélyi látogatásom, a feleségemé a második. És szavakban megfelelő módon **ki** nem fejezhető az az érzés, az az örömteli, mámoros hangulat és a meg-

hatódottságnak az a mélysége, amely minket fogva tart. Még ha képes is volnék a ti anyanyelveteken beszélni, amit megtenni sajnos nem tudok, nem hiszem, hogy találhatnék szavakat a magyar nyelv szótárában, amely legbensőbb érzéseinknek megfelelő módon kifejezést tudna adni. De úgy érzem, hogy a szív beszéde, amelyetől nem függnék a kimondott szavak, tekintetünkéből kisugárzik felétek.

És végül egy személyes vonatkozást szeretnék még elmondani. Amióta feleségemmel együtt veletek, erdélyi unitáriusokkal 1987-ben együtt voltunk, először váltunk nagyszülőkké. Unokánk, Sámuel húsz hónapos és az ő jövetele életünknek az eddiginél mélyebb éretelmet adott. Amiképpen el tudjátok képzelni, hogy mennyire szeretjük őt és rajongunk érte, az ő születése is pontosan 2 hónappal a romániai forradalom után, segített minket abban, hogy a világ szebb, békésebb, áldottabb jövőjének a képét lélekben megrajzoljuk és gondolatban átéljük azt a valódi családi, emberi kapcsolatot, amely minket a világ minden emberével egybeköt.

Feleségemmel együtt gyakran idézzük a nagy észak-amerikai unitárius költőnek, tanítónak és lelkésznek, Sophia Lyonnak szavait:

„Minden éjszaka, amikor gyermek születik, szent éjszaka,
Az éneklésnek ideje, az imádkozásnak ideje,

Mert az új teremtményben az ég és a föld kapcsolódott egygyé.“

Valóban. Minden pillanat, amikor gyermek születik, a szentség áldott pillanata. Minden gyermek a szeretet és reménység jelképe, az ég és a föld együttes üzenete, csodálatos ajándéka annak a valóságnak, amit Pál apostol így fejezett ki: mi mind egy test vagyunk; mi mind egymáshoz tartozunk.

Ti és mi, mindannyian soha ne szűnjünk meg prófétái, misszionáriusai, szószólói lenni a szeretet és megértés, az igazság és szeretet világa építésének. Legyenek gyermekeink és unokáink az ősi gazdag örökség boldog továbbhordozói. Mi magunk, kivétel nélkül mindannyian hordozzuk drága eszményét annak, amivé válnunk kell. A gondviselő egy Isten ebben a nemes törekvésünkben legyen, maradjon velünk. Irányítsa lépteinket, áldja és szentelje meg életünket. Ámen.

SIMÉN DOMOKOS

LÉGY KENYÉR!

1Móz 3,17b,19

A teremtés-elbeszélés záró jelenete az emberré minősítés nyitánya is. A kemény szavak büntetésként kopognak. Ádám és Éva bűne miatt Isten kiúzi őket a jólét terített paradicsomából és szétszórja a föld termékeny és terméketlen kenyérkeresetére. „Fáradságos munkával élj belőle... Orcád veritékével egyed a te kenyeredet.“ Másként mondva, rá-

szabadítja az embert, aki testének felépítésében ugyanolyan anyag, mint a „teremtett világ“, — a természetre, a földre. A porból lett embernek a porból kell kenyeret készítenie ezután minden áron. Mivel a kenyér munkája nehéz, az elfogyasztása könnyű — és mindenkinek aki él, ennie kell, — ez azt eredményezte, hogy az ember megfélelmezett magáról, lelki lényéről és személyiségéről és a föld rendjét, egyensúlyát veszélyezteté tette. Nem akarok most arról beszélni, hogy a levegő és a víz szennyeződése, a kihalt állatok és növények fajtái valóban mint-ha legendabeli átok beteljesülését elevenítenék meg: jaj lett a földnek az ember miatt. A bibliai első pár emberének új és nehéz életében a kenyér volt az első arasz mérföldköve. A fejlődés első bizonyítványa. Isten ígérete, az ember munkája a kenyér. Hogy azzá lehessen, szüksége van Isten áldására, úgy a kenyérnek, mint az embernek.

Az ember araszos életében a legfőbb gondot a kenyér okozza. Kenyér evők-fogyasztók vagyunk. Fáradságos munkával élünk; a test, az anyag kifárad az örökös verejték hullatásában. Azt mondják, hogy a földműves ember újjászüli magát a kenyérben. Ő teheti, mondd te, mert a kezén keresztül folyik a kenyérré levés valósága. Te, aki üzletből veszed a verejtékkemencében sült kenyeret, aki gyárban, irodában, üzletben dolgozol, te, a modern ember, a kenyér valóságától elszakadtál. Számodra pénzzé lett a kenyér, úgy tudod, hogy csak fáradság verejtékét érzed benne, de az Isten áldására ízetlenné válik tudatod. Ez korod egyik nagy alapvető tévedése.

Az asztalodon lévő kenyér az, amiért őseink egyik kezükben a karddal, a másikban az ekeszarvával, fáradságos munkával és önvédelemmel, verejtékkel és vérrel biztosították életlehetőségedet. Meg is tudják becsülni azt. Annyira megbecsülték, hogy az élet minden idejében jelképpé magasztosították azt. Ezt a jelképet anyanyelvünkben őrizzük. A gyermekre mondjuk, hogy kenyérpusztító. Elsőosztályos gyermekével már így dicsekszik a szülő: kenyeret tanul. Az ifjú kenyérkeresetre indul, amikor munkába megy, ha csak egy hamubasült pogácsával is. A veszekedőket így jellemezzük; kenyértörésig mentek. A bajban és szenvedésben élők kenyeres pajtások. A munkába álló ember kenyérbe esik. Az idősek megették a kenyérük javát. A meghaltaknak elfogyott a kenyérük. Azután mondjuk, hogy van könnyű és nehéz, édes és keserű, fehér és fekete kenyérsorsú ember. Az élet, a megélhetőség jelképe is a kenyér. Egyetemes jelkép. Jézus is önmaga jelképévé választotta a kenyeret az utolsó vacsorán. Bizony a kenyér a legegységesebb emberi jelkép. A tiéd, a miénk és minden emberé, mert Istennek egysütetű kenyerei vagyunk.

Kenyérvoltunk nemcsak akkor mutatkozik meg, mikor a két kezünkkel valamit teszünk, amikor valakiért valahová elmegyünk; nem csak az ajándékozásban, a segítségben, hanem a tettben lesz láthatóvá ez, és az azt irányító szándékban, a lélekben, érzésvilágunkban. Igaz, hogy évente milliók halnak kenyér nélkül, étlen, és igaz az is, hogy sokkal többen szenvednek azért, mert az ember, vagy az emberiség nem tud lelki kenyér is lenni. Erről beszél az emberi könny, sírás, egyedülvalóság, a sok megértetlen lélek, szeretetlen sors, segítség és jóakarathoz való nélkülös panasz. Ezért szenved az ember, mert mindezek következménye az embert, a világot, az életet a halálba sodorhatják — a mi életünket —, s akkor kenyér sem lesz és az sem, aki megegye azt. Ahogy a test

dolgaival, a kenyérral törődünk, ugyanúgy kell a lélek dolgaival is foglalkoznunk. Még nem hallottam azt, hogy bár fele annyi időt töltött volna valaki naponta a lelkével való foglalkozással, mint amennyit a kenyér miatt tett. A mindennapi kenyereinken siratjuk, lelkünk kenyérével keveset törődünk, pedig kell a lelki kenyereinken naponta gyermekeinknek, szüleinknek, embertársainknak, sorstársainknak, ismerősöknek és ismeretleneknek. Kell a lelki kenyér az embernek. Te kellesz az embertársadnak, aki tudod azt, hogy milyen ajándéka Istennek a kenyér, de tudod azt is, hogy mit ér, mi az értéke a kenyérnek. Csak az ilyen ember tud valóban kenyér lenni. A történelem tanúsága szerint a francia forradalom Lajos királya az ablaka alatt kenyeret követelő népet nem értette. Miért tüntet a nép? — kérdezte. Nincs kenyere, világosították fel a királyt. Ha nincs kenyere, miért nem eszik kalácsot? — kérdezte a kenyér ügyekben járattan király. Nem is tudott egy falás kenyér lenni.

Akit a kenyér mentett meg a haláltól, az tudja annak értékét. Az egyik tatárjárás alkalmával a homoródalmási barlangba húzódott be a Homoród és a Vargyas vidékének népe. A vízmedertől a 20—30 m magas barlangszájban forró mésszel rakott kőfal őrizte a népet. A tatárok látván, hogy bármennyien is vannak, nem tudják elfoglalni ezt a vaslángot, elhatározták, hogy kiéheztetik a népet. Maguk a környékre szétomlottak portyázni, zsákmányt szerezni, le a gazdag szász falvakig. Végül hiába mentek bármilyen messze, mert mindenütt csak a felégett, kipusztított falvak üszkös fala és az útszálon heverő megölt emberek teteme fogadta. Éhezni kezdtek a tatárok. A barlangokban is nagy lett az éhség. Vagyont ért egy maréknyi liszt. Ekkor egy vén leány, aki a mindennapi lisztjéből mindig egy keveset félretett, összeseperte a tartalék lisztjét, összekeverte finom hamuval, összegyúrta és egy nagy kenyeret sütött belőle. Egy magas póznára tűzte, kiállt a barlang ablakába, a tatárok felé tartotta a hatalmas, fehérnek látszó kenyeret és dicsőkedve így kiáltott fel hozzuk: „Tatárok, míg ti éheztetek, lássátok, hogy mi mekkora és milyen kenyeret eszünk!“... A tatárok, békét hagyva a népnek, elvonultak. Az a póznára tűzött kenyér mentette meg a barlanglakó székelyeket a tatár rabságtól és a haláltól. A vidéken a legnagyobb becsülete azóta is a kenyérnek van.

A kenyér értékét tudni kell. Aki ismeri azt, annak nem kell magyarázni azt, hogy a kenyér nem érték, hanem ajándék. Isten ajándéka, amit ad jókedvűből, gondviseléséből. Dolgozni kell érte, egészségben és betegségben egyaránt, de abból azután csak úgy lesz kenyér, ha Isten áldást ad az emberi fáradság után. Igazat látott a magyar közmondás: „Emberé a munka, Istené az áldás.“ Az ember sok mindent tud, még a távoli csillagok aranyának és ezüstnek látszó porával is megtöltheti zsebet, tarisznyáját, de nem tud egyetlen szem csíráképes, szárbaszökő, kalászttermő búzaszemet sem létrehozni, teremteni. Azt kapja! Az ajándék, Isten gondviselésének és jóságának felénk nyújtott ajándéka.

Még a kutyát is arra neveljük, hogy a maga kutyamódján köszönje meg, hálálja meg azt, amit adunk neki. Hálátlan kutyát nem tart az ember. Mennyivel inkább kell hálát éreznie az embernek Isten iránt. Mennyivel többet kap az ember Istentől, mint a kutya. Tud gondolkozni, itélni és megítélni. Ezért is vagyunk büszkéek az eszünkre. Lásd meg hát értelemmel, hogy minden áldás Istentől van. Csak Ő tud áldást adni, az ember csak a készből ad, a meglévőből.

Ha értelméd arra kényszerít, hogy Isten után volt kenyered, egészséged, munkád, áldásod, akkor szeresd úgy Istent, hogy érzésvilágodban hálát érezz iránta. A megajándékozottak hálája soha vissza nem fizethető adósság emberi viszonylatainkban. Istent érző hitünkben is a lélek adóssága.

Ha eddig érik gondolatod és érzelmi világod telt kalásza, kenyér, a legjobb útitárs lehetsz embertársaid számára. Kenyérre örül-süt az élet. Családodban az egy kenyéren élők között megerősödik benned az összetartozandóság érzése. Közösséget tápláló, fenntartó kenyere tudsz lenni nemcsak a másnak, hanem kenyérvoltoddal a holnapot is táplá-lod, biztosítod.

Seperd össze hát azt a pár maréknyi hit-lisztedet barlang-lelked-ből, süss belőle másokat is megmentő, szabadító kenyeret, s mutasd meg mindenkinek, kiáltásad cselekedeteiddel: Ide nézzetek emberek! A hívó lelkek ilyen kenyeret esznek; hálával süttött, mindenkit tápláló, lélek-kenyeret. Kínáld magad kenyérnek, hogy ne legyen éhező ezen a föld-dön, mert a lélek kenyéréhez nem hektárok, hanem Istenben bízó lel-kek kellene. Hálás lelkek, emberek. Ámen.

ISTEN KÖVETEI

Ef 6,19/b—20/a

Az efézusi levél is arról tesz bizonyosságot, hogy Pál apostol a jézusi evangélium igazságának a szolgálatába állította életét, szabadságát, ide-jét és tehetségét. Mivel nem ismerjük a maga teljes egészében ezt a páli életet, hiszen csak töredékes részeiben maradt ránk leveleiben munkássága, ezért önvallomás értékű leveleiből csak következtetni tudunk arra az erőfeszítésre, amit az apostol tett azért, hogy bátorsággal ismertethesse az evangélium titkait. Sikerének egyik titka az volt, hogy „bátorsággal“ szólt, írt, egyszóval apostolkodott. Azzal a bátorsággal, amely mögött ott állt a meggyőződés igazsága, az igazság meggyőző ereje, az a felelősségérzet, hogy élete és munkássága a jézusi evangé-lium tükröre, ha „homályos“ a látása is sokszor. Tudta a testi és lelki láncok közt, a börtönben, megvesszőztetésekor, a hajót roncsoló vihar-ban azt, hogy nem önmagáért, a saját érdekéért cselekszik, hanem Isten akarata szerint az evangéliumot, Isten szándékát képviseli. Érezte, hogy követségben van, követséget vállalt a damaszkuszi úton való elindítá-sával. Nyílt követségéről leveleiből is meggyőződhetünk, mert vall meg-biztatásáról, arról, hogy kit szolgál, kinek a képében jár — ahogy a régiek kifejezték: kinek a szelleme tanító szava, kinek a titkát ismerteti nagy bátorsággal, egyszóval vall arról, hogy kinek a követeként jár városról városra, embertől-emberig, földrészről földrészre. Ennek a követségnek a betöltését, becsületes elvégzését tükrözi Pál apostol élete.

Munkásságának jelzője a bátorság, meghatározása követi mivoltá-ban, tudatában válik érthetővé. Hogy érthetővé váljon, menjünk köze-lebb ahhoz, ami a követség szó mögött zsúfolódik.

A követség, megbízatás vállalást jelent. Küldetést. A próféta vallo-másában válik érthetővé, aki bátorságot érzett arra, hogy Isten küldé-tését vállalja, és így szóljon: „Ímhol vagyok Uram, küldjél el engem“.

A követség bátorságot jelent. Nyúlászívú, gyáva embert nem küldtek még talán soha követségbe, mert az eleve a megbízatás csődjét jelentené.

A követség eszességet igényel, mely alapján nyilvánvalóvá válik az elküldő igazsága. Az eszesség neme jelent ravaszágot is.

A követség veszélyt és veszélyvállalást jelent. Az unitárius Sárosi János, amikor a fejedelem a török császárhoz küldte követségbe, veszedelmet sejtve e küldetésben, megírta végrendeletét és úgy indult el. Nem volt oktan aggodalma, mert a konstantinápolyi Héttorony börtönének iromba kövein még székely róvásírással is fel volt vésve a követek sorsának veszélye, a bebörtönzés vagy a kivégzés lehetősége.

A követség hűséget jelent a küldetés végéig, a halálig vagy a halál veszedelmén keresztül is. A híres Kinizsi Pál, amikor Mátyás király a szultánhoz akarta küldeni követségbe, azért aggodalmaskodott, hogy fejét veszik. Így vigasztalta tréfásan a nagy király: „Hagyd el Palkó, mert ha levágatja a szultán a fejedet, én több ezer török fejét fogom ezért cserébe leütni.” A küldetésbe, követségbe menők lelkivilágára jellemzően válaszolt Kinizsi Pál Mátyás királynak: „Az meglehet, uram, de egyetlen török fő sem fog úgy találni a nyakamra, mint az enyém, a Palkóé.”

A követ nem nézheti a maga hasznát és érdekét, mindenben nem cselekedheti a maga akaratát, mert a megbízatás kényszerével elküldőjének akaratára és utasítására szerint cselekszik. Egyszóval meg van a követi utasítása, programja, amelynek teljesítéséről urának be kell számolnia visszatértekor. Végül jutalmat vagy büntetést kap, aszerint, amint eljárt küldője megbízatásában. Nem ezért a remélt jutalomért cselekszik, hanem az elküldője tisztességéért, az ügye iránti igazságáért és megbecsüléséért.

A fentiek alapján nyugodt szívvel elmondhatjuk, hogy Pál apostol Jézus követe volt. Nemcsak annak vallja magát, hanem mi is annak ismerjük, követségét tisztességgel betöltötte, komolyan vette. Komolyan vette azért is, mert tudta, meg volt győződve, hogy Jézust Isten küldötte el, mint a prófétákat, csak egyetemesebb emberi üzenettel.

Mi tudjuk, hogy Isten küld követet az emberiséghez, aki értelmet ad az elmének, érzelmi tartalmat a szívnek, hogy akaratot szüljön az ember. Isten létének követe az első hóvirág s az első hópehely, az életet adó napsugár és a lét, az élet, a világ naponkénti tudatunkig eljutó követsége. Az ember és az emberi élet is. Isten követét látom bölcsőmben és eljövendő koporsómban, a naponkénti kenyerebben és egészségemben, gyermekem mosolyában és édesanyám szeretetében.

Isten követét látom Serveto Mihályban még a genfi máglya fellobbanó fénye előtt is, Luther Mártonban vagy Dávid Ferenc életében és szellemében a dévai várbörtön után is, és minden úgy élt emberi sorsban, amelyből Isten üzenetét, jószándékát olvashatom ki. Kiolvashatom, mert nyilvánvalóan látszik minden szavukból és cselekedetükből, hogy tudták kinek a követeként éltek küldetésük. Hivatás volt az életük, Isten szolgálatában, öntudatos követként éltek.

Eletük nagy titka az volt, hogy felismerték hivatásukat, érezték, hogy nagy dolgok követségét bízták rájuk az Isten. Minden helyzetben bátran cselekedték a rájuk bízott isteni akarat követségének minden napos hivatását, mint Jézus, Pál apostol és megszámlálhatatlanul sokan.

Isten követeit az emberhez küldi el. Az igaz követekben Isten szól, él, cselekszik, egyszerűen szemléltetve közli akaratát. Példát mutat.

Az ember, mint hitünk szerint Isten munkatársa, Isten követe ebben az életben. Ő küldött el, amikor akaratából születünk. Ő adott okos értelmet, szabad akaratot, lelkiismeretet, szeretetet és hitet, hogy mint az Ő követei itt e földi létben, Őt és az embert szolgáljuk. Megbízásunk egy egész életre szól. Úgy kellene élnünk, mint Isten követei, mert az a legfontosabb megbízásunk, feladatunk, foglalkozásunk és hivatásunk, hogy emberek legyünk.

Időnként összetévesztjük hivatásunkat szakmai foglalkozásunkkal. Többre tartjuk sokszor foglalkozásunkat, mint emberi mivoltunkat. Isten nem azt veszi számba követségünk végső visszavonásakor, hogy milyen orvos vagy professzor, mérnök vagy technikus, munkás vagy földműves, tisztviselő vagy iparos voltál itt, hanem azt, hogy mindezeken keresztül, vagy ettől eltekintve, milyen ember voltál, milyen követe. Hogy szolgáltad ügyét? Milyen gyermek, ifjú, felnőtt, szülő, testvér, barát, felebarát vagyis milyen ember voltál.

Követségünk kötelessége az, hogy bátorsággal és következetesen úgy éljünk, hogy nyilvánvalóvá váljon egész életünkben, minél gyakoribb példák alapján, hogy mi az evangéliumnak, Jézusnak vagyunk a követői. A mosoly, a jó szó, a szívesség, a megbecsülés, a szeretetben teljesedő jóság, az igazság keresése, hűségünk és tisztességünk mind követségünk megbízása, Istenben is meglévő tulajdonságok, melyeknek szolgálatára, követésére vagyunk elhíva. Ezt kell cselekednünk, mert Istent mi is képviseljük itt e földi létben.

Követői vagyunk a szülőfalunak, az otthoni temetőnek, melybe múltunkkal gyökerezünk, anyaszentegyházunk, anyanyelvünknek, édesapánknak és édesanyánknak, s ki tudná még felsorolni, hogy a követés fogalmának ajtója mögött hány megbízásunk sűrűsödik.

A mai diplomataknak, követeknek először be kell mutatniok az illető országban megbízó levelüket, s csak azután fogadják el őket. Először mindig nekünk kell megmutatnunk a magunk hitét, cselekedetét, hogy a még kicsinyhitűbbekben kicsírázhasson és felnőhessen az a tudatos felismerés, hogy nekünk bátorsággal kell teljesítenünk emberi kötelességeinket, cselekednünk az evangéliumot megélők boldogságának a titkát, mert ezekben viselünk követséget Istentől emberig. Ámen.

PÁLFI DÉNES

KINCSÖRZÉS, SZENTLÉLEK ÁLTAL*

2Tim 1,14

Mennyi mindenre kell vigyáznunk, mennyi mindent meg kell őriznünk életünk folyamán.

Vigyáznunk kell mindenekelőtt önmagunkra, s ezt — mindamellet, hogy sokszor elhangzik szeretteink ajkán a „vigyázz magadra!“ figyelmeztetés — jól tudjuk és tesszük.

* Elhangzott Kövenden, 1990. szeptember 1—2. napjain tartott köri közgyűlési istentiszteleten.

De vigyáznunk, örködnünk kell gyermekeink játéka, hitvesünk boldogsága, családunk békessége felett, s nem egy esetben bízzák ránk emberi közösségek felelősségteljes vigyázását, őrzését is.

A vigyázás, az őrzés feladatának fontosságára figyelve válik időszerűvé Pál apostol felhívása is: „A rád bízott drága kincset őrizd meg a bennünk lakozó Szentlélek által“.

Hogy milyen drága kincsről beszél az apostol, ezen nem kell sokat töprengeni: Jézus evangéliumáról, az Isten és ember iránti szeretetről, unitárius keresztény hitünkről, anyaszentegyházunk értékeiről van szó. Ezt hagyták, bízták reánk: Isten, Jézus, az apostolok, áldozatot hozó elődeink, s mellé a nagy feladatot, hogy mindezeket megőrizzük és továbbadjuk az utánunk következőknek.

Lehet, hogy mindez világos előttünk, s mégis kikíváncozik belőlünk a nagy kérdés: **Hogyan őrizzük meg a ránk bízott drága kincseket: Jézus evangéliumát, hitünket, egyházunk értékeit?** Pál apostol erre is megadja a feleletet: a bennünk lakozó szentlélek által.

Mi a szentlélek? Aki konfirmált, tudja: „A szentlélek Istennek ereje és jóra való segítsége, mely az értelmet világosítja, a szívet tisztítja, az akaratot erősíti.“ (86. kérdés) Ez a csodálatos erő mindenütt ott van, hat és munkál, áldott „életáram fűben, fában, virágban“, és az emberi lélekben is. De csak az olyan lélekben, mely alázatosan, szeretettel kitárulkozik előtte. Otthona, hatótere csak az az emberi lélek, mely tisztaságával, őszinteségével, Isten iránti vágyával méltó befogadására. Milyen szépen jut ez kifejezésre 1631-ben öntött bethlenszentmiklósi nagyharangon: „Szeressétek az igazságot, kik ítéletek a földet, (...) mert a rossz lélekbe nem megy be Isten bölcsessége“. Ime, ezért kell őriznünk, mint drága kincset mindenképp Istentől kapott lelkünket, hogy „bölcességének“ hajlékává, a szentlélek templomává, a jézusi értékek hordozójává lehessen.

Sajnos, sokan, nem törődnek lelkük szépségével, tisztaságával. Az ilyenekhez szól a nagy erdélyi politikus és író, a mély vallásosságú Bethlen Miklós Önéletrírásában: „... aki korpa közé teszi magát, megesszik a disznók. Jaj, miért teszed hát a lelkedet, magadot korpa közé? Orcádot, kezedet, szép köntösödet, csak egy hitván sárga vagy veres új csizmád, (...) félted a sártól, mocsoktól, de nem a lelkedet. **Miért?** Azért, mert nem tudod szépségét“. A lelkük szépségére nem vigyáznak nem érezhetik a szentlélek megújító erejét, s nem őrizhetik meg a rájuk bízott értékeket sem.

Pedig hogy mennyire szükségünk van Isten szentlelkének értelmet világosító, szívet tisztító és akaratot erősítő megnyilatkozására, azt a ránk bízottak fontossága bizonyítja. Hisz a ránk bízott drága kincs, amit mint szemünk fényét kell megőriznünk, a jézusi evangélium, amelyet unitárius keresztény vallásunk hordoz és tisztán hirdet. Aki egyszer ezt megismerte a maga teljességében és tisztaságában, soha el nem hagyja.

Néhány hónappal ezelőtt Jehova tanúi jártak egyházközségemben, (Bethlenszentmiklós) és felekezetükhöz való csatlakozásra hívtak mindenkit, hirdelve, hogy az az egyedül igaz vallás. Jól esett értesülnöm arról, hogy minden hívem így választott hívásukra: mely vallásban születtem, abban akarok meghalni! S ez beszédes bizonyítéka annak, hogy ragaszkodunk a ránk bízott drága kincshez, vallásunkhoz, s azt meg akarjuk őrizni, úgy ahogy eleink négyszáz esztendőn keresztül megőrizték. Ne feledjük soha: Dávid Ferenc és követői nagy áldozatok, éle-

tük árán is megőrizték e hitet, s mely hitért ilyen áldozatokat hoztak, azt csak tudatlan, könnyelmű ember dobhatja el magától. A baj sokszor ott van, hogy nem látjuk tisztán hitünk egyedülálló értékeit. Imádkozunk Istenhez, hogy ezen értékeket meglássuk és megőrizhessük szentlelke által.

De drága örökség és kincs számunkra egyházunk anyagi értékei is: ez a templom és minden templom, mely századokon át állta az idők, a történelem viharát, s melyeket őseink sokszor vérükkel oltalmaztak; a temetők, ahol elődeink pihennek, s melyeket nemrég a zsarnoki téboly halálra ítélt, pusztulással fenyegetett. Ezeket is mind meg kell őriznünk Isten segítségével, úgy ahogy Gvidó Béla egykori küküllőköri espere-sünk 1896-ban írta: „... az anyaszentegyház javait nem apasztani, hanem növelni, de a meglevőt mindenestre megtartani szent kötelességünk“. Vigyázzunk hát anyagi értékeinkre, hogy pusztulásuk ne bizonyítsa méltatlanságunkat a szentlélek ajándékára, az ősök hírnevére.

Még egy, számunkra nagyon értékes drága kincsről szeretnék beszélni, amit a múltban sárba tiportak, igyekeztek elrabolni tőlünk. Édes anyanyelvünkről van szó. Arról a drága értékről, amelyről Reményik Sándor így ír Az Ige című versében:

„Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek, / És áhítattal ejtsétek a szót, / A nyelv ma nektek végső menedéktek, / A nyelv ma tündérvár és katakomba, / Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek! / E drága nyelvet porrá ne törjétek, / Ne nyúljon hozzá avatatlantul / Senki; ne szaggassátok szirmait / A rózsafának, mely hóban virul. / Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul, / Mintha imádkozna, / Mintha aranyat, tömjént, myrrhát hozna“.

Ha valaki nem őrzi meg ezt a drága kincset, ha elfelejti Petőfi, Arany, Jókai szép nyelvét, azt a nyelvet, amelyen kimondta az első szót, amelyen édesanyja imádkozni tanította, az gyáva és szájalomra méltó. Sokszor, igaz, szenvedést is jelent kimondani az ősi szót, de a szentlélek által ezt a drága kincset is meg lehet és meg kell őriznünk. Csak így maradunk meg őseink iránti hűségben, teljes értékű, egész embereknek.

Megőrizni valónk van hát elég. Es mindegyik fontos, mindegyik érték, ránk bízott drága kincs.

Jelen közgyűlésünk egy nagy számadási alkalom: megőriztük-e, és ha igen, hogyan, a ránk bízott drága kincseket? A költő, Arany János szerint: „Mindenki annyit ér, ahogy / Betölti hivatását...“ A mi értékünket ezen ránk bízott értékek, drága kincsek megőrzése jelenti. Ez a mi hivatásunk, mely nehéz ugyan, de gyönyörűsége. Nehézségét, terhét megszépíti szentlelkével jó Atyánk, a gondviselő Isten. Ebben a hitben örködjünk hűséggel a ránk bízott drága kincsek felett. Ámen.

HÁLAADÁS

Fil 4,6

Őszi hálaadás ünnepén az Isten iránti hála és köszönet kellene betöltse minden unitárius ember szívét. Természetesen nemcsak azért, mert ma van a hálaadás napja. A hálát nem lehet időponthoz kötni vagy

vezényszóra kikényszeríteni az emberből. Képzeljük el, milyen lenne az, ha e napon minden szószékről elhangzana a parancsoló felhívás: ma őszi hálaadás napján, mindenki adjon hálát, mondjon köszönetet Istennek. A hála időtől függetlenül, magától kell kibontakozzék az őszintén érző szívben.

Hogy mi, unitáriusok mégis egy szeptember végi vasárnapot szentelünk a hálaadásnak, annak egyszerű a magyarázata. Ősz van, s most látszik meg, miért küszködött az ember hosszú hónapokon keresztül. **Most** szedhetjük le „fáradalmaink szép gyümölcsét“, hálátelten. Gondoljunk csak a pirosló almákra, a hamvas szilvákra, kacagó szőlőgerezdekre, a földből kibúvó krumplira vagy az aranyló kukoricacsövekre. Ugye, mindez önkéntelenül is hálaimát fakaszt a hívó ember ajakán.

De hogyan adunk őszintén hálát Istennek akkor, amikor az ősz nem kecs eget a fentiekkel? Amikor a gyenge termés miatt a hála érzésébe az **aggodalom ürmös, keserű íze vegyül? Lehet-e így hálálkodni: köszönöm, Istenem, de aggódom, mert amit adtál, az kevés!** Nem és mégis, a „köszönöm“ mellett a legtöbbször ott van az „aggódom“ is. Mert mi, emberek többet aggódunk, mint amennyit hálálkodunk. Aggódunk kenyérért, mely néha szűkös, néha barna és kemény. A vízért, mely késik megöntözni a földet, mely lassan kiapad a kútból, vagy ha van is, ihatatlan. A ruháért, a cipőért, mely sokszor már szakadozik, de jobbat nem kapunk. A házért, melyet véres verejtékkel építettünk, de melyet egy természeti katasztrófa vagy a történelem vihara elpusztíthat. A szülőért, a hitvesért, akit úgy szeretünk, a gyermekért, akit oly nagy gondal nevelünk, oktatunk, **féltünk és óvunk, s akiket egyik napról a másikra, percek alatt ágyba dönthet egy súlyos betegség, vagy elragadhat a kegyetlen halál.**

Aggódunk egészségünkért, életünkért, melyet annyi veszély fenyeget, s bár emberfeletti erővel igyekszünk megtartani, de könnyen elveszíthetjük azokat. S aggódunk e háborgó, békétlenkedő világért, amit atomhalál és pusztulás fenyeget.

Nem csoda, ha ezek után derült égbóli villámcsapásként hat Pál apostol felhívása: „Semmiért ne aggódjatok, hanem az imádság és könyörgés alkalmával mindenkor hálaadással vigyétek kéréseiteket az Isten elé“; s meghökkenve kérdezzük: **hogyan lehet semmiért se aggódni?!**

Pedig milyen szépen **eligazít Jézus, amikor ezzel kapcsolatosan így tanít: „ne aggódjatok életetekért, hogy mit egyetek, és mit igyatok, se testetekért, hogy mivel ruházkodjatok. Nem több-e az élet a tápláléknál, és a test a ruházatnál? Nézzétek meg az égi madarakat: nem vetnek, nem is aratnak, csűrbe sem takarnak, és mennyei Atyátok eltartja őket. Nem vagytok-e ti sokkal értékesebbek náluk? Aggódásával pedig ki tudná közületek megnyújtani életét csak egy arasznyival is?“ (Mt 6,25—27).**

Erre lehet, hogy méginkább felzúdul bennünk az ellenkezés hulláma: **ne aggódjunk életünkért, testünkért, kenyérünkért? Eljünk úgy, mint az égi madarak? Talán csalással, lopással, rablással tartsuk fenn magunkat, családunkat, mieinket?!**

Aki így kérdez, az nem figyelt eléggé Jézusra és Pál apostolra. Hisz mindkettő túl az aggodalom szorongató érzésén, az Isten felé fordulást javasolja. Arra int, hogy a földről emeljük fel tekintetünket az ég felé, megerősödvé abban a hitben, hogy Isten, mennyei Atyánk szeret minket és gondot visel ránk. S ez a tény kellene minket, embereket hálaadásra készítsen.

„Semmiért se aggódjatok, hanem az imádság és könyörgés alkalmával mindenkor hálaadással vigyétek kéréseiteket az Isten elé“. Az apostol nem azt mondja, hogy ne dolgozzunk, hanem, hogy kérjük Isten segítségét küzdelmeinkben, s azért ugyanakkor adjunk hálát is Neki. Csak így tudunk és így lehet aggodalom nélkül élni.

Ő, az apostol, sokat szenvedett Jézus evangéliumáért. De üldöztetés, szenvedés, nyomorúság és nélkülözés között is hirdette a jézusi eszméket, s Isten segítségével építette a keresztény anyaszentegyházat. Nem aggodalmaskodott, hanem hálát adott Istennek, hogy nehéz munkájában megsegítette. Gyülekezeteihez intézett levelei kezdetén szinte mindenütt ezt olvashatjuk: „hálát adok az én Istenemnek“ (Róm 1,8).

Barátom írta levelében, hogy néhány héttel ezelőtt súlyos betegség vett erőt rajta. Lassan belenyugodott abba, hogy el kell mennie, megbékélt a halállal. Aztán kórházba került, s „Isten segedelmével“ — írja — már másnap jobban érezte valamivel magát. Ráadásul felesége is megbetegedett, s ő is sokáig gyengélkedett. Nem az aggodalom, hanem az Istenbe vetett hit hangján írta mégis: „Legyen hála Istennek, hogy most mindketten élhetünk.“

Van miért aggódni, de van miért hálálkodni is. S hálánkat, kéréseinkkel együtt, imádságban szoktuk Isten elé vinni. Az aggodalmaskodás az ember velejárója, de ott van-e életünkben az imádság s benne a hálaadás? Vagy jól megvagyunk aggodalmunkkal, imádság és hálaadás nélkül?

Van, aki igen. Van, aki Isten nevét csak trágár szavak kíséretében szokta emlegetni. Van, aki csak kéréseivel fordul Istenhez. A hívő ember, ha aggódik, ugyanakkor imádkozik. Istenem, segíts meg! — mondjuk munkakezdés vagy elindulás előtt, s ez nagyon szép. De vajon követi-e a kérést a hálaadás: köszönöm, hogy megsegítettél!

A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, — imádkozzuk a Mi Atyánk-ban. De ha megvan a kenyér, legyen az barna vagy fehér, hálát adunk-e érte?

Adj esőt, Uram, mert minden elszárad! — könyörgünk szárazság idején. S amikor szakad az áldás, mit mondunk: mennyire kellett ez a kukoricának? Vagy: legyen áldott érte Isten?

Anyagiakat kérünk: ruhát, cipőt, fedelet a fejünk fölé, egészséget és életet, sőt apróbb dolgokat is, s ha mindez megvan, szűkön — vagy bőven, ott van-e ajkunkon a „hála Istennek“?

Vagy ha kevés a kenyér, a víz, az egészség és az élet, ha nélkülözünk vagy ha csapások érnek, mindezekért Istent okoljuk? Nemhogy megköszönjük a keveset is, hanem zúgolódunk Isten ellen, még mi állunk az erdő felől?

A baj az, hogy legtöbbször csak az anyagiakat kérjük, s megfeledkezünk a lelkiekről. Az életért aggódunk, de nem a lélekért! Kenyérért, vízéért, egészségért, de nem a szeretetben, jóságban, emberségben, becsületben való gyarapodásért. S ez az oka annak, hogy sokszor kérünk ugyan Istentől, s ha kapunk is, hálát ritkán adunk ajándékaiért. Pedig csak ha hálaadással visszük kéréseinket Isten elé, van jogunk kérni tőle.

Bethlen Miklós családjáért, nemzetéért, hazájáért sokszor aggódott. Volt is oka rá: feleségét, több gyermekét korán elvitte egy akkor még gyógyíthatatlan betegség, népét, hazáját megviselték a nehéz történelmi idők, s ezek javát akarva kétszer is raboskodott, sőt, életét is rabságban fejezte be. De túl halálon és teste szenvedésein, óvta, őrizte lelki

kincseit, s visszaemlékezéseiben hálát adott Istennek, hogy tiszta lélekkel állhat ítélőszéke elé.

Milyen szép lenne, ha félretéve aggodalmunkat, így tudnánk imádkozni: köszönöm, Atyám a kenyeret, s ha barna is az, ezután is add meg azt nekem. Köszönöm, hogy megadtad mindazt, ami az élethez szükséges, s adj erőt, hogy mindezek számomra és enyéim számára ezután is meglegyenek.

De hálát adok azért, hogy a becsület és emberség útján vezettél, s segíts továbbra is becsületem és emberségem megőrzésében. Köszönöm, hogy szerető szívű gyermeked voltam. Add, hogy a szeretetből soha ki ne fogyjak! Köszönöm a hitemet és minden Tőled kapott lelki értékemet. Add, hogy Benned bízó, tiszta lelkű emberként, gyermekedként ünnepehessek, és az maradjak mindaddig, míg szívem dobog! Amen.

BIBLIAI FOGALMAK

FÜLD

- 1Móz 1,1   Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet.
- Ezs 45,12   En alkottam a földet és én teremtettem rá az embert.
- Zsolt 121,2   Segítségem az Ūrtől jön, aki az eget és a földet alkotta.
- 1Móz 1,28   Isten megáldotta őket és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet.
- Zsolt 115,16   Az eget az Ūr egei, de a földet az embernek adta.
- Zsolt 22,28   A föld határáig mindenkinek eszébe jut az Ūr, és megtérnek hozzá, leborul előtte mindenféle nép.
- Mt 6,10   Legyen meg a te akaratod, mint a mennyben, úgy a földön is.
- 1Móz 8,22   Amíg csak föld lesz, nem szűnik meg a vetés és az aratás, a hideg és a meleg, a nyár és a tél, a nappal és az éjszaka.
- Zsolt 33,5   Szereti az igaz ítéletet, az Ūr szeretetével tele van a föld.
- 2Pét 3,13   De új eget és új földet várunk az ő ígérete szerint, amelyben igazság lakik.
- Zsolt 104,30   Ha kiárasztod lelkedet, új teremtmények keletkeznek, és megújítod a termőföld felszínét.

GYÜMÖLCS

- 5Móz 7,13 Szeretni fog, megáld és megsokasít téged, megáldja méhed gyümölcsét és termőfölded gyümölcsét.
- Zsolt 104,13 Megöntöződ onnan fentről a hegyeket, alkotásaid gyümölcsével jól tartod a földet.
- Zsolt 1,3 Olyan lesz, mint a folyóvíz mellé ültetett fa, amely idejében megtermi gyümölcsét.
- Jak 3,18 Az igazság gyümölcsét pedig békességben vetik el azoknak, akik békességre törekednek.
- Lk 3,8 Teremjetez tehát megtéréshez méltó gyümölcsöket.
- Gal 5,22 A Lélek gyümölcse pedig: szeretet, öröm, lékesség, türelem, szívesség, jóság, hűség.
- Ef 5,9 A világosság gyümölcse pedig csupa jóság, igazság és egyenesség.
- Jn 15,8 Az lesz az én Atyám dícsősége, hogy sok gyümölcsöt teremtek, és tanítványaim lesztek.
- Mt 7,17—18 Tehát minden jó fa jó gyümölcsöt terem, a rossz fa pedig rossz gyümölcsöt terem. Nem hozhat a jó fa rossz gyümölcsöt, a rossz fa sem hozhat jó gyümölcsöt.
- Jn 12,24 Bizony, bizony, mondom néktek: ha a búzaszem nem esik a földbe, és nem hal meg, egymaga marad; de ha meghal, sokszoros termést hoz.

MUNKA

- Zsolt 104,24 Milyen nagy alkotásaidnak száma, Uram! Valamennyit bölcsen alkottad, tele van a föld teremtményeiddel.
- Zsolt 111,7 Kezének munkái igazak és jogosak, rendelkezései maradandóak.
- Jn 5,17 Az én Atyám mind ez ideig munkálkodik, én is munkálkodom.
- Fil 2,13 Mert az Isten az, aki felébreszti bennetek az akarást és a cselekvést is az ő tetszésének megfelelően.
- 2Móz 20,9 Hat napon át dolgozz, és végezd mindenféle munkádat!
- 1Thess 4,11 Tartsátok becsületbeli dolognak, hogy csendesen éljetez, a magatok dolgát végezzétek, és saját kezetekkel dolgozzatok, ahogyan elrendeltük nektek.
- Jn 9,4 Nekünk annak a cselekedeteit kell végeznünk, aki elküldött engem, amíg nappal van. Mert eljön az éjszaka, amikor, senki sem tud munkálkogni.
- 1Kor 3,14 Ha valakinek megmarad a munkája, amelyet ráépített, jutalmat fog kapni.
- Lk 10,7 Méltó a munkás a maga bérére.
- Zsolt 90,17 Kezeink munkáját tedd maradandóvá.
- Jn 6,27 Ne azért az eledelért fáradozzatok, amely elvész, hanem azért az eledelért, amely megmarad az örök életre.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Az egész Szentírás csak az egy Istenre vezet minket. (Dávid Ferenc)

*

A kozmosz csodálatos rendje és harmóniája csak egy mindenható és mindentudó lénytől származhat. (Newton)

*

A hívő számára Isten ott van már a kezdetben, és a fizikusok számára ott van minden meggondolások végén. (Max Planck)

*

„A hit Isten ajándéka“. Mit jelent az, ha nem azt, hogy Isten jelt ad magáról, öntudatlanul hat az ember világra, s ez a hatás a hit objektivitásának kiinduló pontja. Akiben ez a hatás, a hit öntudatossá lesz, az valóban meg van ajándékozva. (Varga Béla)

*

Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat. (Berzsenyi Dániel)

*

A megértés önmagunk és mások iránt, a közösségi szellem, képesség mások meggyőzésére és megértésére, mások javának munkálására — jellemzi a humánumot az emberben. (Selye János)

*

Mint szomjazónak a pohár víz, / úgy kell mindig egy kis melegség / mert arra született az ember, / hogy szeressen és hogy szeressék. (Szilágyi Domokos)

*

A legtöbb embernek eszébe sem jut, hogy megváltozzék. Azon fáradozik, hogy bebizonyítsa: nem neki, hanem a másoknak, a többieknek kellene megváltozniuk. (Erich Fromm)

*

Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / **A** mi dolgunk csak: igazabbá lenni. (Reményik Sándor)

*

Csak azt az életet érdemes végig élni, amelyet másokért élünk. (Einstein)

*

Minden megbékélésre kinyújtott kéz a Békesség követe (Rainer Mal-kowski)

*

Ha fájdalom ért, gondolj arra, hogy az sem nem elviselhetetlen, sem örökké nem tart. (Epikuros)

*

Ne feledd, hogy fiad nem a te fiad, hanem korának gyermeke. (Konfucius)

*

Az ember arra született, hogy maga viselje a keresztjét, ezért olyan széles a válla. Az ember sokat elvisel, amíg magát el tudja viselni. Tud élni remény, barátok, könyvek, még zene nélkül is, ha fölfigyelhet a maga gondolataira. (Axel Munthe)

*

Akik készek arra, hogy megbocsássanak és mások adósságát elengedjék, azok tudják, hogy ez a tett szellemi hatalom, amely őket, gyermekeiket, de még unokáikat is meggazdagítja lelkileg. (Albert Schweitzer)

*

Ha nem tudjuk orvosolni a nekünk okozott bajokat, viseljük el őket türelmesen, és ne álljunk bosszút, s ne viszonzozzuk rosszal a rosszat. (Eras-
mus)

*

A munkásság — lelki és testi — az egyedüli, ami az emberi boldogság legmagasabb fokához vezet bennünket. (Széchenyi István)

*

Az ember csak a vagyonát zárhatja el, de sem a lelkét, sem a szellemét, sem a testét. (Comenius)

*

Minden emberben az én vérem kering, és minden emberé bennem. (Emerson)

*

Az a lelkiismeret, mellyel az ember meg van áldva, képessé teszi őt, hogy a helyes és helytelen között levő különbséget megítélje; hogy szeresse és tisztelje ami erkölcsileg nagy és kitűnő; utálja és vesse meg ami kicsinyes és aljas. (James Martineau)

*

Valahányszor szerencsétlent látsz, tudd meg, hogy ember ő. (Seneca)

Egyházköri közgyűlések

A *sepsiszentgyörgyi* egyházkör augusztus 25—26-án tartotta évi rendes közgyűlését a datki egyházközségben. A közgyűlés tárgysorozatán szerepelt az esperes évi jelentése és a statisztikai összesítő-jelentések; megvitatták és elfogadták a nyolc egyházkör visszaállítását. Dr. Dakó Bálint afiát felügyelő gondnokká választották a ciklus hátralevő időszakára. Szombat este és vasárnap istentiszteletet tartottak, amelyen Kovács István sepsiszentkirályi, valamint Máthé Sándor olthévízi lelkész prédikált; az énekvezéri teendőket Kisgyörgy Mihály árkosi kántor végezte.

A *kolozs-tordai* egyházkör szeptember 1—2. napjain Kövenden tartotta évi rendes közgyűlését, melynek tárgysorozatán: az esperesi jelentés, a nyolc egyházkör visszaállítása, valamint anyagi kérdések szerepeltek. A közgyűlés alkalmával tartott istentiszteleten Sándor Botond nagyenyedi és Pálfi Dénes bethlenszentmiklósi lelkész végzett szolgálatot; az énekvezéri teendőket Útő Gyula torockói kántor végezte.

Lelkészi értekezletek

A III. negyedévi lelkészi értekezleteket az egyházkörökben szeptember 6 — október 10. között tartották. Az értekezleteken dr. Rezi Elek teológiai tanár tartott előadást „A házasság felbontása és hatása a családi életre, családvédelem” címen. Jelentések hangzottak még el az Unitárius Világszövetség Hamburgban tartott 27. kongresszusáról, az Unitárius Nemzetközi Ifjúsági Szövetség tatai konferenciájáról, valamint az Unitárius és Szabadelvű Vallásos Nők Nemzetközi Szövetsége Goslar-i konferenciájáról.

Az értekezletet a kolozs-tordai egyházkörben október 9—10-én, Nagyváradon tartották; az istentiszteleten a szószéki szolgálatát Szabó Dezső kolozsvári lelkész végezte. A maros-küküllői egyházkörben szeptember 6—7. napjain, Segesváron, ahol Balázs Tamás szentháromság-kisadorjáni lelkész prédikált. A székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkörben szeptember 10—11-én, Székelyudvarhelyen, az istentiszteleten a szolgálatot Katona Dénes székelydersi lelkész végezte. A sepsiszentgyörgyi egyházkörben szeptember 11—12-én, Olthévizen, az istentiszteleten szószéki szolgálatot végzett Szász Ferenc brassói lelkész. Az értekezleteken az egyházi központot dr. Erdő János és dr. Rezi Elek teológiai tanárok képviselték.

Lelkésznevelés

Kelemen Levente V. éves hallgató július 11—13. napjain szakvizsgáját eredményesen letette.

Felvételi vizsgát tartottak a Protestáns Teológiai Intézetben július 12—18. és szeptember 12—18. között, melynek eredménye alapján 9

hallgató (3 leány és 6 fiú) és egy katonai szolgálata teljesítése után vizsgatért, összesen 10 hallgató iratkozhatott be az 1990—1991. tanév I. évfolyamára.

Dr. Péntek Árpád rektor nyugalmába vonulásával megüresedett tisztségbe az Intézeti Tanács dr. Szabó Árpád professzor afiát választotta meg; rektorhelyettes dr. Kozma Zsolt református professzor lett. A Protestáns Teológiai Intézet nagyszombati tagozatán dr. Hermann Pitters professzort választották újra a dékáni tisztségbe.

Egyházi Képviselő Tanács Kászoni József homoródszentmártoni lelkészt az angol unitárius egyház Manchester-i Unitarian College és Kovács István homoródújfalvi lelkészt az Oxford-i Manchester College lelkészképző intézetbe küldte ki továbbképzés céljából, az 1990—1991. tanévre.

Személyi változások

Kedei Mózes újszékelyi lelkész 1990. szeptember 1-től kinevezést nyert a székelyudvarhelyi 1. számú egyházközségbe, rendes lelkésznek.

Andorkó Ferenc bözödi lelkész 1990. szeptember 1-től kinevezetett rendes lelkésznek a vargyasi egyházközségbe.

Zilahi Ferencné Gál Zsófia, az egyházi központ gépirónője, 37 évi szolgálat után nyugalmába vonult. Nyugdíjas éveire Isten áldását kérjük.

• *Doktorrá avatás.* Rezi Elek és Molnár János református teológiai tanárokat július 7-én a Protestáns Teológiai Intézetben doktorrá avatták.

• *A maros-kükküllői egyházkör unitárius ifjai* július 24—30. között ifjúsági találkozót rendeztek a nyárádszentmártoni egyházközségben.

• *Egyházi Képviselő Tanács pályázatot hirdet* a manchesteri Unitarian College és az oxfordi Manchester College 1990—1991. tanévre szóló ösztöndíjára. A pályázati kérések 1990. augusztus 15-ig küldendők be.

• *Budapesten a Dunamelléki Református Egyházkerület* Ráday Kollegiumában az egyházi néprajz szekció ülésén, augusztus 29-én, előadást tartott: dr. Molnár István felügyelő gondnok „Tavaszhúsvéti ünnepkör az erdélyi unitáriusoknál“, és Simén Domokos csíkszeredai lelkész „Református—unitárius együttélés a Székelyföldön a 16—17. század fordulóján és ma“ címen.

• *Kórustalálkozót* tartottak Várfalván szeptember 9-én. A találkozó ökumenikus istentisztelettel kezdődött: imát Nagy Ödön, helybeli egyházi beszédet Bartalis Árpád tordai katolikus, Bíró H. Sámuel alsó-felsőszentmihályi református és Lőrinczi Károly aranyosrákosi lelkészek mondtak. Istentisztelet után kórusok szerepeltek, köztük az aranyosrákosi unitárius férfikar és a várfalvi vegyeskórus.

• *Gellérd Imre alapítványt* hoztak létre Budapesten 1990. július 19-én dr. Gellérd Judit és dr. George M. Williams. Az alapítvány célja: a szabad vallás, tudomány és művészet támogatása, az erdélyi megbékélés ügyét, az ökumenikus vallásos szellemet tükröző és azt elősegítő munkák kiadása. Az alapítványhoz bárki, aki célkitűzésével egyetért, pártoló tagként csatlakozhat. Az alapítvány postacíme: dr. Gellérd Judit, 1012 Bryant Ave, Chico, CA 95926, USA, vagy: Ágoston Vilmos, 1158 Budapest, Neptun u. 86 IV/16.

• *Nemzetközi Unitárius Ifjúsági Konferencia (IRF) 1990.* június 21—27. napjain tartotta konferenciáját Tatán (Magyarország). Ifjúságunkat képviselő küldöttség tagjai voltak: Kovács István sepsiszentkirályi lelkész, Farkas Emőd (Kolozsvár), Hosszú Csilla (Brassó), Jakabházi Annamária (Segesvár) és ifj. Szabó Árpád (Kolozsvár). A konferencia témája: „Vallás és kultúra“ volt. Kovács István „Egyházunk múltja és jelene“ címen tartott felolvasást; ezt követően a küldöttség tagjai vetített képes előadás keretében templomainkat és népművészetünket mutatták be; Farkas Emőd a húsvéti locsolást ismertette. Végül színes kiállítás rendeztek népművészeti tárgyakból, egyházi kiadványokból. A szervezet új tisztikarát a közgyűlés megválasztotta, tagjai: elnök Alan Dawson (Anglia), alelnökök: Simone Müller (Svájc) és Uta Willer (Németország), titkárok: Farkas Emőd és Matthias Pilger-Strohl (Svájc). Az 1991. évi konferenciát Svájcban tartják.

• *Külföldi unitáriusok látogatása.* A hamburgi IARF kongresszus résztvevői közül közel 200 személyből álló csoport látogatta meg egyházunkat augusztus 7—11. között. A vendégeket dr. Kovács Lajos, dr. Erdő János, Dr. Szabó Árpád és András György kísérték el számos egyházközségünkbe, amelyekben híveink nagy szeretettel fogadták külföldi hitestvéreiket.

• *Augusztus 10—12.* között egy amerikai unitárius csoport látogatta meg a magyarszováti és az aranyosszéki egyházközségeket dr. Rezi Elek teológiai tanár vezetésével.

• *Augusztus 11—14-én* a Berkeley első unitárius egyházközség énekara dr. Richard Boeke lelkész vezetésével érkezett hazánkba. Augusztus 12-én a kolozsvári belvárosi templomban tartott istentiszteleten dr. Richard Boeke lelkész prédikált, majd az énekkar nagy sikerű hangversenyt adott. A következő napokban a homoródújfalvi és brassói egyházközségeket látogatták meg.

• *Dr. Roy Smith,* az angol unitárius egyház főtitkára és felesége augusztus 16—27. között egyházunk vendége volt. Több egyházközséget meglátogattak; körútjuk során főtitkár Dicsőszentmártonban, Enlakán és Marosvásárhelyen prédikált.

• *Dr. Donald Harrington* ny. lelkész és felesége Harringtonné Szánthó Anikó lelkész nő augusztus 16—28. között látogatta meg egyházunkat. Harringtonné Szánthó Anikó augusztus 19-én délelőtt a kolozsvári belvárosi és délután a monostori egyházközség templomában, 26-án Sepsiszentgyörgyön és Bölönben tartott istentiszteletet.

• *A holland Szabad Reformált Egyház* meghívására 1990. szeptember 15—25. között egyházunk tíz tagú küldöttsége látogatást tett Hollandiában. A küldöttség tagjai voltak: Bálin B. Ferenc désfalvi és Kiss Alpár baróti lelkész, Rüszt Tibor és Török István teológusok, dr. Szabó Árpádné, Urai Zoltánné, ifj. Szabó Árpád, Jakabházi Annamária, András Gyöngyvér és Farkas Emőd.

• *A budapesti unitárius egyházközség* Nagy Ignác utcai temploma felavatásának 100 éves jubileumi ünnepségét 1990. szeptember 22—23-án tartották meg. A 22-i ünnepély keretében, Huszti János püspök áhítata után, dr. Ferencz József ny. püspök tartott előadást „Emlékezés a templom 100 esztendő múltjára“ címen. A vasárnapi istentiszteleten a szószéki szolgálatot Kereki Gábor, volt budapesti lelkész végezte, az úrva-

csorára előkészítő beszédet dr. Kovács Lajos püspök mondott. Egyházunk részéről a főtisztelendő asszony, Andrási György és Mikó Lőrinc előadó-tanácsosok, valamint Farkas Dénes főszámvevő vettek részt az ünnepségen.

Olvasóinkkal közöljük, hogy anyagtorlódás miatt Adorjáni Rudolf (közlő): A keresztúrközi egyházközségek vagyoneleltára a XVIII. század utolsó harmadából — III. közleményét a következő számban hozzuk!

Halottunk

Márton Sámuel, ny. főgimnáziumi tanár, 1990. szeptember 8-án, életének 80. évében, Kolozsvárt elhunyt. Elhunyt afia egyházi közéletünkben tevékenyen részt vett: a kolozsvári főgimnázium tanára, a kolozsvári egyházközség gondnoka, a kolozs-tordai egyházkör felügyelő gondnoka, a Pénzügyi Bizottság elnöke volt. Temetésén a lelkészi szolgálatot Benedek Sándor esperes végezte.

Emléke legyen áldott!

Bibliotheca dissidentium. Répertoire des non-conformistes religieux, des seizième et dix-septième siècles. Ed. par André Seguenny. Tome XII. UNGARLANDISCHE ANTITRINITARIER. Baden-Baden EDITIONS VALENTIN KOERNER 1990, 174 l.

Már e hosszú jelzés mutatja, hogy nem megszokott könyvvel van dolgunk. De a címlap még többet is elárul. Folytatólag ott van: Tamás Arany, István Basilius, István Császmái, Lukács Egri, Elias Gezmidele. Einleitung von Mihály Balázs. És mindez a címlapon. Tehát valami érdekességet kapunk a címlap után következő lapokon is. Az öt név, akikről a könyv lapjai szólnak, mind jólismert nevek azok előtt, akik az egyház történetét forgatják. Talán csak az ötödik kevésbé ismert, a négy első annál jobban. Az antitrinitarizmus első korszakának valamennyi a szószólója. Mind kortársak is és a 16. sz. hatvanas, hetvenes éveinek a szereplői. Ebben a könyvben nem életművük, tevékenységük kerül terítékre. A könyv topikája szerint életük, munkásságuk kútfői vannak felsorolva. De ebben is módszeresen és alaposan. Az illető életére vonatkozólag található adatok után összegezett áttekintés az illető irodalmi hagyatékáról: a. nyomtatásban megjelent írásai; b. kéziratok hagyatéka; c. írások, melyekben nézeteik írásos nyomai lelhetők. Ezután következők címek szerint a róluk szóló irodalom felsorolása részletesen és teljességre törekedve. Forrásos utalások 1600 utáni időkből. Végül olyan kiadványok, melyek a 16. vagy 17. században életüket, munkájukat, eszméiket értékelik vagy cáfolják. A szövegben az ők vagy a róluk szóló nyomtatott vagy kéziratban ránk maradt kitűnő fénymásolatok. Itt-ott másodrendű források és irodalom is szemünk elé kerül.

Az egészhez általános ismertetést, bevezetést írt a szegedi Balázs Mihály, ismertetve a kort, az akkori Magyarországot, a három részre szakított országot a mohácsi tragédia után; a protestantizmus terjedését, térhódítását és azt a felfordult világot, mely a nagyhatalmi pozícióját veszített középkori Magyarország megszűnése után elkövetkezett, külön hangsúllyal Erdély váratlanul nagyon jelentőssé növekedett európai szerepére.

A szövegek német nyelvűek és a források is mind németül, tehát egy közismert világnyelven olvashatók. Csupán a kiadó előszava francia nyelvű.

Megállapítható, hogy a forrás, az azt értékelő irodalom, a kortársi feljegyzések jegyzéke aprólékos, részletes, megbízható, és amennyire emberileg lehetséges, teljes és hiánytalan. Azt is hozzá lehet tenni, hogy elsőrendű.

Kitűnő összeállítása mindannak ami a 16. sz. Erdélyben a kezdődő antitrinitárius mozgalom második arcvonalában fölvonul a szemlélő előtt. Csupán a főcím tűnik nálunk kicsit különösnek. A címszó *Dissidentium* kitétele. Ez a nyugati, főleg angol egyháztörténetben jól ismert és ott

tökéletesen helytálló megnevezés ui. az anglikán egyházzal egyet nem értő protestánsokat jelzi, foglalja össze. Nálunk államilag elismert ún. „established“ egyház nem létezett, s az attól eltérők, azzal egyet nem értők, vele szembehelyezkedőket sem ismerünk. Vannak elismert protestáns felekezetek és vannak el nem ismertek, üldözöttek, „rajongók“-nak nevezettek, szélsőségesek, baloldaliak, de ezeket nem hívjuk disszidenteknek, mert hivatalosan, törvényesen elismert felekezetek, legalábbis három — létezett. De tudjuk, hogy ez a kiadvány elsősorban a nyugati kutatóknak szánott, s így a címet elfogadjuk. Kitűnő összeállítás. Még azok is, akik a címet kérdésessé tehetik, hálásan forgathatják, mert teljes képet kapnak mondjuk a kötetben erről a pár évtizedről. Itt valami katechétán összeállítás kerül az olvasó kezébe. Hálásak vagyunk a kötetért.

Dr. Lőrinczi Mihály

Franklin Benjamin Számadása életéről. Fordította és az utószót írta Bartos Tibor. Európa könyvkiadó, Budapest 1989, 259 l.

A „legnagyobb amerikai“ Számadás életéről a világ egyik sokat olvasott önéletírása. Művészi stílusa igénytelenebb a vallomások nagy klasszikusainál, Agostonnál és Cellini mesternél. „Mai felfogásunk szerint nem egyetlen személyiség, hanem egy típus vall itt magáról, az a szürke osztály, amely a kor felfogása szerint nem érdemelt krónikát. Önmaga segítette leginkább ennek a felfogásnak az elterjedését, aki államformáló javaslatai, találmányai és értekezései mögött oly szívesen veszett a névtelenségbe.“ (Bartos T.)

Számadását fiának írja, 1771-ben, 65 éves korában kezdi el. Célja, hogy utódai megismerjék „hogyan emelkedett fel a jólétbe a szegény és ismeretlen környezetből, amelyben született és nevelkedett, és ha életrajzának némely részletét alkalmazhatónak ítélik adott körülmények között, akár okuljanak is rajta“.

Az első, 1771-ben, Twyfordban írott részben leírja családjá eredetét az angliai Northamptonshire-i Ecton faluból, ahonnan 1682 táján vándorolnak az óceánon túlra, mivel protestánsok lévén Új Angliában hitvallásuk szabadságát remélték élvezni. Franklin nyomdász mesterséget tanult, de autodidakta módon egész életében képezte magát. Később lapkiadó lett és fokozatosan mind nagyobb részt vállalt városa Philadelphia társadalmi életében. Társaskört, kölcsönkönyvtárat hoz létre, később a város közművesítését valósítja meg. Erkölcsi hitvallása, hogy a boldog élet szigorú követelménye az igazság, őszinteség és becsületesség az emberek kapcsolatában és élete végéig szüntelenül munkálkodik megvalósításukon.

A második részben, amelyet a békekötés után, a Párizs melletti Passyban, 1784-ben írt, részletezi, hogyan született meg elméjében „az erkölcsi tökély elérésének merész és nagyralátó terve. Úgy kívántam élni, hogy ne vétsek soha, s legyőzzem a természeti hajlam, szokás és társaság kísértéseit“. E célból kidolgozott egy módszert, amelyben az általa kitűzött erények (mértékletesség, rend, csend, nyugalom, határozottság,

őszinteség stb.) megvalósítását minden nap számonkéri önmagától. Számadásában úgy összegezi ennek eredményét, hogy „bár a tökélyig soha nem jutottam vágyam — s fáradozásaimmal, mégis a fáradozás jobb és boldogabb emberré tett, mintha meg sem kíséreltem volna a célt“.

Az utolsó részt otthon, 1788. augusztusában írja mint Pennsylvania állam elnöke öregen és betegen, nyugalomba vonultan. Ebben a részben visszaemlékezik mindarra, amit a közügyek terén tett. Az utolsó, néhány oldalas töredéket halálos ágyán, térdének támasztott táblán írja, és az utolsó sorok lefelé görbülnek.

Számadásával Franklin csak élete derekáig jutott el. Ezután veszi még át egy történelmi korszak főszerepét és az amerikai függetlenségi háború befejezéséig, sőt azután is, a francia forradalom kitöréséig betölti. Mindezzért tartják az „Ész Százada“ legtevékenyebb emberének. Korszakformáló életéről számot ad a történelem. Számadásából tudjuk meg, hogy hogyan juthatott a történelem lapjaira. A sikeres politikusnak, akiről a történelem szól, mintegy jótállója a sikeres iparosember, akiről a Számadás szól, és amelyből kiderül, hogy élete csupa készülődés a történelem színpadára lépéshez.

ELOFIZETOINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön évi 200 lej, melyet a lelkeszi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

A magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda előfizetési osztálya (Budapest, VII. Lövölde tér 7 sz.) fiókjánál fizethetnek elő. A többi országokból a ROMPRÉS FILATELIA Sectorul export-import presa P.O. Box 12—201, Telex 19376, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell befizetni. Az előfizetési díj a nyugati országok részére: évi 400 lej.

I. P. CLUJ MUN. CLUJ-NAPOCA COMANDA NR. 3002

XCVI • CLUJ • 1990/3

CUPRINSUL • CONTENTS**STUDII • STUDIES**

Paul Tillich: Dinamica credinței: Dreptatea credinței, partea 5. Dynamics of Faith: The Truth of Faith 5th Part	137
Dr. János Erdő: Religia în slujba lumii unitare • Religion in the Service of one World	148
Dr. Aranka Rend: Factori psihologici în medicină • Psychological Factors in Medical Treatment	154
Miklós Szabó: Biblioteca personală a lui József Gedő • The Library of József Gedő	161
Dr. György Gaal: Decesul și înmormântarea lui Balázs Orbán • The Death and the Funeral of Balázs Orbán	168
Dr. János Erdő (Pregătit sub tipar): Testamentul și fundația lui Balázs Orbán în favoarea Gimnaziului Unitarian din Cristuru-Secuiesc • The Will and the Endowment of Balázs Orbán for the Unitarian School from Cristuru-Secuiesc	176
Erzsébet Zsakó: Puntea • Bridge-Building	181
D. Elek Rezi: Colaborare pentru o lume unitară • Cooperation for One World	182

LUCRARI OMILETICE • SERMONS

Dr. Lajos Kovács: Ce este omul că-ți amintești de el? • What Is Man that Thou Shouldst Remember Him?	185
Dr. Roy Smith: Sint multe membre, dar un singur corp • There Are many different Organs, but one Body	188
Domokos Simén: Să fii piine! • Be Bread!	190
Solii lui Dumnezeu • Ambassadors of God	193
Dénes Pálfi: Recunoștință • Thanksgiving	195
Păstrarea valorilor prin Sfântul Duh • Retaining the Treasures through the Holy Spirit	197
Concepte biblice • Biblical conceptions	200
Idei, cugetări • Ideas, Thoughts	202
VIATA BISERICESCA ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS	204
RECENZII • BOOK REVIEWS	208

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács, episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori), György András, Lőrinc Mikó, dr. Elek Rezi și Ferenc Szász.

Redacție • Editorial Office:

3400 Cluj, Bdul 22 Decembrie nr. 9 România. Tel. 1 52 71

